

Микола Береза

Переселенці

Повістина, новели

Видавництво
"Волинські обереги"



2020

УДК 821.161.2
Б 484

*Видання здійснене за кошти міського бюджету
відповідно до Програми підтримки книговидання
місцевих авторів та популяризації української книги
в місті Рівному на 2016-2020 роки*

*Редактор
Світлана Береза*

Береза М.П.

Б 484 Переселенці: повістина, новели / М.П. Береза. – Рівне: Волин. обереги, 2020. – 184 с.

ISBN 978-966-416-705-2

У новій книзі Микола Береза, члена Національної спілки письменників України, лауреата літературної премії імені Валер'яна Поліщука, вміщено повістину "Переселенці" і низку новел.

Молоде подружжя з поліського села Переброди після аварії на Чорнобильській атомній електростанції змушене було виїхати з рідних місць. Рівно через тридцять років така ж доля спіткала й переселенців з окупованої території Донбасу. За дивним збігом обставин, одні й другі опинилися в селі Бездушному, неподалік будівництва нової атомної електростанції...

Вчинки багатьох персонажів книги "Переселенці" почасти непередбачливі, безкомпромісні, навіть у найскладніших життєвих ситуаціях люди не втрачають мудрості й доброти...

Художньо переконливо та колоритно виписані образи наших сучасників і в новелах нової книги письменника.

УДК 821.161.2

ISBN 978-966-416-705-2

© Береза М.П., 2020
© "Волинські обереги", 2020

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ

Повістина

Усе почалося тоді, коли в Бездушне, велике, на межі двох областей, надгоринське село, що розляглося пообіч автотраси на нову атомну електростанцію, приїхала одиначка з Донбасу. Приїхала не сама, а з дорослою вже донькою та щебетливою внучкою.

СПОМИН ПЕРШИЙ: 2016

У задушливому вагоні швидкого пасажирського поїзда "Донецьк-Ужгород" було яблуку ніде впасти. З верхнього "ярусу", попідпиравши підборіддя своїми долонями чи кулаками, носами у вікна повтикалися недоспані люди. Переважно молодшого віку та чоловіки. Старші й жінки сиділи на нижньому: самотужки вони так високо забратися чи не могли, чи не хотіли, а якби й забралися, то стільки часу попід стелею не вилежали б нізащо. Одні про щось перешіптувалися між собою, другі дрімали, похитуючи головами під монотонне, що вже й надокучило за півтори доби, перестукування коліс. Вгамувалася навіть малеча: поприлипавши оченятами до тих самих вікон, що й люди вгорі, вона милувалася такими картинками, яких не бачила зроду.

– А когда будет станция "Бездушная"? – запитала провідницю жіночка, що сиділа за розкладним столиком біля запітнілої шибки. Повнотіла, з темним, не на її роки, волоссям і нафарбованими губами.

– Нема такої, – чемно відповіла провідниця. – Може, ви маєте на увазі "Пеньки"? Так це ж полустаночок. Від нього до Бездушного – рукою подати.

– "Пеньки"! Ну, и название! – аж скривилася повнотіла, помовчала-помовчала і сказала: – Значит, Пеньки...

– Я ж вам сказала, що звідти до Бездушного рукою подати, – нікуди не поспішаючи, повторила провідниця. – Але наш поїзд біля кожного стовпа не зупиняється. Тому раджу вам вийти в Кривому. Там пересядете на електричку й за кілька хвилин будете в Пеньках.

– З вашими стовпами й пеньками! Аж у голові замакітрилось, – невдоволено буркнула друга, що сиділа поруч із повнотілою, набагато молодша, чимось схожа на неї, певне, донька. А в самому куточку не знаходила собі місця й третя, русява дівчинка років десяти-дванадцяти, внучка.

– Измучили! – вигукнула вона, застібаючи лямку важкого, набитого казна-чим, школярського ранця. – Ведь билеты у нас до узловой станции...

– То і їдьте собі туди, на всі гроші, – дала відчіпної заклопотана своїми справами провідниця. – Якщо, звичайно, у вас є бажання з вузлової станції назад повертатися. Але я вас попередила: в Пеньках швидкі пасажирські поїзди не зупиняються – лиш електрички...

– Непредвиденные обстоятельства, мама. Выходим, где посоветовали, – запропонувала молодша. – Какая нам разница, лишь бы к Бездушному достаться.

І всі троє почали складати свої речі, щоб у Кривому пересісти на електричку. Вона й справді, як сказала провідниця, зупинялася чи не біля кожного стовпа. Хвилин через десять доїхали до Пеньків і повиходили навпроти цегляного будиночка. Крім смаглявого молодого, років тридцяти, чоловіка у форменому кашкеті з двома блискучими молоточками, на полустаночку не було нікого. Лиш годинник, круглий і плескатий, як млинець з великої сковорідки, висів над розчиненими навстіж дверима. Тихо поцокувала найрухливіша, секундна стрілка, повільніше з позначки на позначку перескакувала й хвилинна, і тільки найкоротша, годинна, застигла на одному місці, вичікуючи, коли ж перескочити далі, вперед. Одразу за будиночком мовчали непохитні старі-старі сосни, з-поміж яких жовтою змійкою аж до насипу виповзала зарубцьована колісьми велосипедів глиняна стежка.

– Бабушка, а почему у нас нету такой краси-
воти? – не повіривши очам своїм, запитала русява
дівчинка. – Здесь и белочки, наверное, живут...

– Подожди, деточка, со своими белочками! –
відрізала бабуся і підійшла до чергового:

– Скажите, пожалуйста, Бездушное далеко?

– Сорок хвилин ходьби – й там будете, –
відповів чоловік у форменому кашкеті.

– Гм...

– Вам точно в Бездушне? – перепитав заліз-
ничник.

– Точнее не бывает.

– Перепитую, бо ж сіл тут багато. І по той бік
колії, і по цей, – показував зеленим кружечком
черговий. – Та й атомна – за лісом, теж недалеко...
Якщо не поспішаєте, зачекайте: буде їхати хтось,
то підкине...

– Нет-нет, мы пешком как-нибудь! Правда,
мамочка? – защебетала дівчинка. – Может, белоч-
ку увижу, с Донбасса привет ей передам...

– То ви, чую, з Донбасу. Біда там...

– Да-а, – протяжно зітхнула найстарша. –
С Донбасса. Что ни ночь – стреляют... Вот мы и
решили уехать к вам на несколько дней...

– Думаете, на декілька?..

– Ну, может, на недельку, не более. Даже
мать там оставили: старенькая... – сказала жінка з
нафарбованими губами.

– Хтось із родичів тут живе чи знайомі?

– Нет у нас здесь ни родственников, ни знакомых...Просто ваши земляки, (они у нас на шахтах работают) посоветовали: "Езжайте, мол, Людмила Максимовна, не пропадёте..."

– У нас, Людмила Максимівно (черговий почув, що саме так звучить приїжджу), люди справді добрі – чим зможуть, допоможуть... Ідіть з Богом! – сказав він і, поправивши свого форменого кашкета з двома блискучими молоточками, подався до будиночка очікувати наступної електрички.

Як виявиться пізніше, цей молодий смаглявий чоловік теж не тутешній, а привезений сюди (в материнській утробі) через тиждень після того, як у Чорнобилі вибухнув атомний реактор і над їхніми Перебродами (за стільки кілометрів!) прокотилася невидима хмара. Розгублені, до пуття не сповіщені, що ж усе-таки трапилося там, під Києвом, поліщуки залишали свої насиджені гнізда ненадовго.

СПОМИН ДРУГИЙ: 1986

Баба Катерина важко сіла на стару, застелену рябим ряденцем, скриню, обвела стомленими очима хтозна-коли білені стіни і, зупинивши погляд на рамці з родинними карточками, зробленими приїжджим фотомайстром ще в її перші заміжні роки, простогнала в розпачі:

– Нема гомунки! Хоч ріжете – не поїду, не поїду звідси! – Катерина – з тих перебродівських жіночок, які мову білоруських сусідів (вони живуть одразу за лісом) знали краще, ніж свою. Як позбираються, бувало, на колодках вечірком – одна комедія: "Гето неможливо пережиті!", "Зустрічаю оце Артема Сидоровича, молоденького хіміка, що приїхав до нас відробляти свою учобу: "Учитель-учитель, купи летошнього пувня!" – "Це якого? – перепитує він: мовляв, бо не зрозумів нічого. І синіючи зо сміху, піджугує: – Того, що на босу ногу взутий?.." – Нема гомунки!

Інша справа – Степан, молодший син Катерини. Не те, що старший, Андрій, який з півтора десятка років нафту видобуває в далекій Тюмені. Степан працював удома, в Перебродівському лісництві трелювальником. Хоч міг би й до бригадира дорости, бо ще змалечку мав охоту і вчитися добре: і "книжними" словами старався говорити, навіть перекази писав не так, як балакають перебродівці, а як учителі напоумували.

– Це ж не назовсім, мамо, може, на пару днів. Навіть моя Віра, невісточка ваша (вона сьомий місяць немовля виношувала), – й та погодилася: "Переселенці, – каже, – не біженці..."

– Ох, сину, сину, – бідкалася Катерина. – Гето куди ж ти надумав мене запроторити? Я ж

тутки до кожної стежечки приросла, до кожного кущика... Може, й прихистять де люди, але ж... Все рідне мені тутки... Навіть річечка наша: кебто несеться й несеться, а коли добре придивитися, то на місці стоїть... Чого мовчиш?

– Та що тут казати?! – схилив голову на плече матері Степан. Перед його очима попливли і правічний дуб в урочищі "Юзефін", і стежки, й річечка.

– Розумію... І тебе, сину, і Вірочку розумію, – роздумувала мати. – Ви – як розчакнуті яблуні: лишень зацвіли – аж вітер біду приніс ... Нічого, наступного року весна знову прийде... Так що їдьте, дітоньки, самі. Хай вам Бог помагає! А я тутки уже як-небудь, бо ж скільки мені на світі гетому жити?!

СПОМИН ТРЕТІЙ: 2016

Першим, хто зустрів донбасівців, які з Пеньків через ліс дісталися до Бездушного, виявився гостроносенький хлопчик, здалеку глянути – може, третьокласник, а як зблизька – то й старший. Він, згорнувшись калачиком, подрімував собі на лавочці біля хвіртки над повним відром вишень. Сидів мовчки, сюди-туди ковзаючи босими ногами по молодому, але вже прив'ялому лопушинні. "Шкода! – бідкався. – Хоч би хто з проїжджих гукнув: "По чому

вишні?" Летять і летять... Що їм наше Бездушне, як поруч – атомна?!"

Звідки не візьмись перед ним постало трійко чужих, досі незнайомих йому прибульців: дві жінки – з клунками в руках, і кучерявеньке дівчатко – з важким ранцем за плечиками. Найстарша, та що з нафарбованими губами, запитала:

– Мальчик! Ты наверняка знаєшь, как пройти к сельсовету?

Хлопчик від несподіванки закліпав очима, однак не розгубився:

– Отак, прямо, і йдіть! Побачите: одразу за школою...

– Спасибо, родненький! – подякувала жіночка з нафарбованими губами. А по чому вишні – й не спитала, то хлопчик сам їй голову почав морочити:

– Тьотю, ви тільки-но сказали, що я "наверняка", мовляв, маю знати, де наша сільрада. А що воно означає, це слово?

– Яке?

– "Яке-яке"! Я ж уже вам сказав.

– Напоседливый, однако, ты...

– Сергій, – назвав своє ім'я хлопчик.

– Сергей, значит. А меня – Светлана. Светлана Григорьевна. Считай, познакомились. "Наверняка"? – ще раз перепитала вона і несподівано для

хлопчика забалакала українською: – Є багато варіантів. Наприклад: "обов'язково", "безумовно", "гарантовано"... Можна й кількома словами перекласти: "без сумніву", "певна річ"... Вибирай сам, які тобі до вподоби...

– Чи які в голову збредуть? – засміявся Сергійко.

– Ні, бажано, щоб вони купи трималися, всі на місці своєму стояли, а не приший кобилі хвіст.

– Ви, напевне, вчителька? – аж підскочив гостроносенький.

– Вгадав. Тільки без учнів залишилася...

– Хіба може таке бути?

– На жаль, може, – пригнічено відповіла Світлана Григорівна і, взявши з хлопчикowego відра вишеньку, кинула її до рота: – Гіркувата! Але я не про це. От щойно ти вжив слово "напевно", хоч міг би й іншим скористатися.

– Міг би... А що?! – закопилів губу хлопчик. – Слів он скільки...

– А вибрав одне. Як оце я вишеньку...

– То візьміть собі ще, можете й усі, я ще нарву...

– Спасибі, Сергійку! Ти ж бачиш, руки в нас зайняті. Хтось обов'язково їх купить у тебе...

– Не "наверняка", – скривив носа Сергійко.

І прибульці пішли собі далі, у центр Бездушного, де, як сказав малий продавець вишень і

допитливий "мовознавець", спочатку мала вигулькнути школа, а відразу за нею і будиночок сільської ради стоятиме. Прошкували повільно, мовчки, бо такі наморилися. Тільки Ельвірочка (так звали найменшеньку) щебетала захоплено: "Красота-то какая!"

Бабуся ж – ані усмішки.

– Я слышу, ты, – звернулася вона до Світлани, – на украинском начала...

Проте її перебила внучка:

– Видала, как Сергей повеселел? Он даже угадал, что ты, мама – учительница!

– Нікудишній із нього циган, Ельвірочко. Ти ж сама чула й бачила, що в нас дома твориться: і стріляють щодня, і класи порожні...

– Лучше бы он угадал, когда все это закончится.

– Це лиш Господь знає, – відповіла Світлана.

СПОМИН ЧЕТВЕРТИЙ: 1986

– Ти, Віро, як хочеш, а я піду, – ні з того, ні з сього завів балачку Степан, пригнічений упертістю матері: мовляв, бийте її, ріжте, а рідного села вона не залишить нізащо, тутечки довікує. Бо до кожної стежечки приросла старенька, до кожного кущика... – А ми з тобою? Хіба не тут вирости, хіба не тут покохалися, хіба не тут одружилися, врешті-решт?! Хіба не тут, – потеплішало в його очах, –

первістка зачали? Але що вдієш – треба переселятися. Заради дитяти... Ти, будь ласка, все необхідне на завтрашню дорогу збери, а я, поки не споночіло, піду.

– Здалося воно тобі, те трухляве чудовисько!

– Не гніви Бога, Віро! Тому дубові знаєш скільки років?

– Знаю-знаю. Ти ж мені про нього сто разів розказував.

– Розкажу й сто перший.

– То йди, – мовила знічено, – побалакай з ним, поки ще не розвіявся на порох. Бо як завезуть кудись, де тамтешні люди лісу зроду не бачили, хоч легенди про цю каліч розказуватимеш.

– Ох, Віро-Віро, – важко зітхнув Панас і в передчутті, може, останньої зустрічі з німим лісовим велетнем мовчки подався за село.

Туристів у цих краях, куди, з древлян данину збираючи, кажуть, наїжджав київський князь Ігор зі своїми дружинниками, можна побачити рідко. А перебродівці й так, без екскурсії, знають, хто в цьому глухому закутку порядкував і що тут робилося в різні часи. Навіть першокласник може показати, де гніздилася садиба приїжджого пана Юзефа, котрий перейменував це урочище на свою честь. Іти до нього недовго, з півгодини, проте Степанові й стільки вистачило, щоб подумки

порозважати над викапаною схожістю князів тодішніх та князків сьогоднішніх, паничів колишніх і хазяїв теперішніх, бодай прикинути, про що ж він говоритиме зі своїм давнім лісовим другом. Пригадав навіть власний віршик про нього, написаний ще тоді, коли він, Степан, навчався в десятому класі:

*В урочище на ймення "Юзефін",
Дасть Бог, я не прощатися іду, бо
Вже так давно спілкуюся із дубом,
Який басує і гуде, мов дзвін.
Цікаво знати: ким-таки був він,
Хто посадити деревце надумав,
І, зрештою, яку, яку мету мав
Тоді той геніальний чоловік?"*

Допоки Степан із села виходив, – на душі було так собі, не гаряче й не холодно, дійшов до урочища – стало трепетно.. А як почав перед дубом сповідатися – защеміло.

– Привіт, старий друже! – видихнув уголос, а продовжив подумки: "Ти гадаєш, що я забув про той день, коли мене вперше привів сюди тато, царство йому небесне?! Привів і каже: "Бачиш, який вигнався? Цьому дубові вже далеко за тисячу... Якогось літа ми захотіли висоту його зміряти.

А дзуюьки! Це якщо зоддалік дивитися, то він не такий уже й високий, а як зблизька – Ейфелева вежа! То ми поступили таким чином: я став на сонечку, а тато рулеткою тінь мою – від ступені до маківки – зміряв. Свій зріст я й так знав. Залишалося зміряти тінь дерева. Зміряли. Помножили на мій зріст і поділили на довжину тині. Моєї, звичайно. Вийшло аж двадцять метрів!.."

А ще тато розказував, як він із двома лісниками пробував обняти тебе, дубе, довкруж. Шістьох рук виявилось замало. Покликали на поміч ще кількох чоловіків, що працювали неподалік на пилорамі. І всі разом ледве обхопили! Отакий ти "худесенький"! А коріння яке! Наче лапи допотопного звіра, що, вибрівши з пуші ближче до шляху, присів відпочити..."

А скільки разів тебе, дубе, батогами Перуна шмагало! Якогось року блискавка так полоснула, що кору, а під нею і серцевину твою, до самої землі розпанахала. Проте вистояв. На те й велеть. Ніби стрімка скеля. Але ж ні... Камінь холодний, а ти – теплом віддаєш. І оберіг ти, дубе, надійний: матері твоїм листом сорочечки дітям вишивали – від злих духів, у колисочки те листячко клали – щоб росли здорові... Сподіваємося, що ти й нашого первістка, якого незабаром, дай Боже, народить Віра, своєю силою напоїш.

Дякую, друже, за все! І прости, що рідко приходив сюди. Аж сьогодні, бач, приплентався, бо змушені їхати хтозна-куди, переселятися... Ти кріпись! Я скоро повернуся. І Віра зі мною повернеться, й, дасть Бог, синочок..."

Дуб так заслухався, що ледь вечірніх сутінків не прогавив. "Поки не стемніло зовсім, – зарипів, важко розправляючи свої плечі, – то йди, чоловіче. Йди, але – повертайся..."

СПОМИН П'ЯТИЙ: 2016

– Поліщукам – що? З ними простіше, – широко взявшись довгими руками на двотумбовий стіл, сказав пристаркуватий Митрофан Васильович. Скільки разів поспіль його обирали головою сільради, в Бездушному, крім нього, самого, мабуть, ніхто не скаже. Спритний, непосидючий, він і зверхньо на односельців не дивиться, і вислухає кожного, і за порядком встигає пильнувати. Не бачили його й таким п'яним, кому Бог з дороги звертає. – Серйозно кажу: з поліщуками простіше.

– Вы так считаете? – запитала Людмила Максимівна. А донька аж зашарілася:

– Мамо, ми ж домовилися, що будемо спілкуватися з тутешніми українською, – шепнула на вухо.

– Да-да, доченька, – спочатку до Світлани, а затим знову до голови сільради звернулася Людмила Максимівна: – Я понимаю вас, Митрофан

Васильевич. С полещуками, конечно, проще: они вам много чего могут рассказать, и вы им, по своему, "по-западенски"... А что делать с нами, теми, кто эвакуировался из Донбасса? Вот, к примеру, Эльвирочка наша. Она ведь многих украинских слов-то не слыхала еще...

– Чому ж не чула? – заступилася за свою донечку Світлана і глянула на Митрофана Васильовича: – Просто в нас більшість людей розмовляє російською, звикли...

– Гарзд, – мовив сільський голова. – Ви говоріть якою хочете, якою вам зручніше, а я – по-своєму, як мати навчила. Гадаю, проблем не буде. Правду я кажу, крихітко?

– Правду-правду! – зашебетала дівчинка і похвалилася: – Дяденька, а я сьогодні "білочку" видела! Настоящую! Вот таку-у-ю! – показала ручками, яку, – "пухнасту"!

– Чули? Не "белочку", а "білочку"! – зраділа Світлана. – І не іграшкову, а живу, "пухнасту".

– По-тутешньому – "вивірку", – додав голова.

– Ось вам і перший урок...

– Даруйте, урок чого? – перепитав, ніби не зрозумів, про що йдеться, Митрофан Васильович.

– Української, – відповіла Світлана. – Жаль тільки, що розпочався він так пізно і не в нашому шахтарському краї, а тут і після того, як з ми з електрички повиходили у Пеньках, потім дісталися

до Бездушного, напитали сільську раду. До речі, Митрофане Васильовичу, дорогу до неї нам підказав Сергійко, ваш юний "філолог", котрий вишні свої продавав. Ми разом з ним навіть мовну "розминку" провели... Такий уже допитливий – куди там! Все на Ельвірочку нашу поблимував, хоч як її звати – не запитав. Нічого, незабаром – вересень, познайомляться ближче.

– "Жених и невеста!" – скористалася нагодою вставити у розмову і своє слівце Людмила Максимівна.

І всі троє прибульців позаходилися сміхом. Лиш Митрофан Васильович не моргнув бровою:

– Я вже розпорядився: заночуєте в дитсадочку, там є кімната для батьків. А вранці розберемося: поліщуки, східняки. переселенці, біженці... Всі ми – учні одного класу...

СПОМИН ШОСТИЙ:1986

У прокислих салонах автобусів безперестанку вовтузилася малеча, мовчали дорослі, споглядаючи з вікон за пагорбами й долинами, засіяними пшеницею чи засадженими рівенькими рядочками цукрових буряків. Часто ледь не до самісінької дороги підбігали дерева, яких ні в Перебродах, ні навколо них, водилося рідко. А коли переїжджали через Горинь, то мало хто з пасажирів утри-

мався, щоб радісно не крикнути: "Бетонний!.." Таких мостів у них, на Поліссі, не будували.

– Хай би вже почали розселяти, – бідкалася втомлена Віра, схиливши свою голову на міцне чоловікове плече.

– Влада, Віронько, все передбачила: і кого, й де, – втихомирював жінчине занепокоєння Степан. – Спробуй одразу розібратися – сімей стільки!..

– А чи надовго?.. – Віра обережно провела своєю долонею під грудьми, де з кожною годиною, відчувалося, сміливіше й сміливіше хтось ворухився і постукував ніжками.

– Хтозна... – задумався, що б то відповісти, Степан. – Казали, на днів десять, від сили – на місяць...

Нарешті, зупинилися. І перепочити, й до вітру сходити: чоловіцтво – праворуч, жіноцтво – ліворуч. А коли знову позбиралися біля автобусів, мов з-під землі виріс коротко підстрижений, з невеличким гузенцем, супроводжувач. Зодягнений у все біле, з такою ж кепочкою на голові, чолов'яга представився так, як було надруковано на його бейджіку, що теліпався на грудях: "Супруненко Василь Федосійович" – великими буквами, "Уповноважений облвиконкому з питань ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС" – дрібненькими. Переконавшись, що всі на місці, він вилягнув із коричневої шкіряної папки якийсь документ і почав оголошувати:

– Антонці, Богданці, Велички, Гончарі, Дробуші, Євтушки – виходять у Калинівці; Жакуни, Задорожні, Іванчуки – в Очеретянці; Кібукевичі, Лісковці, Мамчурі, Нагорняки – в Садках; Остапенки, Полюховичі, Рогульчики – в Озерцях...

– А Рябунці? – спохопився Степан. – Якщо за алфавітом, то й нас уже назвати ніби пора...

Уповноважений лиш руку здійняв: мовляв, знає-знає.

– З вами, – сказав, – простіше: одна сім'я всього, й та... без дітей... поки що. Ми вирішили поселити вас у Бездушному, щоби – на всяк випадок – до райлікарні чи до містечка атомників швидше доїхати: пологи – справа невідкладна...

Степан усміхнувся, подумавши: "Бач, усе знає...", а вголос сказав:

– Якби моє прізвище починалося на "я", то везли б далі, ще казна-скільки...

– А якби на м'який знак, – пожартувала Віра, – то б до скону...

– Гарзд! – погодився майбутній батько. – Хай буде Бездушне.

– Воно тому й називається так, бо люди там живуть черстві, серця остюками пообростали! – пирснув якийсь лисенький чоловічок з бородавкою під вухом. Його прізвища, мабуть, ще не назвали, бо жалив язиком, ніби всі кози в золоті були: зоставайтесь, мовляв, а ми їдемо далі.

– А ти звідки знаєш про їхні серця? – запитав ще хтось.

– Розказували...

– Такі, як ти... старий чобіт, – почулося ще звідкись.

– Сам ти чобіт! Чоловік мій – як горіх, так проситься на гріх! – заступилася за лисенького його дружина.

Віра й слухати ті перекрикування не стала, а мовчки (невдовзі буде Бездушне) пішла до свого автобуса, щоб речі покладати до купи. Степан же, ступаючи услід за нею, неголосно проказав:

– От народ! Поживемо – побачимо...

СПОМИН СЬОМИЙ: 2016

– Аж дивно: ніхто нас тут "кацапами" не прозиває, – кліпала здивованими очима заспана Світлана, йдучи наступного ранку разом з матір'ю та Ельвірочкою в сільську раду, бо ж Митрофан Васильович обіцяв "розібратись і з поліщуками, й зі східняками".

– А при чем здесь полещуки? – перепитувала Людмила Максимівна. – Они ведь друг друга не убивают... Ну, случилась, ну, авария, ну, повывозили их с родных мест. Когда это было!? Тридцать лет миновало...

– Ой, мамо, мамо! – зітхала донька. – Вже й Ельвірочці нашій десять, а здається, ніби вчора

народилася... Як співається у тій пісні "Час рікою пливе..."

– И все никак не может остановиться, – стояла на своєму Людмила Максимівна.

– Что это вы всё о времени да о времени?! – невдоволено запитувала дівчинка й просила, ніби на зло Людмилі Максимівні, українською: – Мамочко, скажи бабусі, хай вона білою вороною тут не літає.

– "Бандеровка" ты моя ненаглядная! – підслухавши це, відповідала бабуса. – Не могу я иначе жить! Не могу!

– Чи не хочеш? – перепитувала донька.

– Ведь на русском языке мне проще и легче. И Гришка, отец твой, моя доченька, был такой же: "На бандеровском? Не хочу и не буду!.."

– Я вже, мамо, чула про нього. І не один раз, – озивалася Світлана. – Як і про мого "святого" Роберта, смоли б гарячої він на тім світі напився. Він теж би сюди не поїхав нізащо. Так що живи – як знаєш...

– Добрий ранок! – вийшовши назустріч, привітався усміхнений Митрофан Васильович. – Як спалося вам, дорогі східнячки?

– Українки! – вискочило з маленького ротика Ельвіри.

– Правильно! – зрадів сільський голова. – Можна я вас буду називати ще по-іншому: "переселенками" або "біженками"?

– А хіба не однаково? – пам'ятаючи, хто вона за фахом, запитала Світлана Григорівна. – Переселенці переїжджають на нове місце проживання будь-коли, а біженці – під час війни або стихійного лиха.

– Тогда как понимают: у нас, на Донбасе, – война или стихийное бедствие? – пристала Людмила Максимівна.

– І те, й те, – відповіла Світлана Григорівна. – Так що кажіть, як вам зручно. Нам же – щоб швидше минула біда ця...

– А вона, як говориться, сама не ходить, – покрутив олівчиком сільський голова і почав малювати якогось коника на чистому аркуші. – Сьогодні на світанку ще одна родина до нас приїхала, погорільці з Херсонського краю. От і мізкуй, голово, де всіх порозселяти... Втім, поки вони відпочивають з дороги, вирішимо ваше, так би мовити, "донбасівське" питання. Є в нас будинок для спеціалістів. У ньому мешкало молоде подружжя вчителів, які з цього навчального року працюватимуть у містечку атомників: Юлія Кіндратівна – філологом у новій школі, фізик Ілля Захарович – в конструкторському бюро. Туди вже й переїхали.

Так-от, на ваше, якщо можна так сказати, "біженське" щастя, в їхню колишню квартиру поселимо вас. Влаштує? – смикнув бровою сільський голова: – Житло однокімнатне, але ж, як мовиться, на безриб'ї – і рак риба. Якось перебудете в нас, поки, дай Боже, та стрілянина у вас вщухне...

Від почутого прибульцям мову відібрало. А Митрофан Васильович сказав:

– І для вас, Світлано Григорівно, робота в Бездушному знайдеться. Я вже перебалакав із директором школи: займете місце Юлії Кіндратівни. Ельвірочка ж – у третій...

– П'ятий! – хвацько вигукнула дівчинка.

– Ого, аж у п'ятий! – здивувався сільський голова. – У п'ятий клас піде. А вам, Людмило Максимівно... – зробив паузу Митрофан Васильович. – Оскільки люди не старіють, а дорослішають, то вам залишається одне: випроводжати і зустрічати свою внучку-школярочку, а в час вільний – гриби збирати, нашими краєвидами милуючись...

СПОМИН ВОСЬМИЙ: 1986

На святу Покрову померла Степанова мати. Ні з сього ні з того – взяла й померла. Йшла вранці курей із хлівчика випускати, посмикала туди-сюди засувом – і заточилася. Добре, що дядько Гнат, який жив по сусідству, якраз свою корову гнав на пашу. Глип на сусідське обійстя, а там – Катерина,

прихилена до стіни, стоїть. Підбіг мигцем, узяв попід руки й завів до хати.

– Полежи трохи, – сказав тихо. – Може, воно само попустить. А як ні, то "скору" викличемо. – І подибав за Лискою далі, бурмочучи: "От Чорнобиль! До чого дожились? Молоко – шкідливе, річкову рибу їсти – не бажано, гриби та ягоди – теж, навіть воду з криниць пити не радять.... А звідки ж?"

Як повертався додому, на вулицю русявеньке дівчатко з-за хвіртки вигулькнуло.

– Діду! – скривилося. – Йдіть скоріше! Баба Катя вмирає...

– Ніяка вона не баба, просто літа беруть своє, – промимрив дядько Гнат і заквапився: – Біжи, сонечко, в хату і передай Катерині, щоб не спішила.

– Як це – "щоб не спішила"?

– Отак! – дядько кивнув на покручене віття. – Бачиш ондечки грушу-дичку: родить-родить, а не всихає...

– Так і наша річечка: тече-тече, а не витікає, – додала дівчинка (певне, і їй Катерина про це розказувала) й залопотіла до бабиної хати.

"Ти диви, яке слухняне! – зауважив подумки дядько Гнат. – А розумне, а спостережливе!.."

...Катерина лежала на старому ослінчику мовчки й сумно дивилася вицвілими очима на стелю.

– Не крутиться? – кашлянув сусід.

– Це ти, Гнате? – перепитала Катерина, щоб переконатися, хто прийшов до неї..

– Питаю, чи голова не крутиться?

– Як тобі сказати? – простогнала. – Пливе, а не крутиться, все – кебто туманом заволокло.

– Розтане! – спробував підбадьорити дядько Гнат.

– Гетот, чорнобильський? – зітхнула Катерина. – Нізащо. Він і мене з’їсть...

Так воно й сталося.

– Атом доїв, – перешіптувалися, обв’язані чорними хустками старенькі перебродівські жіночки. На жалобний обід їх прийшло душ, може, з десятеро, а з чоловіками – то й п’ятнадцятеро.

– От кістлява! Катерина їй: "Геть!", а вона лізе та лізе... І таки добралася...

– Сумирна була, жуночка, царство їй небесне.

– Непіддатлива...

– Нема гомунки! – раптом вискочило з вуст котроїсь, що сиділа скраєчку, біля дверей. Проте на неї ніхто й уваги не звернув, бо всі почали слухати далеку родичку, яка теж сиділа скраєчку, але біля вікна. – Вже нічого не зміниш, але скажу, що Катерина могла б звідси і виїхати.

– Нема гомунки, могла б.

– Але до кого?

– А Степан з невісткою знаєте, де живуть? – хукнувши після третьої поминальної чарки, заговорив колишній лісник і однокласник Катерини, горбатенький Спиридон (у цей час Степан якраз допомагав куховарці тарілки з гарячим горохом на столи підносити). – Сьогодні ранком він розказував мені, що поселили їх у Бездушному. Гето коло нової атомки. Живуть поки що в будиночку для молодих механізаторов. Кебто нічого, каже, живуть: мають хліб і до хліба. Степан шпали дерев'яні міняє на бетонні, Віра синочка няньчить. Їсти й пити є що, зодягнутися теж, бо ж недалечко – атомна: базар там знаєте який?!

– І там атомна! – ледь не заматюкався дядько Гнат.

– Будується ще, – присівши до чоловічого гурту поминальників, заспокоїв усіх Степан. А жіночкам аж дух перейняло:

– Будемо Бога просити, хоч би гета не бабахнула...

– Все в Господніх руках, – запевнив Степан, нарізаючи рівними скибочками вчора спечений пиріг із сушеною журавлиною, "клюквою" по-перевродівськи. – Держава дбає... Я вже й свою хату почав мурувати... Так що життя продовжується...

– Нема гомунки! – погодилися всі, і стали молитися за упокій Катерини.

СПОМИН ДЕВ'ЯТИЙ: 2016

У першу неділю жовтня з професійним святом вітали вчителів. Кожного року, зазвичай, це відбувалося в школі, цього ж – у сільському будинку культури. Як і належить молодій матері-одиначці, Світлана Григорівна причепурилася, підмалювала губи і глянула в дзеркало: "Нібито й не дівчина вже, проте й не молодиця, – подумала, – тільки-но тридцять, а вже починаю білих метеликів ловити, здитиніла: а раптом, може, хтось підморгне..."

– Матусю, і я піду, – засокоріла Ельвірочка. – Коли виросту – теж учителькою буду. Бабусю, пішли з нами...

– Крыша у меня поехала, что ли! Я лучше телевизор посмотрю: что там передают с нашего Донбасса?

– "Бандерівцями" лякають – та й годі. Пішли, донечко...

По дорозі прибився й Сергійко. Той, що влітку на лавочці біля своїх воріт вишні продавав. Веселий, говіркий: він тепер із Ельвірочкою в одному класі навчається!

– Я так і знав! – зрадів хлопчик, оберемок квітів несучи перед собою, – Я так і знав, що ви сьогодні в будинок культури прийдете.

– А букет кому? – кивнула вчителька на квіти.

– "Кому-кому"! Побачите. Всьому свій час, – шморгнув носиком Сергійко, однак довго приховувати свій задум не став і тихенько шепнув на вухо Ельвірочці: – Твоїй мамі. А одну квіточку – тобі...

Світлана Григорівна нібито й не почула. Йшла собі мовчки і йшла. Може, згадувала про те, як пояснювала цьому жвавому хлопчикові значення слова "наверняка", чи уявляла, як вона ближче познайомиться з тим високим смаглявим парубієм (він теж, може, прийти на свято), що стояв колись на пероні у форменому кашкеті з двома блискучими молоточками над козирком. Що уявляла, те й збулося.

– Дмитром мене звати. Можете й Дмитром Степановичем, – усміхнувся. – На полустаночку в Пеньках з електричками діло маю – то зустрічаю їх, то проводжаю, то нових очікую...

– Я ж то думаю, де вас бачила? – зашарілася вчителька, зніяковіло визируючи з-за великого оберемка недавно вручених їй квітів.

– І на лісок, де я вперше живу білочку побачила, вказали, – ніяк не могла вгамуватися дівчинка.

– О, то ти вже, чую, розмовляти українською навчилася!

– Це лише початок.

– Побачимо-почуємо, – відповів Дмитро.

– Ходімо, донечко, бо вже час пізній. Та й за розкладом завтра у мене перший урок... До зустрічі, Дмитре Степановичу!

– До побачення, – тепло мовив Дмитро і подався до гурту, де голосно реготали старі сільські парубки: коли ж бо, як не в День учителя, всякі бувальщини розказувати.

СПОМИН ДЕСЯТИЙ: 2016

Несподівано з Тюмені озвався Андрій. Зателефонував якось і каже: "Я, брате, по такому "делу" до тебе. Відтоді, як померла наша матір, сплигло уже років та й років. Я – в Росії, ти ж ніби вдома й не вдома – біля нової атомної прижився. Вже й собі будинок там звів. А материна хата пустою стоїть. То, може, продамо? Ні я, ні ти в Переброди, мабуть, не повернемося – вік уже не той, щоб у такій глушині доживати. Продамо – та й годі! Якась нещасна сотенька нікому зайвою не буде – ні тобі, ні мені..." – "Ти – старший, тобі й вирішувати,- сказав йому. – Але в Переброди я повернуся хай там що!..."

Після тієї розмови з Андрієм Степан три дні ходив як з хреста знятий, не балакав ні з ким, аж на четвертий відважився:

– Оце, сину, – зізнався Дмитрові, – така приключка сталася. Зателефонував мені, значить,

твій дядько Андрій. Запропонував, каже, щоб ми бабину хату продали і гроші на всіх розділили. Що будемо робити? Повертатися в Переброди, а цю, в Бездушному, продати, чи як? А ти де житимеш?

– Я?! – спохопився Дмитро. – При вас, де ж іще! Поки не оженюся. Далі придумаємо щось, Може, й свою збудую... А щодо ідеї дядька Андрія... самі вирішуйте...

– Стривай-стривай! – не відставав батько. – "Поки не оженюся", кажеш? Давно пора. Бо вже й так над Бездушним брехня носить: "Був недавно горіх, а тепер свистун!.."

– Як молодшим бував, то сорок вареників з'їдав, – і собі взявся Дмитро горох молотити, – а тепер хамелю-хамелю – насилу п'ятдесят умелю!

– Язик у тебе – як мантачечка, – прижмуриив око Степан і оглянувся, чи не підслуховує їх Віра. – Може, пригледів собі якусь?

– Не якусь, а з Донбасу! Як намальована, аж за очі хапає.

– Чи не та, бува, з біженців, які влітку сюди приїхали?

– Вона, тату, вона. Тільки ж ти про це матері поки що не кажи, бо вижене з хати.

– Даю тобі слово! А дядькові Андрію передай: з громадянами чужої держави ми діла не маємо. Хай сидить собі там, у Тюмені, й не рипається.

– Так і передам, – зітхнув полегшено батько, а в собі свердликом закутув: "Хм...Може, й справді та біженка з Донбасу – як намальована. А те, що з дитиною – юринда..."

СПОМИН ОДИНАДЦЯТИЙ: 2016

Довгими осінніми вечорами, уклавши донечку спати, Світлана Григорівна сиділа над учнівськими зошитами. Перевіряла мовчки, без поспіху складаючи їх на дві купки: з "п'ятірками" й "четвірками" – праворуч, з усіма іншими – ліворуч. Мати й собі інколи підходила, брала чийсь зошит і уважно, буцімто воно щось важило і для неї, спершу читала вголос прізвище та ім'я його власника:

– Антонюк Сергій... Это, случаймо, не тот паренёк, который нас вишней хотел угостить?

– Він, – коротко відповіла Світлана, навіть не глянувши на матір: бачиш, мовляв, заклопотана. – З ним, до речі, в одному класі навчається й наша Ельвірочка. Хлопчиків з таким прізвищем у них багато, а Сергій – один. Непосидючий, верткий, як дзига, проте – неледачий...

– Ельвирочка мне уже рассказывала: "Он, говорит, солнечные зайчики в глаза ей пускает, улыбается всё."

– Всі ж ми дітьми були, – вчителька поклала ще один перевірений зошит на купку ліворуч. – Як

і ця Марійка Садовець із задньої парти: накалякала казна-що. Краще б списала в когось...

– "Списала..."... Понятно у кого – Сергея! – і бігцем на кухню, де на підвіконні дзижчала надокучлива мобілка.

Спілкувалися там нібито й пошепки, але довго. Хвилин п'ятнадцять, бо вже й зошити всі Світлана перевірила.

– Одумался! – виходячи з кухні, хотіла було закричати, але, щоб не розбудити Ельвірочку, упівголоса сказала Людмила Максимівна. – Одумался, паразит!

– Це про кого ти, мамо?

– О муженьке, отце твоєм...

І обидві – мати й донька – одиначки майже до ранку обмивали кісточки своїм колишнім чоловікам. Світлана – Робертові, що спився й помер, коли донечці й року не виповнилося. Людмила Максимівна – Григорію: коли на Донбасі заблискало-загриміло, той пристав до бойовиків... Тепер, бач, отямився: "Я все поняв, приезжай..."

– То повертайся, мамо. А ми з Ельвірочкою зостанемося: люди тут добрі живуть. Ти ж сама в цьому переконалася.

– "Переконалася", говоришь... Это правда. Но ведь и о другом я уже наслыхана, да-да... Если ты согласишься, как здесь говорят, "вискочити" за этого, как его, "залізничника", – уеду. Уеду на зло!

– Кому?

– И тебе, и внученьке. А твоєму "залізничникові" – на радість: не буду перед очима його торчать. Кстаті, судачат, що бабушка цього старого холостяка когдa-то бандеровцям прислуживала...

– Ой, мамо, мамо! – зітхнула донька. – Нема гомунки, як любить казати Дмитро.

– То єсть?

– Про що тут говорити...

СПОМИН ДВНАДЦЯТИЙ: 2017

Усе закінчилося тоді, коли й розпочиналося, тільки через рік і не такого спекотного дня. Людмила Максимівна вирішила повернутися на Донбас. Але вже сама.

Як і минулого літа, з повними відрами спілих вишень сиділи хлопчики, схожі на того, який куняв тоді на лавочці біля своїх ворітець. Здавалося, що всі вони були з вигорілими на сонці кібчиками, кругленькими піпетками носиків, плескатенькими вушками і довгими язичками. Але не такі спритні, як Сергійко. Тому й не дивно, що він ще вдосвіта пригнався на обійстя своєї однокласниці. "А раптом мати Світлани Григорівни передумає і не поїде! – надіявся хлопчик. – Не передумала..." Людмила Максимівна й раніше натякала, що не приросте до цього, хай і казково-мальовничого,

але все ж таки не рідного села. То як було поступати її сватам? Вони переписали своє господарство на сина з невісткою і пасербицю Ельвірочку, а вже перед тим, як повертатися в Переброди віку свого доживати, сказали свасі: "Живіть! Місяця й вам вистачить..."

З місяць не давали спокою Людмилі Максимівні ні донька з онучкою, ні зять. Як не з того боку, то з іншого підходили: мовляв, куди їй рипатися? Але якщо чоловік і справді вже без неї жити не може, то в чому проблеми? Хай сюди перебирається... Говорили, балакали, потім сіли й заплакали – марно: "Уеду и всё!"

Рябунці до останнього сподівалися, що це лиш вигадка Людмили Максимівни. Але якщо вже так уперлася, то нехай. Тільки б словом лихим не згадувала..

Дмитро мовчки пакував подарунки (ніби передбачав), куплені тещі на згадку про далекий край, особливо старанно обклеював картонну коробку з круглим і таким же плескатим, що й на "залізничній" сторожці в Пеньках, настінним годинником: "Щоб цокав вам, мамо, ще багато-багато літ!.."

На порозі ганочку, якого, ще будуючи дім, майбутній свекор сосновими дощечками обшлював, стояла Світлана. Сумна, з печальними, але не

до розпачу, очима, вона ще вірила: навіть кам'яне серце на віск можна розтопити. Тож, не втрачаючи останньої надії, просила: "Живи, мамо, з нами!"

На споришевому току, обгородженому рівеньким рядочком штахетин з кількома глиняними глечиками на гострих вершечках, кліпала сумними оченятами розгублена Ельвіра: "Бабусю, будь ласка, не їдь!"

Сергійко, який бачив і чув усе це, чатуючи аж біля хвіртки, й собі голос подав: "Зостаньтеся!"

Просити Людмилу Максимівну ще, умовляти її, благати – більш не було кому.

ПСИХЛІКАРНЯ В МОНАСТІРІ

Психлікарні в монастирі вже немає давно. Гайгай коли спіяно й викорчувано старечі липи, що, доживаючи своє, обступали його затишний двір, і на їхньому місці насаджено молоденьких. Вигнавшись гілками аж до самих вікон, схожих на бійниці середньовічної фортеці, вони з весни до осені шумлять і шумлять своїм листом, виповідаючи про все бачене та пережите. А ще вище, вмочені в густу синяву неба, на круглих маківках куполів золотом сяють хрести.

Ніхто вже й важких замків, як бувало колись, на монастирську браму не чіпляє: заходь, молися. Або мовчи, як широкоплечий нелинь із вузлуватим віттям, котрий, ще будучи дубочком, забіг сюди й міцно вхопився своїм корінням за крутосхил.

Про що він мовчить, потрісканий від часу велетень? Хтозна. Може, й про те, що не втратив надії на день, коли (якщо не самі, то хоч діти їхні чи внуки) прийдуть-таки у храм і стануть перед Богом на коліна ті, хто по психлікарнях ховав від людського ока таких, як Тимошко...

Після того, як заговорили, що в монастирі раптом виявили епідемію червеного тифу, за одну

ніч з нього, півторатисячолітнього, кудись вивезли всіх черниць. А вранці у двір вкотилися куцоносі "ЛАЗи" з однаковими табличками на лобових стеклах: "Діти!" Проте село від цього не ойкнуло, бо вже давно ходили чутки, що незабаром у святій обителі відкриють школу-інтернат. Інтернат – то інтернат. Ще й не таке було. Одні руйнували, другі відбудовували, треті знову руйнували, четверті реставрували... П'яті взагалі чортзна-що вигадували: партшкола, педагогічний технікум, госпіталь, санаторій, здравниця... Так що звістка про школу-інтернат не дуже й приголомшила. Справжній переполох здійнявся пізніше, коли й інтернатівців відправили хтозна-куди, і за кам'яними мурами почали облаштовувати обласну психіатричну лікарню.

Першими, хто взявся язиками вулиці підмітати, виявилися жіночки, що сходилися вдосвіта до криниць. Чи не всі вони мали такий вигляд, ніби ніч не спали, переймаючись долею монастиря.

– Ви знаєте, кого до нас привезуть?! – прискалила око Одарка Ткач, молодиця років сорока, не завжди весела, але говірка, здатна повнісінькі відра на коромислі носити, жодної крапельки не розхлюпавши по дорозі. Вона знала щось таке, чого інші уявити не могли: як-не-як – усе, що діялося в монастирі й довкола нього, бачив на свої очі Павло, її син. Він і розказував матері.

– "Кого-кого"! Тих, що бороною по воду їздять, а ціпком рибу ловлять, – взялася відгадувати, кого ж поселять у монастирські келії, не менш балакуча, ніж Одарка, згорблена Степанида, найближча сусідка Ткачихи.

– Дрібно прядеш, моє сонечко, – звисока глянула на Степаниду повновида Марія, яка жила в кінці вулички. "Моя хата скраю, та про все я знаю", – любила вона казати тоді, як зав'язувалася всяка нова гутірка. – Серед них, кажуть, будуть і такі, що з вареної моркви клямку на двері роблять.

– А звідки ти, Маріє, знаєш? – засумнівалася Степанида. – Хай би вже я, або Одарка... В неї ж Павло – медик...

Одарчин син і справді був спритною та слухняною дитиною. І вчився добре, і в лісок з однолітками не завертав, щоб там до полудня замість уроків "партизанити". А як підріс до парубка, то й за дівчатами не вельми бігав: все вдома та вдома, над книжками сидів. Придибає, бувало, Степанида: "Ой, Павлику, так у спині стріляє, що місця собі не знаходжу!.." – "Ви хусткою теплою перев'яжіться... Як рукою зніме..." А коли тітці не попускало, він мигцем на велосипед і – до міста, в аптеку. "Перший медик на селі!" – не могли натішитися сусіди. А Степанида ще й напучувала: "Їдь у Київ!" Проте Павло подався в обласний центр, вчитися на

фельдшера. Бо ніхто в селі не сумнівався, що він "вициганить" собі направлення відробляти передбачені законом три роки не деінде, а вдома, в амбулаторії. Однак обіцяну йому посаду "розбронювали", прислали когось чужого, і Павлові випав запасний варіант, можливо, й незгірший: лікарня. Та ще й – обласна!

– Серед них можуть бути й такі, що лівого черевика на праву ногу взувають, – гойднула повними відрами Марія.

– Взувай – не взувай, все одно з келії не випустять, – з гордістю, що за хворими наглядатимуть такі ж санітари, як і її Павло, заспокоїла всіх Одарка і, не знаючи, що казати далі, виплеснула: – Спецконтингент!

"Менделеевих", "дублерів Гагаріна", "ад'ютантів маршала Жукова", котрі самі не знають, чого хочуть, – на люди майже не випускали. А якщо й виводили, то не далі монастирських воріт. Серед прибульців у смугастих піжамах був і середнього зросту, з рум'яними яблучками на щоках, чоловік. Разом з іншими "послухними" пацієнтами його поселили в келії (сиріч, палаті!) з віконечком на сільський ставок: милуйся крізь решітку й етюди малюй! Проте геніального художника з нього не

вийшло: змалечку він любив інше – грати на гармошці і співати, сердечно, душі в собі не чути. Але про це знало тільки начальство. Коли й чому опинився цей чоловік у психлікарні, – теж було мало кому відомо. Зате чи не все село казало на нього "Тимошко", а дехто ще й передражнявав: "Гармошка".

Звісно ж, богослужінь у монастирському храмі, якого переобладнали на клуб, не правили. Тому по неділях Тимошка відпускали до сусідньої (через греблю перескочити!) церкви святителя Миколая Чудотворця. Вона теж гніздилася над ставком, тільки на протилежному березі. У тій церкві він молився і, ніде не вештаючись, повертався до своєї келії. А посеред тижня, коли хворі займалися одним і тим же – фарбували й підмітали у дворі, – Тимошко підходив до санітара, про щось перешіптувався з ним і, крутнувши підошвами важких черевиків, чимчикував до головного лікаря. Таке вже бувало не раз: санітар не заперечував, Сергій Остапович, головний лікар, – теж. Лиш перед тим, як випускати Тимошка на люди, радив переодягтися:

– У щось таке, не казенне. Вже й так сельчани заплутались: то монастир, то школа-інтернат, тепер – психлікарня... А тут ще й ви у своїй піжамі – як мара – снуватимете. Не годиться. Накиньте, що маєте, та йдіть.

Задоволений Тимошко заскакував у свою келію-палату, ховав під ліжком важкі черевики й скидав із себе смугасту піжаму. Зодягнувши вічного зносу спортивний костюм, що був при ньому ще з попереднього місця "дислокації", взував літні сандалі й мізкував, куди податися: до сільської лавки, щоб халви (дуже любив солодке) купити, чи до млина. Тупцяв собі непоквапом, перевальцем, стрічним "Добридень!" кажучи. До нього й вони – з таким. А як заставався сам, то починав хрипким голосом наспівувати:

*"Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!"*

Бачили Тимошка й надвечіркової пори, коли він ішов, погойдуючись, із довгим ліщиновим вудлицем на плечі та мокрою торбинкою в руці. І щоразу навперейми йому бігли дітлахи. Хто-хто, а вони вже давно визначили, що дядько – людина добра, бо жодного разу не показувала їм свого язика, лиш усміхалася і неодмінно тицяла з десяток карасиків: "Скажете батькам, що Тимошко передав..." Малеча дякувала за гостинець і чекала дня наступного, сподіваючись, що дядько знову йтиме

по вулиці, хрипким голосом наспівуючи одне й те саме. А вони, зірвіголови, лишень блиматимуть один поперед одного своїми цікавими оченятами: "Дивіться-но! Гармошка хрипить!.."

Тимошко до того особливо й не прислуховувався. Звертав з дороги убік, до школи. "Боже, – думав, – як вона схожа на ту, в котрій і я колись вчителював! Тільки ця – на пагорбі, задивлена вікнами вниз, на ставок, а та стояла попід високими соснами на піщаній рівнині. Обидві, – і ця, й та – цегляні, одноповерхові, буквою "п" вимуровані..." Якби не лікарняний режим, він би ходив і ходив під цими вікнами, сидів би й сидів у скверіку біля гранітного погруддя, встановленого тут, як розказали місцеві жителі, набагато пізніше, ніж у його селі.

Якось, помінявшись робочими змінами з однолітком-санітаром, Павло попросив головного лікаря:

– Сергію Остаповичу, треба дровець матері на зиму нарубати. Можна було б когось і з сільських заохотити, але ж літо – всі на косовиці... То чи не дозволили б ви мені, так би мовити, "завербувати" одного пацієнта?

– Тимошка? – здогадався головний.

– Його-його! – заіскрилися вогники в очах санітара. – А то вештається по селі без діла, щось наспівує собі під ніс... Вже й "Гармошкою" прозвала його дівтора...

– А чи знаєте ви, Павле, яка вона, та гармошка, дорога Тимошкові!? Тимофієві Тимофійовичу, між іншим, за паспортом, – кинув головний лікар. Потім замовк на хвилину-другу і, глянувши в розчинене навстіж вікно, продовжив: – Як переїжджали ми сюди, в монастир, він і її з собою привіз: "А що? – виправдовувався. – Я ж не гра-тиму в тиху годину чи посеред ночі..." Де там! Приїхала комісія з області й звеліла на склад здати... Конфіскували.

– А як же з моєю просьбою, Сергію Остаповичу? – запитав, нагадавши про своє, Павло.

– Якщо вже така нагальна потреба, хай іде... Він чоловік міцний, як відземонок. І головне – не буйний.

...Коли впоралися з дровами й посідали в холодочку погомоніти, Тимошко чи не вперше за багато років "оздоровлення" оприлюднив, як він, тоді ще званий Тимофієм Тимофійовичем, задумав поставити в рідному селі погруддя Кобзаря.

– Я навіть дещо задокументував, – Тимошко дістав маленького записничка, вийняв з нього учетверо складений папірець. – Його мені донька

як реліквію зберегла. Так-от, у десятому класі тоді навчалася в нас молодша сестра відомої скульпторки. Ми попросили, щоб вона написала своїй старшій про наш намір. Через декілька днів надійшла відповідь. Та ще яка! Наша знаменита землячка погодилася виготовити те погруддя безкоштовно!

Дізнавшись про нашу затію, влада, звичайно, місця собі не знаходила. Особливо пильно вона стежила за збором коштів. А ми – за своє. Ось прочитаю, що ми написали аж до самого голови урядового ювілейного комітету.

– Прочитайте-прочитайте!

Тимошко ковтнув водички, вкотре кашлянув і, розгладивши на коліні пожовклий аркуш, хрипко почав читати.

– То в чому ж була заковика?

– Я дочитаю до кінця, – наполог Тимошко. І дочитав.– "Нам потрібні ще кошти на спорудження постаменту і впорядкування скверу.

– І що далі?

– Далі – як у кіно. Організували ми сільський хор, щоб хоч якусь копійчину зібрати. Ясно, що й репертуар треба було з начальством погодити. Ми обіцяли, що будемо слухняні, а як до діла доходило, то... Хормейстер керував, я акомпанував, а хор співав: "Ой, у лузі червона калина похилилася..."

По селі вже й чутки пішли, нібито я з глузду з'їхав – такою піснею концерти розпочинати...

Чим ближче до ювілею, тим частіше представники з району, навіть з області, стали навідуватися. Якогось дня приїхали й "медики": "Про червону калину співаєте... А про партію?! Скільки ж вас можна попереджати?!." І так закрутили, що я в психлікарні опинився: мовляв, з головою у мене проблеми, – зітхнув, затим усміхнувся Тимошко. – "Хай буде по-вашому, – сказав я тоді тим представникам, – Бог усе бачить..."

– Тимофію Тимофійовичу, а родина у вас є? – запитала Одарка

– Та як вам сказати? Після того, як у районній газеті набрехали, що погруддя уже відкрито, а насправді велелюдний мітинг відбувся через тиждень, моя дружина (вона тоді була парторгом у лісгоспі) тільки п'ятами накивала. Вона й дотепер живе десь під Ростовом зі своїм нещасним академіком. Дочка ж учителює в сусідньому з нашим селі... А провідувати не провідує. Не знаю навіть, чому. Може, й досі ще вірить, що з головою в мене проблеми...

Наступного ранку жінки знову посходилися до криниці. Завели мову й про психіатричну лікарню.

– Ви знаєте, кого в ній лікують?!

– "Кого-кого"! Таких, що бороною по воду їздять, а ціпком рибу ловлять...

– Не кажи, Степанидо! Доглядають і здорових, непокірних, що не дадуть собі грати на носі, – заступилася Одарка.

Змиг ока – й усі примовкли: по вулиці прошкував саме він, один з таких, що не дають собі грати на носі. Ступав твердо й рішуче, наспівуючи хрипко й не голосно, але так, щоб аж до жіночок донеслося:

Ой, у лузі червона калина похилилася...

– Дивіться-но! – кивнула Марія. – Гармошка хрипить!

– Не хрипить, а з душі звуки виймає. – поправила Павлова мати. – І не Гармошка він, а Тимофій Тимофійович...

МІЛЬЯРДЕРИ

Пам'ятаючи, скільки років поспіль він вибігав по владних кабінетах, щоб підвели, нарешті, стаціонарний домашній телефон, відмовитися од нього Петро Петрович не збирається. "Дорожчає абонплата? – питає. – Ну, й що! Зате я щомісяця можу балакати аж 500 хвилин безплатно!"

Петро Петрович, який, доживши до пенсійного віку, ще дванадцять років працював учителем математики в найближчій школі, не каже, однак, про те, що в його багатоповерхівці таких, як він, "консерваторів", з кожним місяцем усе рідшає та рідшає: одні, не маючи за душею й гроша, відмовляються платити взагалі, другі, ті, в кого є діти, переходять на мобілки.

Відтоді, коли, розлучившись із першою дружиною, а на другій, як відомо, після сорока й сам чорт не ожениць, – Петро Петрович живе самотником. І чи не єдиним віконечком у білий світ є для нього саме ця штука, телефон. Старий математик часто бере його з тумбочки навпроти дзеркала, тягне за провід у світлицю, поважно вмощується в м'яке крісло з товстими боками, що перепало йому після суду, і набирає чийсь номер.

Петро Петрович – як зігнеться, то два здається, а якщо до когось торохтить у слухавку, то

ніхто не повірить, що замолоду він був таким мовчуном, наче язик приріс до піднебіння. "Ви мовчіть, казав, а я буду слухати..." На старість же – ніби переродився, став таким балакливим, що вже й обминали його, бо як заведеться, як заведеться... Сміливіші застерігали: "Не підріжте собі горла язиком!". Жартуючи, звісно. Бо за своїх сімдесят з гаком Петро Петрович і не зобидив нікого, й плітками не обгородив. Такий добросердний, що навіть трохи молодша за нього Марта, лиха сусідка з другого під'їзду, підхвалила: "Хоч проти шерсті гладь, не вкусить..."

– Вкусить, не вкусить – то діло десяте, – відповів лихій сусідці одноліток Петра Петровича Тимофій, який теж давно на прогулянку не виходив. – Головне, не мовчати...

– То ви, Степановичу, – так звернулася трохи молодша за нього Марта, – не тільки ровесник, а й однодумець Петра Петровича?

– Побратим, можна сказати...

– Кажіть, кажіть...

– Значить, так. Я живу в 26-ому, а Петро Петрович – у 27-ому. Майже поруч. Але ж то – як з висоти пташиного польоту глянути. Насправді, щоб навідатися до Петра Петровича в гості, потрібно з півкілометра протеліпати тротуаром до підземного переходу, на протилежну сторону пере-

братися і стільки ж назад прочимчикувати: наші будинки – начебто й недалечко один від одного, але через дорогу, уздовж залізним пруттям розділену.

– То перестрибнули б!

– Куди? З проса в гречку?

– Мелете казна-що, – застерігає третій.

Валерієм Андрійовичем його звать. Він теж не любить розповідати про позаторішні вишкварки, а відводить душу, аби даром пара з рота не йшла.

– Набираю якомсь Петра Петровича. А це було, пригадую, якраз у передостанній день серпня. Пік-пik, пік-пik, пік-пik! Зайнято. Через годину знову пробу ю добитися. Те ж саме: пік-пik, пік-пik! Пополудні роблю третю спробу – а дзузьки: пік-пik! Ну, думаю, апарат зіпсувався чи слухавка покладена навскіс.

– Чи, може, помер, не доведи Господи, – кидає своїх п'ять копійок одноліток Петра Петровича і так покивує головою, ніби світ перед ним захитався. – Всяке ж буває...

– Якби помер, то пікали б довгі, – каже Валерій Андрійович, – а так – зайнято.

– І то правда, – погоджується одноліток Петра Петровича.

Трохи молодша за обох чоловіків Марта лиш око прискалила:

– І я так думаю. Розкажіть, Андрійовичу, далі.

Валерій Андрійович сухо відкашлюється і продовжує:

– Таки я спіймав Петра Петровича, але вже наступного дня.

– 31 серпня, – уточнює доскіплива Марта.

– Еге! – радіє одноліток Петра Петровича, наче він теж телефонував того дня.

Валерій Андрійович, переконавшись, що його не тільки слухають, а й чують, веде далі:

– "Вже й переживати, кажу, почав: чи не сталося раптом щось..." – "Та ні, відповів Петро Петрович, – живий. Тільки ноги – несила за двері вийти..." – "Дзвонив, кажу, позавчора, вчора – даремно." – "А ти й не додзвонився б. І знаєш, чому?" – "Кінець місяця..." – "Правильно! А я ж не всі хвилини виговорив..." – "Отож бо!" А він мені: – "Маю дурну звичку телефонувати не щодня, а в кінці місяця. Треба ж ті 500 хвилин вибалакати... Так що тоді, коли я розмовляю, ніхто до мене не проб'ється". – "Безплатно!" – гукаю в слухавку. – "І це правда..." – "Петре Петровичу, от ви кажете: 500 хвилин. А що, як їх перевести в іншу одиницю виміру, в секунди, наприклад... Знаєте, скільки вийде? Ви ж – колишній математик..." – "Раз плюнути!" – "Плювати не треба, а все ж таки..." –

"Скільки секунд має хвилина? Шістдесят. А десять хвилин? Шістсот. А в сотні скільки? Шість тисяч. А в п'ятистах? Підрахуйте..." – "Ого! – кричу в слухавку. – Шістсот кіп снопів..." У відповідь чую: "І це лишень на місяць. А на рік?.." – "Ще більше! – регочу. – Не кожен олігарх позмагається..." – "Про вік і говорити страшно, – пом'якшав голос у рурці. – Знаєте, скільки людина живе на землі? Я десь читав чи по радіо чув: в середньому три мільярди секунд..." Чую, сміється: "Виходить, ми – мільярдери..." – "Тільки Бог про це знає..." – "Тому, каже, й видзвонюю до секунди, щоб дарма не пропали... А кому вже так не терпиться зі мною побалакати, нехай сам дзвонить... Якщо ліміт не виговорив..."

СУХОСТІЙ

Таким, що на бровах не стояв, Дмитра Волика не бачив ніхто. І не через те, що він жив – як теперішнє сільське начальство – не в самій Красносілці, а за двадцять хвилин ходи від неї, в старому сосновому бору. Не бачили його п'яним тому, що був непитущим. Років уже з десять, якщо не більше, відтоді, як наймолодшого сина випровадив у перший клас. І було це якраз на початку тієї осені, коли він, "свіжоспечений" лісник, із сім'єю переселився ближче до всякої деревини, звірів і дикого птаства. Угледить, бувало, що котрогось конюха чи трелювальника починало розбирати, як вовка опеньки, одразу ж на місце ставить: "Отямся! Так можна й ліс пропити..." Конюх чи трелювальник скрушно хитав головою, обіцяючи: "Дмитре Івановичу, останній раз!.." – І не пив. Хіба що в день зарплати. Та й то не в лісі, а за причілком сільської лавки у Прісьчиному садку. І не один, а з кількома такими, як сам. Про всяк випадок (бо ж виглядали зигзиці з домашніх валів) місце своєї дислокації закодовували щоразу по-новому: "Яблунева, 3" – вим'ята трава під третім деревом зліва; "Черешнева, 5" – трохи далі, під соковитою черешнею. Це коли треба було йти до баби по шматочок жовтого сала й зубець торішнього часнику, щоб не занюху-

вати рукавом. "Провулок Сонячний" – без нумерацій: одразу за лавкою, кроків півтораєста – прямо, затим – праворуч і виходите на кущі Соньчиного горідчика. Тітка – надійна, завжди виручала: то скляночки, то виделочки виносила: "Вечеряйте, ви ж оце з лісу! Тільки тару в гарбузиння не жбурляйте, бо мені визбирувати її – гиблоє дело!.."

Був серед тих "кодувальників" і Дмитро Волик.

– Був та й загув! – пішло-поїхало по Красносілці.

– Чоловік як чоловік. А допав до влади – спаскудився: ти йому сотеньку з-під поли, а він "Не візьму, – каже, – бо ж ліс не моя власність, а державна, себто наша з вами. Ви ж за дрова не в конверті платили?" – "Ще б чого!" – "То палить собі й грійтеся на здоровля!" – "Хоч пригубіть трохи..." – "Зав'язав, – каже. – І вам совітую..." Натура, як у тура. А серце мав добре.

Якось Василь Васильович, директор школи, віддавав заміж свою внучку. Тоді що не весілля – то під брезентовими наметами справляли.

– Митрику, – завітав він до лісника, до якого мав особливу повагу, тому й звертався так, пестливо й на "ти", не називаючи по батькові. В роки вчителювання Василя Васильовича хлопчик був і першокласником слухняним, і розумним підлітком, а перегодом, уже як Василь Васильович почав

директорувати, – то й зятятим природолюбом, з мухою в носі. – Чи не міг би ти мені якусь недорогу деревину на каркас виписати?

– Каркас чого?

– Як би тобі сказати...

– Розумі-і-ю... – здогадався Волик. – Хочете, щоб у документі було записано "сухостій", а...

– Я так і знав, Митрику, так і знав! – ляснув долонею по коліні щасливий Василь Васильович. – Ще з дитячих літ, пам'ятаю, здогадливим ти був...

– Де вже те дитинство?! – позіхнувши, хитнув головою лісник. За мить очі його посвітлішали, стали теплішими: – А за добру пам'ять дякую... Допоможу, чим можу, – присів знову за столом.

Допоки Волик писав, Василь Васильович мовчав, дивлячись на картину з трьома веселими мисливцями після полювання. Заговорив аж тоді, коли лісник, підписавши папірець, сказав:

– Митрику, ти помітив, що вони тверезі?

– Вони – це хто?

– Ті, що на картині... І пляшки на траві, бачиш, не валяються...

– Непитущі, значить, були. Як я... – хіхікнув і прикусив язика Дмитро. – Поїдете завтра з нашим лісорубом у Заячу долину. Виберете там з десяток грабчаків, від стежки подалі. Низько-низесенько (наш працівник знає, як) позрубуєте, а товстіші –

позрізаєте. Якщо ж торчатиме який пеньочок, то – щоб людям очі не мозолив – присипте землею і листям притрусить... Отакеє. Стріне ж хто-небудь у селі, скажете: "Сухостій везу... Документ на це є..." – закашлявся Волик. Коли ж попустило, доказав: – І на стовпці, й на кроквочки вистачить. До речі, ледь не забув сказати: і від мого імені свою внучку привітаєте...

– Неодмінно, Митрику, неодмінно! Хоч було б солідніше, аби ти... з дружиною... Мав би за честь...

Колись, раніше, Дмитро й подумати не міг, що, переселившись до лісу, по суті, усамітнившись там, за виярком у старому сосновому бору, зверне людську увагу до себе більшу, ніж у Красносілці живучи. Треба яку деревину на вікна – до нього, рідного. Машину дровець – теж до нього. Вкосити сіна біля річечки – і з цим до Дмитра Івановича. Навіть клаптик землі глухій бабі Теклі зорати – до Волика: в нього і тракторець, і підвісний плужок, і борона є.

Щоб не торохтіти через усю Красносілку драбиняком, на весілля лісник приїхав однокінкою. Прив'язав Орлика до стовпчика, напхав у рептух свіжого сінця й наказав: "Не сумуй! Привітаю

молодят – і гайда додому..." Гривастий аж притуп- нув ногою: мовляв, казаному кінця немає. Так що- разу і на всіх okazіях: допоки не хильнуть "на коня" і не затягнуть "В кінці греблі шумлять верби...", – про нього, заворотнього, ніхто й не згадає.

– Могли б, Дмитре Івановичу, вже й іномарку придбати, – поки сходився запрошений на весілля люд, кинув хтось з чоловічого гурту на зачин балачки.

– Дорога, чортяка, – додав той, у кого язик за вухами теліпається. – Проте й дерево тепер не дешевшає.

– Цить, алкаше! Ліс – багатство наше! – перетнув йому стежку цибатий чолов'яга з пиш- ним букетом в руках. – Щоправда, в лісі працювати по-волячому треба...

– Іванович те й роблять! – вигукнув ще хтось, по-всьому видно, що вже закропив зранку душу. – Саме прізвище їхне до того зобов'язує: Волик...

Чоловікам аж світ угору піднявся: чи тому, що вони вперше так глибоко докопалися до лісниково- го прізвища, чи тому, що нарешті діждалися, коли почне відробляти своє весільний тамада: "За столи, шановні, за столи! Согласно купленим білетам!"

Отоді й завирувало.

– Дмитре Івановичу, біля вас свobodно? То я присяду з вашого дозволу, – трохи у вічі не вско- чив учитель хімії.

- Підсовуйтеся ближче! – фізик.
 - Це місце я тримав для вас... – поплескав біля себе рукою по лавці завгосп.
 - Ги-ги! Як у театрі! – вискочив завклубом.
 - А ти коли в ньому був? – пристала бібліотекарка.
 - Не пам'ятаю...
 - Дмитре Івановичу, сідайте біля нас!
 - Що то значить, інтелігенція... – зітхнув завгосп. – Поруч з лісником хоче сидіти... -
 - А лісник – з директором... – хіхікнув фізрук. – Але звиняйте, Василь Васильович сьогодні зайнятий: він "дід" весільний, проте від льоху до "шалаша", як спортсмен, бігає.
 - Аж брезент тріщить! А він же й коштує...
 - Не дешевше за крокви. Поглянь, з якого дерева...
 - А Василь Васильович казав, що сухостою виписав.
 - Якби ж то...
- Після третього тосту пожвавішав і сільський голова Поцілуйко. Пам'ятаючи, що лісник – чоловік непитущий, долив у його келих мінеральної.
- Скажи, Дмитре Івановичу... – запропонував.
- Це помітив і весільний тамада. Він так щільненько притулив свої губи до мікрофона і заволав

у нього, що аж коник за ворітьми вухами стрепенув:

– Товариство! Послухайте привітання нашого славного односельця, відомого не тільки в Красносілці, а й далеко за її межами лісника Дмитра Івановича Волика!

Одні заплескали, хтось крикнув "Тихо!" й собі замовк, розчарований, що до слова запросили когось іншого, а не його. Ще хтось, руками розмахуючи, взяв крупніше:

– Слава лісникам України!

– І на голову не налазить, – втихомирив його Дмитро Іванович. – Ти ж не в лісі! – Підступившись ближче до молодят, підняв келих і тихо сказав:

– Дорогі наречені!

– Кажі голосніше, коротко і по делу! – команднували з крайньої лавочки.

– І скажу! Наша Красносілка нагадує мені ліс. Все в ньому є: і молодняк, і, так би мовити, середняк, є і сухостій. Такий закон природи. Тож бажаю вам, дорогі наречені, залишатися молодняком на многая-многая літа! Сам п'ю і вас закликаю... – і перекинув до дна.

– А кажуть, непитущий! – засичав хтось за спиною бібліотекарки.

– І я бачила, як йому сільський голова наливав.

– От брехуни! – зашушукали обидві.

Присівши трохи перепочити, Василь Васильович слухав усе те й мовчав. Поближуючи вгору, аж під брезентову стелю, напнуту на свіжі грабові стовпці й кроквочки, розмірковував: "На 'кий біс я просив? Обійшлися б і без "шалаша". Зате які граби повиросли б! Переборщив Митрик, переборщив, сухостій із молодняком у документі переплутавши... Втім, це ж я – дурепа: сам просив! Лісник і послухався. Бо має серце з воску. А посада – то таке..."

З-під намету вже докочувалося: "В кінці греблі шумлять верби..." Волик зняв з дишля спорожнілий рептух, поклав його під широку дошку, застелену старенькою рядниною, на якій мав сидіти, і, переконавшись, що коник не охляв геть, легенько погладив його по гриві:

– Поїхали, Орлику, в ліс. Звідти людей видно краще...

ПОШЕСТЬ

Сусіди Сергія Гнатовича, Столярчуки, на своє заміське помешкання навідувалися рідко й ненадовго. Особливо Марина, молода жіночка з коротко підстриженим попелястим волоссям. Вона вибиралася з дому лишень тоді, коли вдавалося "загітувати" ще кількох таких, як сама, подруг: "А що нам тут, на асфальті, робити? Там хоч листя поспалюємо..." Максим же, її чоловік, (він працював у відділі боротьби з особливо небезпечними інфекціями обласної санепідемстанції) не домовлявся ні з ким: брав важкий наплічник і – гайда на вокзал. Пів години їзди електричкою – й урочище Тихе. Воно одразу ж за Олександрівкою, що розкинулась по обидва боки Горині. Перейдіть через залізничний переїзд, і одразу перед вами виднітиметься соснина. Туди й прошкуйте, в Тихе. Максим уже давно зауважив, що подібні приміські поселення інакше, як "Щасливими", "Мирними" або "Сонячними", – не називають. Уявляєте: "Живу в Нещасному!" Столярчуки теж не уявляли, тому й вибрали – Тихе.

Минулого літа Максим покликав свого сусіда на підмогу. Сергій Гнатович, живучи тридцять років

у місті, ще добре знався і на багатьох сільських роботах, був людиною безвідмовною: треба – то треба.

Спочатку розібралися з документами. Потім клаптик землі, виділений сільською радою, обгородили довгими жердинами, викопали неглибоку (бо ж низина) криницю, через тиждень казна-звідки привезли обдертого, колись зеленого вагончика, щоб було від дощу де сховатися чи ніч обдурити, і, напивавши в Олександрівці компанію непитущих мулярів, взялися за будиночок. Звичайно ж, не такий, як чиясь домина праворуч: що завдовжки, що завширшки – однакова, з балконами на першому, другому й третьому поверхах. Максим, може, й собі таку вигнав би, та жінка противилася:

– Ти що – на друге Межигір'я замахнувся?

– Яке Міжигір'я?! – намагався спростувати чоловік, кидаючи очима то на високу сосну за вагончиком, то на купу цегли неподалік криниці. – Хоча б горбик був...

– Є-є! На твоїй спині! – насмішливо сокорила дружина, поплескуючи по його плечах біленькою, з налакованими нігтями, ручкою. – От на ньому й волоктимеш усе. Не моє це діло -розчин колотити.

Справи помаленьку рухалися. Столярчуки вже й надумали відзначити в Тихому своє родинне свято – трояндове весілля. Тож, аби не насмішити

прийдешніх гостей, замість довгих жердин поставили кам'яний мур, повісили залізну браму, притулили хвіртку з козирком. Ще якоїсь суботи Максим почепив табличку: *"Увага! Дуже лихий собака, лихий господар, лиха господиня, лихі діти, лихі всі!"* Хотів, було, *"лихі діти"* зітерти, бо свою малечу Столярчуки сюди привозили хіба що на канікули, проте знову втрутилася Марина: "Нехай буде! Хто там питатиме: лихі чи ні, головне – в сторожі записані..." – "Як і собака: його ноги у дворі ще не було, а вже *"лихим"* обізваний..."

– Собаку ж треба годувати, – бідкалася Марина, вигрібаючи на стежку оберемок пережовклого листя. – А кому? Ти – на роботі, я теж не сиджу склавши руки. Довелося б когось із Олександрівки просити чи сигналізацію підводити, щоб завилала в разі чого.

– Вий не вий – на поміч не прибіжать. Хай уже буде як є: може, й повірить хто, що у дворі – лихий пес...

Трояндове весілля – дата нібито й кругла (десять років!), але не настільки, щоб всю родину скликати. Тому зупинилися лишень на Сергієві Гнатовичу. Стояла якраз така пора, коли і вдома сидіти сиднем не хотілося, і в гостях, крім застілля,

не було чим зайнятися. Сергій Гнатович погодився: як-не-як – давні сусіди. До того ж, він ювілярам і городив, і криницю копав, і мурував, і дах черепицею крив, і квітку до комина прив'язував бантиком. Коротше кажучи, не сусід, а майже родич.

Глипнувши на табличку, що висіла на хвіртці у двір Столярчуків, козирком, Сергій Гнатович очам своїм не повірив.

– Сам почепив! – похвалився Максим.

Гість, примружив очі, прочитав раз, другий і зареготів тихенько:

– Всі лихі...

– Я, Сергію Гнатовичу, цю табличку так почепив, для годиться, бо всі чіпляють. Ви ж знаєте, що в нас і собаки нема, і ми не такі, як написано. Чортзна-що у світі робиться...

Коли Марина почала поратися над святковим обідом, Максим запропонував гостеві пройтися по вуличці, подивитися, як люди живуть.

– Хіба можна відмовитися? – усміхнувся Сергій Гнатович. – Думаю, буде вельми цікаво...

– І, даруйте за нескромність, повчально, бо ж ви завітали не до якогось там жлуктія, що п'є від понеділка до понеділка, а до відповідального працівника санепідемстанції, – кинув ювіляр і першим ступив у напрямку до найближчої брами: –

Нашу екскурсію, Сергію Гнатовичу, проведемо таким чином. Попереджаю одразу: не стаємо навшпиньки, не витягуємо, як жирафи, свої шиї, аби в чужий двір заглянути, а дивимося зоддалік: який будинок у ньому – одноповерховий чи на кілька ярусів, дах – під черепицею чи під шифером... Я читатиму написи на табличках, а ви спробуєте вгадати, намалювати, так би мовити, словесні портрети тих, котрі живуть на цій вулиці, хто їхні володіння стереже.

– Хто-хто! Кого хазяїн хотів, того й вибрав... І обізвав на свій смак...

– Авжеж! – погодився Максим. – Онде бачите?

– Дякувати Богу, ще не осліп, але ви бачите краще. То читайте.

Максим, не кваплячись, взявся озвучувати: *"Обережно! Лихий пес. Обід з 12.00 до 13.00"*

– Обід у кого, в хазяїна чи пса?

– В обох. Власник цього обійстя недавно лавку відкрив, то без охорони не обійтися.

– Торгаш! З 12-ої до 13-ої злодіям вхід вільний.

Покліпавши один на одного, пішли далі.

– Є й російською!

– Держава гарантує розвиток усіх мов, – нагадав Сергій Гнатович. – То читайте вже, якою написано.

– *"Осторожно! Во дворе злая собака! Прививки не делали, ест что попало, давно мечтает реализовать себя"*. Ну, як? – шморгнув носом Максим.

– Ніяк! Ніби із сибірської модрини впав. Хай би й господар його десь реалізувався... на Колимі!

Максим тільки масла у вогонь підлив:

– Гляньте-но, що на брамі отій, біля стовпа з кривою підпоркою, написано!

Підійшли ближче.

– *"Осторожно! Злая собака, а кот вообще debil!"*

– Певне, друг того, кому щеплення не робили.

Чоловіки знову позаходилися сміхом, першим, підступивши до крайнього двору, оговтався Максим:

– Читайте.

– *"Служил на границе. Уволен. За жестокость"*, – промимрив уголос Георгій Гнатович.

– То кого він сторожує?

– Мабуть, якогось відставного митника чи прикордонника-кінолога...

Трохи притишивши ходу і відставши на кілька кроків від "екскурсовода", Сергій Гнатович почав мізкувати: "Хто кому служить? Собаки – людям, чи навпаки? От узяти, приміром, Столярчуків. Здавалося б, навіщо їм ця хатина? Де

там! Напосілися – і край: криницю викопали, обгородили, обмурували, залізну хвіртку з козирком повісили, ще й табличку почепили, мовляв, стережіться: лихі всі – собака, господар, господиня, діти... Ну, Максим з Мариною – які вже є. А діти? Вони, на бабусю зоставлені, ще під столом дома ходять. А тут і пса не заведено. для нього ще й будку не збито, а вже "злим" названо. Може, він, горобаха, очей не змикатиме, лиш би крадія у двір не пустити! "*Лихий!*" І не тільки він. Якби четверногі друзі могли знати, що про них на табличках понаписувано, то з найміцніших ланцюгів позривалися б та повтікали..."

– Про що це ви так задумалися, Сергію Гнатовичу? – наздогнав гостя ювіляр.

– Та як вам, Максиме, відповісти... Про пошесть..

В цю мить, вигулькнувши з хвіртки на вуличку, покликала Марина:

– Гей, мандрівники! Пора обідати...

– Йдемо-йдемо! – озвались обидва.

– Я вам, сусіде, ось що скажу, – мовив Сергій Гнатович. – За екскурсію щиро вдячний, Тихе – справді гарна місцина. І люди тут живуть добрі. Але не для пса ковбаса: серед білого дня сімома замками обвішані... Зірвіть геть або поміняйте свою табличку на нову й напишіть: "*Заходьте, будь ласка!*"

– Не в таблиці справа, – пропустивши вперед гостя, зачинив хвіртку Максим.

– І я так вважаю, – погодився Сергій Гнатович. – Ночами не сплю: чим би то, думаю, цю пошесть з людей повикурювати?

– Яку саме?

– Та ж не ту, проти якої ви на своїй сан-епідемістанції війну ведете, а ту, яку ніякою вакциною не виведеш. До кого не звертався, толку мало: дивлячись – не бачать, слухаючи – не чують...

На порозі стояла Марина. Розпашіла, з лукавими блискітками в очах. В одній руці тримала невеличкого бутлика з вишнівкою, в другій – повну тарілку смажених курячих стегенець:

– І в суботу – про роботу... Коли вже про неї ви набалакаєтесь?! Сьогодні ж – наше трояндове весілля...

СЕРЕДА

Якби не "брехунець", що не переставав хрипіти на кухні до глибокої ночі, відривний календар над сінешніми дверима і, найголовніше, пенсія, Василь Прокопович заплутався б, що за день, число яке. Він розмірковував собі так: "Дружині приносять коли? П'ятнадцятого. Значить, мені треба йти через день, ще краще – наступної середи (якщо вона з п'ятнадцятим числом не збігається): сімнадцятого, вісімнадцятого чи й пізніше. Аби середа була.

Тому, довідавшись про це, хтось із сусідів Василя Прокоповича, і прозвав його Середою. Чоловік не образився, бо так воно й було: "По-перше, – казав, – середина тижня. В понеділок похмеляться й трохи оклигають, за вівторок геть протверезіють, а в четвер уже починають думати про п'ятницю: мовляв, скорочений робочий день завтра. В суботу й неділю, самі знаєте, чим люди займаються... Тож, найзручніше – в середу..."

– Для вас та середа ще й "пенсійна"! Жаль, правда, що одна на місяць, – зустрів якомсь той, хто, можливо, й був ініціатором "перехрещення" Василя Прокоповича Середою. Сказав і подибав собі далі вчорашнього дня шукати.

"Середа є середа", – стояв на своєму Василь Прокопович.

Не обминула вона його й цього разу.

– Могли б і тобі пенсію додому приносити, – незлостиво дорікнула дружина. – Але ж, бач, рогом уперся: "Чи я сам до пошти не дійду?! Невеликий пан..."

– Заодним і людей побачу, й себе покажу, – відповів чоловік, дістаючи з шухлядки, де зберігалися документи, свій паспорт. Розгорнув його на сторінці з фотографією, прізвищем, ім'ям та по-батькові і датою народження. Подивився, зітхнув і засумував: – Гай-гай! Де мої сорок?! Сивий, як лунь, став..."

– Коли ще косовиця, а ми вже сіно возимо! Іди, "дідугане"! – підохотила, кепкуючи, дружина. – Як отримаєш свої нещасні копійки, не забудь хрону тертого купити.

Квапитися було нікуди. До поштового відділення йти хвилин двадцять, тому Василь Прокопович вирішив зробити "розвідку боєм": спочатку позаглядати під брезентові намети, чи не завезли, бува, чогось новенького та свіженького, а якщо й завезли, то почому, потім прикинути, що б то він купив, якби мав більше грошей. А ще Василеві Прокоповичу подобалося дихати свіжим ранковим повітрям.

Раптом з-за невисокого дерева, що, здавалося, впритул підбігло до огорожі, якою був обнесений ринок, почувся хрипкий чоловічий голос:

– Батьку, батьку!

Василь Прокопович зупинився, кинув поглядом у бік, звідки почулося: там, у нескошеній траві стояв бородатий чолов'яга в гумових чоботях та окулярах з роговою оправою.

– Ви до мене? – вказавши пальцем на себе, перепитав Василь Прокопович.

– До вас, до вас! До кого ж іще? – пробурчав бородань. – Я би у вас, чоловіче добрий, сірника попросив.

– А коробка є?

– Звідки їй взятися?

– Ну, тоді скористаємося запальничкою. Замість ліхтарика ношу, – усміхнувся Василь Прокопович і почав мацати по кишенях своїх білих штанів, про стрічного бідолаху думаючи: " Ні світ, ні зоря – а вже забульканий!"

Так і стояли один навпроти одного: в гумових чоботях – бородань із неприкуреною цигаркою, в білому – Василь Прокопович із запальничкою. Вичікували, хто рушить першим.

– То це я, чоловіче, вогню прошу чи ви?

– Я, батьку, я...

– Вам треба, то й підходьте. Не буду ж я своїх штанів загаджувати: дружина в хату не пустить.

– Йду, йду!

Вибравшись на стежку, бородатий чолов'яга підійшов ближче, нахилився над Василем Проко-

повичем і почав тицяти своєю цигаркою в його запальничку. Припалив, нарешті.

– Дай вам Боже, здоровля!

– Бороду не обсмаліть, – попередив Василь Прокопович.

– Вона дротяна в мене...

Чоловік у гумових чоботях закашлявся, мов три дні диму не нюхав, і тільки-но зараз попливли йому перед очима усі кози в золоті. Вже й повертати до свого дерева збирався, проте зупинився. Помовчав трохи й ні з того ні з сього запитав: – Середа?

"І цей про мене знає..." – подумав Василь Прокопович, але про всяк випадок перепитав:

– Це ви про що?

– Не про що, а про кого, – уточнив курець. – Питаю, чи, бува, не Середа.

– А я думав, що ви питаєте, який сьогодні день.

– І без вас, батьку, знаю, – затягнувся бородатий. – Вельми ви на Середу, колишнього мого начальника, схожі. На Миколу Григоровича. Він уже два роки в селі живе, до матері старенької повернувся. Мухи не скривдить.

– Я і є Середа, але не той, про кого ви кажете.

– Може, воно й так. Викапаний колишній мій начальник...

– Чому "колишній"?

– Бо вже не працює. Душа нарозхрист. Фарбуємо, бувало, лавочки в нашому парку. По дві ськак обквацяємо, а він записує по три: совість, казав, треба мати, щоб зарплату пропивати. – Бородань зняв свої окуляри, хукнув на них і, протерши скельця полою сорочки, почепив на перенісся знову. – Звиняйте, батьку, може б, ви мені... якби оце сказати... пару гривень ще дали? На сірники.

– Сірники? Це я можу. От буду повертатися, то куплю, а ви тут постійте. Я недалечко, на пошту...

Бородань досмоктав цигарку, плюнув на неї спересердя і розтоптав своїм гумовим чоботом:

– Купите самі? – невдоволено скривився бородань. – Та ви ж не знаєте, де їх продають. До того ж, не хотілося зайвого клопоту вам завдавати. Я, мабуть, помилився: не Середа ви, бо так за копійку труситесь.

– Хитрий же ви, чоловіче, – обізвався Василь Прокопович. – Приходьте сюди о цій порі завтра. Раптом ще хтось ітимає, дужче, ніж я сьогодні, на вашого колишнього начальника схожий. Запитаєте, чи, бува, не Четвер він. А яка душа в нього – нарозхрист чи за копійку труситься, – то вже залежатиме, що ви попросите: сірника чи грошей, дасть він вам їх, чи ні...

– Звиняйте, батьку.

– Буває, – відповів Василь Прокопович і подибав далі, на пошту. "Головне, про третій хрін не забути..." – думав.

НІЧНІ ПЕРЕЗВИ

Може, ця багатоповерхівка комусь і видавалася схожою на золоту підкову, але не Дмитрові Стаднику. Йому, солістові обласної філармонії, що жив на дев'ятому, вона радше нагадувала темне провалля, заросле молодими деревцями, або глибоку криницю без води: акустика – як у театрі!

У цьому співак ще після свого першого концерту на обжинках у якомусь далекому селі. Повернувшись пізнього вечора додому, Дмитро вийшов на балкон і почав голосно відкашлюватися: як-не-як півтори години він надривав свій голос. Соліст: "Кахи-кахи-кахи!" – І в дворі – ніби хтось передражнявав, аж виляски розлягалися: "Хи-хи-хи!" Тільки тоді це було відлуння не його кашлю, а нічні перезви двох сусідок, які мешкали в будинках навпроти одна одної. Перша, кажуть, на меблевій фабриці працювала, друга роботу собі напивувала й напитати ніяк не могла. А що проворні на язики, то проворні – наговорять на тиждень. Втім, Дмитро цим особливо не переймався: мало кому може стрільнути в голову посеред ночі на балконі галайкотіти.

– Прислухався, тріскають, – розпочав соліст.
– Ну, думаю, не набалакалися за вечір, то клаптик ночі позичили. Прислухався дужче: ніби з балко-

нів, прислухався ще дужче – таке, мовби в мобілки кричать. Мені їх не видно, бо поночі, зате чую – як через дорогу! В таку пізню пору луна ходором ходить, аж на дев'ятий поверх долітає:

- Була?
- Та ні, на завтра відклала...
- До Василя Івановича?
- Еге!.. До кого ж іще?!
- Розкажеш колись.
- Я наберу тебе!..
- Давай!

Через добу – знову перезва тих самих жіночок:

- Які меблі?!.
- Нові, які ж іще?
- Про що ти говориш?! Останні дошки докращають...
- А начальство?
- Що "начальство"? Потурили!
- Кого?
- "Кого-кого"! Інженера. Прийшов другий.
- Еге!..
- Такий самий... Колись розкажу, бо не телефонна це балачка.
- Думаєш, підслуховують?
- Не ті часи... Але все одно...
- Що "все одно"?

– То лишень здається, що не підслуховують...
Народних депутатів – і то...

– Ага! Набереш мене... Будь здорова!

А здоров'я у неї останнім часом якраз і накульгувало. Проте відкладала похід до лікаря й відкладала, поки не приспичило добряче. Отоді й пішла. Звичайно, до сімейного.

Василь Іванович працював у поліклініці звідтоді, коли Союз розпався. Терапевт бувалий, напрактикований. Ще будучи військовим, він багатьох солдатиків у польових шпиталях на ноги поставив. Та й сам таке пережив, хай Бог боронить. Втім, розказувати про Афганістан Василь Іванович не любив і не вмів. "А навіщо?" – питав. – Ви ж і так знаєте..." Люди біжком до нього – хто з чим: температурою, тиском, відлигою в носі, шумом у вусі, хрипом у горлі, колькою в боці і скалкою в оці, – всі до Василя Івановича.

Чи ходила жіночка в поліклініку саме того дня, коли обіцяла, чи якогось іншого, – не знаю. Напевне, ходила.

– Ну, й що?

– Все гаразд.

– Василь Іванович приймав чи хтось інший?

– А хто ж іще?!

– Міг би, не доведи Господи, захворіти: лікарі – теж люди.

- Не всі. Є такі, як бетон.
- А Василь Іванович – золото!
- Найвищої проби.
- Ще раз, будь ласка, бо не почула...
- Вуха прочисть...
- Які вуха?! Телевізор ходила вимикати...
- Добре, що нагадала. Піду й собі виключу...

Зранку й до ночі язиками молотять, а толку – як з козла молока...

– Наш Василь Іванович – не такий. Він діло робить. Заходжу, значить, до нього в кабінет. "Добрий день!" – кажу. – "Добрий!" – відповідає. Біля себе присісти запрошує: "Що непокоїть?" – Я йому й про се, й про те, багато про що. А Василь Іванович мовчить, мов язика проковтнув. Щось занотовує в мою медичну карточку, то на мене, то на медсестру поближуючи. Потім звертається до неї: "Випишіть", – і подає їй мою карточку. Медсестра чирк-чирк, Василь Іванович печаткою – хоп-хоп! Рецепти готові! – "І по скільки пігулок уживати? До їди чи після?" – запитую. – "Там все написано", – усміхається. – "А чийого вони виробництва? Донька дзвонила, щоб купляла наше: воно дешевше й полезніше, без усякої хімії..." – "В аптеці скажуть". – "Думаєте, допоможе? Он моїй сусідці понавиписували такого, що цілий тиждень пила, а воно як мертвому припарка..." – Одужуйте! Через три дні прийдете..."

- Невже три дні пройшло?
- Ніч мине, то буде три з половиною.
- І що?
- Ти справді недочуваєш? Чи знаходишся за межею досяжності?
- При чому тут "межа"? Як почувашся, питаю.
- Добре.
- Дякувати Богу!
- І Василеві Івановичу!
- Золото, а не лікар.
- Якби ще не такий мовчун був...
- Ані тобі дзень, ані бом, ані кукуріку...

УПОВНОВАЖЕНИЙ

– Саджанці, Са-а-джанці! – протяжно вихопився Степанович, чоловік років сімдесяти, високий, довгоносий, якого сусіди величали тільки по батькові. – Довіку мені те село зостанеться в пам'ятку!..

Завсідники пограти в шахи частіше егекали, ніж ляскотіли самі, слухаючи чудернацькі придибенції Степановича, казані-переказані ним десятки, а, може, й сотні разів. Бо збиралися у дворі одні й ті ж: колишні райкомівці та "заслужені партактивісти". Приєднувалися до гурту місцевих "гросмейстерів" і такі, як він, балакучий випускник Львівського державного університету та обнадійливий резерв керівної сили Іван Прищепа. Зверху, було, вже й придивлятися почали – чи не запропонувати "молодому й перспективному" робочий кабінет із мідною табличкою на дверях: "Інструктор відділу пропаганди та агітації"?! Але чомусь передумали й не запропонували. "Баба з воза – коням легше!" – кинув тоді їм у відповідь.

– Молодець проти овець! – вигукнув скручений бубликом Дмитрович, одвічний шаховий супротивник Прищепи. За свою довгу чиновницьку кар'єру він, кажуть, доріс аж до завідувача оргвідділу.

– А проти баранця і сам, як вівця! – заклав ногу на ногу Владленович. В шахи він не грав, а лишень підказував, якою фігурою й куди краще ходити. Сьогодні йому теж закортіло послухати старого "Брехунця" – так обзивали колишнього репортера й диктора районного радіо. Поза очі, звичайно.

Набравшись духу, Степанович почав:

– Якогось грудневого ранку викликає мене редактор єдиного на той час у нашому районі друкованого органу Віктор Богданець. "Ваню, – каже, – оскільки пройшло вже три місяці, відколи ти обійняв посаду, що за статутним розписом прирівнюється до завідувача відділу районної газети, то я запропонував записати тебе у резерв партактиву... Сподіваюся, не підведеш. Отож слухай і виконуй..."

– Я особисто знав, царство йому небесне, того редактора, – перебив Степановича скручений бубликом Дмитрович. – Він багатьом допоміг людьми поставати...

– Керівниками! – уточнив, сидючи збоку, худенький Владленович, колишній третій або, як тоді казали просто – "секретар з ідеології". І, ніби між іншим, нагадав: – І я його протеже...

– Воно й видно, – розставляючи на шахівниці свої фігури, мовив Дмитрович і звернувся до старого "Брехунця": – Степановичу, паняй далі.

– Спочатку мене вповноважили наочну агітацію перевірити. По віддалених селах, звичайно. Чи не забули, мовляв, редактори тамтешніх стінгазет передові статті розпочати так: "Втілюючи в життя та йдучи назустріч...", чи не прогавили де слово "генеральний", з малої букви написано, а перед святом Жовтневої революції – щоб карикатури на прогульників та п'яниць з дощок для оголошень позривали...

– По радіо тоді ти про це не казав! – прискалив око Дмитрович. – Я щоранку слухав ...

– Ще б чого! – відрізав колишній журналіст і диктор. Почухав потилицю й обережно підсунув свого пішака ближче до лінії фронту. – Богданець же мене одразу напоумив: бачити – справа одна, говорити – друга. То вже тепер можна про все язиком молоти.

– Ти ж не мірошник, Стапановичу! – сказав Дмитрович і теж посунув уперед свого пішака. – Розкажуй далі.

– Тут можна через кілька тижнів перескочити, бо не їздив ніде. А в грудні, коли дні покоротшали, вповноважили мене приглянути, що воно діється на фермах: так і так, мовляв, чи впору жіночки на роботу приходять, чи доільні апарати працюють справно...

Редактор порадив мені поїхати в Саджанці. "Далеченько, – сказав, – Перший автобус – о п'ятій..."

Але ж ти хлопець молодий, не проспий. Так що вперед, Степановичу!" Здається, відтоді й почали мене так величати: без імені.

– І "Брехунцем"! – торкнувся свого дерев'яного "офіцера" Дмитрович.

– Темінь, за вікнами вітрисько гуде. А я їду. Про теплу зустріч думаю.

– Товаришу вповноважений! – зраділи старші доярочки, які ніби ще звечора чекали мене. – З приїздом!

Котрась і зовсім розгубилася, то пожаліла мою бідну голову, звертаючись як до рідного: "А чого це тебе, синочку, принесло до нас в таку ранню годину, в заметіль таку? Чи ми корівок без тебе не подоїмо?! На, випий свіженького!" – і піднесла мені повне горнятко.

Зігрітий пахким коров'ячим духом, напоєний теплим молоком, доспавши у зворотній дорозі недоспане, повернувся додому і мигцем – на службу.

"Завдання виконане!" – доповідаю редакторові. – "І як там Саджанці?" – "Ростуть, – кажу. – Навіть у таку негоду" – похуюю на свої руки, а він занотовує щось у записничку.

– Певне, про перші кроки активіста? – жартуючи, спробував здогадатися Дмитрович. Але одразу ж і замовк, побачивши, як несподівано перед його пішаком виріс кінь супротивника.

– З тим блокнотиком, Дмитровичу, Богданець час від часу і до мене навідувався. Він і про тебе розказував: мовляв, приймається саджанець. Дарма, що тоненький, зате морозостійкий...

– Редактор, Владленовичу, може, й мав рацію, бо невдовзі, перед самісіньким Різдом я знову опинився в Саджанцях. Агітував тамтешню молодь, щоб замість церкви йшла до клубу. Щоправда, вельми охочих позбивати закаблуки в холодному закладі культури знайшлося тоді небагато: більшість молодого племені різдвяні свічки запалювала по домівках. То я потинявся-потинявся під клубом та й, переконавшись, що ніхто вже, мабуть, такої пізньої пори танцювати не прийде, потупцював глибоким снігом до свого знайомого вчителя заночувати. "Уповноважений?! – здивувався той, на порозі зустрічаючи. – Христос рождається!" – "Славимо його!" – кажу. Вчитель пригостив мене, голодного активіста, а вранці ще й кільце домашньої свіженької ковбаси дав: "Візьміть на дорогу..."

– Своїм став, – вигулькнув той, хто доріс до "третього". – Своїм, та тільки в чужому селі.

– Як оця фігура, – взявся за неї Дмитрович. – Пішак що? Як заскочить на чуже поле, так і знай: пропав. А починав же стрибати гордо, безпечно, бо офіцери і вся королівська свита поруч. Обнадіював... А толку...

– Як з козла молока, – знову втрутився Владленович.

– Або грай, або далі бреш, – пішов на мирову Дмитрович.

Усі троє зареготали.

– Брехати то брехати, – закурив Степанович. – Наступного разу в Саджанцях я побував аж на Великдень. Спершу заскочив до Василя Трохимовича, тамтешнього парторга. "Підемо, – кажу, – глянемо, чи хлопчаки-бешкетники не палять де гумові шини..." – "Ні, – доповідає, – вони в сільському клубі до дівчат клиночки підбивають..." Пішли. Побачили. Ніхто, ніде й нічого не палив, клиночків не підбивав. "Свято є свято, – здогадуюсь, на що натякає парторг. – Як же без того... замість чаю?" І до себе додому запрошує. Тільки не в хату (не дай Боже, угледить якась продажна душа, що в парторга аж до ранку вікно на кухні світилося), а до комірчини. Василеві Трохимовичу вона правила і за ЛТК ("літню тимчасову кухню"), і за погріб. Зайшли, значить, а там – людоньки милі! І наїдків, і питва! Великдень бо ж.

За балачкою й не зогледілися, як глибока ніч захопила нас у комірчині. Василь Трохимович за клямку смик-смик – а дзузьки! Плечем у двері човги-човги – ні скрипу, ні рипу! Зачинені, ще й кілком чи штахетиною якоюсь знадвору закладені:

сидіть, хлопці, не рипайтесь! "От зірвіголови!" – мало не заматюкався парторг. "Всеношна... Я їм влаштую всеношну... по п'ятнадцять діб кожному!" – "Не маєте права, – кажу. – У нас же свобода совісті..." Й позамовкали ми, бо ж до кого було гукати, як темінь надворі? Так і просиділи, клацаючи зубами, аж до світанку, поки дружина Василя Трохимовича з церкви не прийшла і в комірчину не заглянула. "Арештанти! – жажнулася. – Міг би, стидомирнику лисий, і в світлиці чоловіка пригостити..." – "Стули губи, Маню! Ти навіть не здогадуєшся, хто це в нас... Уповноважений!" – "То ви б, товаришу уповноважений, по чужих селах ночами не вешталися і – на таке велике свято! – зачиненими в погребі не сиділи, а зі своєї, як її там... радіорубки великодні піснеспіви передавали..."

– І чим же ця історія закінчилася? – запитав Владленович .

– "Чим-чим"!? – погасив недопалок Степанович. – Редактор вислухав мою бувальщину і, розмахуючи руками, ледь не розбив графинчика на столі: – Не надійний ти резерв! Не знаю навіть, що скажу їм там, угорі..." – "Так і скажете, що з Прищепи саджанець вийшов нікудишній – не прийнявся..."

МИХАЙЛО АТОМОВИЧ

– Їдуть і їдуть! Учені з "магате" – щоби на власні очі побачити, а затим, повернувшись до своїх країн, розповісти про надійність роботи ядерних реакторів; туристи – надивуватися красою тамтешнього поліського закутка, нехай мирно, але таки загарбаного атомними блоками, – каже мати, поволеньки вмоцнюючись на низенький ослінчик. У її віці в місті робити нічого, тому й доводиться інколи з незаскленого балкончика нашої "хрущовки" споглядати за вапнистими вігтиками хмаринок над сусідніми будинками. – А тоді, коли зносили село, в якому я, мов рання квасолина, викладала в школі фізику, пригадую, чи не кожного прийшлого або приїжджого перепитували: "Ви к кому, уважаємий? Здесь будет строїцца очень важний аб'єкт!"

– Коли ж то, мамо, воно було?! – запитую, спираючись ліктями на віконну раму. – Ще років, мабуть, за двадцять до аварії в Чорнобилі...

– А ніби – вчора!

Кому-кому, а їй є про що і про кого згадати: вже й вихованці, тодішні юні фізики з Гуляковичів, порозлітавшись по всіх усядах, пенсіонерами поставали.

– От зустрів, – каже мати, – недавно мене на міському ринку один чоловічок. "Ніна Петрівна?" –

"Вона" – силкуюся впізнати, хто ж це. – "Атомович я, Михайло Когут, – і одразу ж обнімати. – Пам'ятаєте?" – "Ще б не пам'ятати, бешкетника такого..." – кажу. – "А ви й на ампер не постаріли! Не те, що я – лисий, бачите, як макогін". – "Вже, напевне, доктор наук?" – "Беріть вище, Ніно Петрівно: академік!" – "Вивчила, – жартую, – на свою голову" – "Стільки літ у Дубнах¹ відгепав, що й подумати страшно. Зате – при грошах! Може, вам купити що?" – "Та ні, – кажу. – Молодості не купиш..."

– Чого не купити, того не купити, – зітхаю над маминими словами і пильніше придивляюсь до гілочки тоненьких зморшок на її світлому обличчі.

– І не продати! Скільки б не платили. Бо, як писав один поет, "рано ми вмієм любить, пізно – любов шанувати..." Господи! Як я любила! І Гуляковичі наші, і таких зірвіголів, як Мишко Когут. Він ту фізику зубрив день і ніч: "Ампер – не вампір! Я вам покажу силу мирного атома!" – вибрикував. "Курчатов ти наш поліський!" – погладила йому чубчика якимось на перерві. А він лиш носиком сіпнув задерикуватого: "Прозивайте

¹ Дубни – місто в Підмосков'ї, де діяв Інститут ядерних досліджень.

краще Атомовичем!" – і погнався далі. Так і в люди вибився. – Мати мовчить хвилю, виловлюючи поглядом найвищу хмаринку над сусіднім будинком. І вже – про мене: – Та й ти, сину, теж... на журналіста вивчився... Думалося, будеш – як на сьомому небі...

– На п'ятому поверсі теж добре, – намагаюся приземлити літачок маминих роздумів.

– Всі прагнуть висоти, проте до землі материнської тягне...

– Що є – то є, – відповідаю усміхаючись, бо знаю – мати знову попросить, щоб розказав їй, чим закінчилася та історія, коли я на будівництво атомної станції їздив.

– Державна таємниця! – хапаюся за рятувну соломинку, знаючи, що спасіння потопельника – не в його руках. Сідаю ближче до матері і згадую. – Повернувся, отже, з відрядження. Два дні писав, переписував, друкував, передруковував, захоплено бив себе в груди: "Нумо, Пушкін! Нумо, молодець!" Заголовок чого вартий: "Мирний атом на трудовому фронті"! Залишалось тільки узгодити деякі дрібнички.

Цензор прочитав мою писанину й каже: "Оскільки матеріал вельми серйозний – не про якусь там ферму, а про атомну станцію, – то візьму ваше "творіння" додому, перед сном ще разочок пробіжу..."

Наступного дня я запитав у цензора напівжартома: "То ви вже розібралися з моїм романом?"

"Яким?"

"Про війну і мир..."

"Во! – підняв указівний палець. – Те, що нада: і про монтажників гарно написали, і про те, що вони поз'їжджалися до нас з багатьох республік, і про те, що одружуються на полісянках..."

"Навіть на такому, інтернаціональному весілі погуляв", – докинув я.

"Еге ж! Це дуже важливо, – підхвалив мене цензор. – От якби не одна заковика. Ви настільки детально і, я би сказав, аж занадто поетично, (а сам, напевне подумав: "Теж мені Купрін!") описали дорогу від Сарн до секретного об'єкта, аж дух захоплює. А з якою точністю! Можете, шановний, лишень уявити радість ворожих елементів, котрі, не дай Боже, прочитають цю публікацію і донесуть, куди треба: мовляв, там-то й там, за стільки-то й стільки кілометрів від Сарн, ще ближче – від Дубровиці й рукою подати – від Володимирця – будується атомна електростанція. Звісно ж, вони тільки тішитимуться такою інформацією, а з наших пліч голови летітимуть..."

"За оприлюднення державної таємниці?"

"Звичайно! То щоб цього не сталося, я й викреслив декілька, повторюю, найпоетичніших абзаців". – І, тричі хукнувши на дерев'яний штамп-

пик, поприліплював його відбитки на кожній сторінці: "До друку".

"Комедія та й годі! – вигукнув я так весело, що в сусідньому кабінеті примовкли. – В якому столітті живемо? Правильно, у двадцятому. Так що оті, як ви кажете, "ворожі елементи" вже давним-давно цей секретний об'єкт із космосу сфотографували і на картах своїх позначили! Ондечки й по телевізору показували, що як з-поза хмар уже фіксують номерні знаки автомашин і з космічної висоти на циферблати наручних годинників землян дивляться так, нібито оце ми з вами...".

"Так то ж – годинники! А ми – про атом видимий і невидимий..."

...Мати дослуховує все, втирає сльозинку краєчком хустини і просить мене перебігти в недалечкий супермаркет – купити негазованої води.

– Краще пігулку яку під язик візьміть, у вас же їх – пів ящикка...

– Та ні, – каже, – воно й так попустить. – І продовжує споглядати за хмаринками в ранковому небі, подумки запитуючи себе: "Звідки пливуть вони? З далекої далечі чи з краю ближчого? З-над берегів у тоді ще не знесеному селі? З-понад піщаних гуляковицьких стежинок, на котрих уже

давно повиростали вулиці й проспекти міста енергетиків?" Може, згадала і про босоногого колись бешкетника, а теперечки – доктора наук, якого саме вона, молоденька вчителька фізики, жартома обізвала "поліським Курчатовим". А той хлопчисько, розштовхуючи ліктями ватагу таких, як і сам, анциболів, лиш губу закопилів: "Зовіть краще "Атомовичем"!"

Мати встає з ослінчика, глибше вдивляється в небо, туди, де заходить сонце, де були колись Гуляковичі. Усміхається сама до себе, можливо, згадавши оте, сказане їй на базарі: "А ви, Ніно Петрівно, й на ампер не постаріли!".

Мати мовчить ще трохи, потім сумно зітхає:

– Ти знаєш, сину, тоді на міському ринку про наше село Михайло Атомович і не заїкнувся...

БЛАГОУСТРІЙ ДУШІ

Як подивитися з найвищого, дев'ятого поверху поліклініки, внизу, під її вікнами – мовби хто свіжої вати порозкладав. Навправді ж, на клумбі, обкладеній почорнілими за дощову зиму цеглинами, зібрався жіночий гурт: та – молода-зелена, хоч молоко на губах витри, друга – як горіх, що аж проситься на гріх, в тої бісик в оці грає, третя – весела, наче її мати в сонячний день народила. Онде й четверта, балакуча – як з книжки читає, а трохи далі – ще одна: ні з губи мови, ні з носа вітру. Котра з них лікарка, медсестра чи санітарка, сказати важко: усі в однаковому – сніжних халатах, хустиночках і рукавичках. Як і той чолов'яга, що згорбився під нерозквітлим ще абрикосами. Довгоносий, років під шістдесят, він длубався плескати кінчиком викрутки над кришкою літрової банки. Хто часто відвідує поліклініку й висиджує там у чергах, напевне, зустрівав його: в сірому брезентовому халаті або в цупкій засмальцьованій запасці на двох підтяжках з довгим, як дзьоб у качура, "газовим" ключем у руках.

Працює той чолов'яга сантехніком. Але сьогодні в нього день особливий: доручено бути малярем. Тому він теж зодягнувся, як усі – в біле, і подався до завгоспа, призначеного розпоряджен-

ням головного лікаря, по-військовому кажучи, начальником штабу. Звідти, з тісної "каптьорки", що тулилася в куточку підвального приміщення, й починалося свято трудящого люду, яке цього року випало на чистий четвер.

Перегортаючи свій блокнотик, в якому все до дрібниць заздалегідь було розписане й позначене стрілочками, начальник штабу нагадав, кому, куди і з чим іти.

– Попрацюємо на совість, товариші! – закликав піднесено він, повнощокій, гладкий, трохи не лусне, теж у білому, щоправда, абияк накинутому на себе халаті, і видавав кому що: ножівки, віники, мітли, граблі, сапки, лопати... І всім – по парі капронових рукавичок.

– Новесенькі! – задоволено вигукнув сантехнік і крутнув довгим носом до кирпатенької дівчини з лопатою в руках. Кирпатенька, напевне, була медсестрою, бо чоловік, хіхікнувши, сказав: – Це вам не голкою штрикати, а деревцята обкопувати! От і рукавички на те, щоб мозоликів не нажити... Навіщо вони такій молоденькій?!

– І то правда, – зніяковіло погодилася кирпатенька.

– А вам, Пилипе Матвійовичу, – звернувся уже до маляра начальник штабу, – видаю фарбу. Одну банку жовтої. Як вималюєте, прийдете по другу...

– По синю?

– А зеленої не хочете?! – по-індичому надувся завгосп. – Синьої й не купували, бо тепер зелена пішла в хід...

– Нова мода чи як? – реготнув Пилип і почав загинати свої грубі пальці: – Всякі були: червона – раз, помаранчева – два, синя – три, жовта – чотири... Тепер, як ви кажете, – зелена... Чого доброго, дадуть команду ще й прапор наш перефарбувати.

– "Дадуть – не дадуть"... Побачимо, – сіпнув бровою начальник штабу. – Ви ж, Пилипе Матвійовичу, літня людина і, мабуть, ще не забули про комуністичні суботники?

– Звісно ж! Було навіть, що на перший день Пасхи вранці віниками розмахували. Здається, Великдень того року збігся в календарі з круглою датою Ілліча... Ми з хлопцями до церкви, а там, на східцях – голова сільради з головохою, вчителі... – і з нашого села родом, і приїжджі: "Ви куди? – питають. – Ану марш металобрухт збирати!" То ми ніби навікача, а самі з другого боку! Все одно проривалися...

– Як через лінію фронту, – гордо почувуючи себе ще й начальником штабу, уточнив завгосп, – Були часи... Тепер що? Іди, молись! Ніхто не боронить... Але перед тим обов'язково відпрацюй.

Навіть день довкілля придумали, по-простому кажучи – благоустрій території...

– "Території!.." А душу хто буде впорядковувати?

– Е, це вже ваша особиста справа. А для загального добра, – потеплішав начальник штабу, – нам треба порядок у себе навести: як-не-як – Великдень скоро... Тож вам, Пилипе Матвійовичу, пропонуємо освіжити лавочку в нашому скверіку.

– Без проблем! – весело сунув голову в ярмо маляра сантехнік і, прихопивши попід руку свою банку з фарбою, похапцем вирушив на "фронт".

Лавочка була одна, але метрів зо двадцять завдовжки, з чотирьох облущених рейок на стовпцях-підпорках, вкопаних у землю посередині та по боках. Пилип Матвійович сто разів відпочивав на цій лавочці, проте якого вона кольору, – особливо не придивлявся. Цього разу – мовби й хотів щось сказати, та за язик вхопився. І став мізкувати: "Значить, так. Видали банку жовтої. От би ще одну, синьої!. Була б лавка, як прапор. А так... Казав же завгосп, що зелена пішла в хід..."

Над цим сантехнік роздумував би й далі, якби за його спиною не зашелестіло. Оглянувся – аж то жвавенький електрик із мітлою в руках: шурх-шурх торішнім зопрілим листям – і в лантух.

– Здоров, Матвійовичу! – привітався. – Хай живуть сантехніки в білих халатах!

Пилип Матвійович аж спину випростав: "Де він узявся тут? – подумав. – Проте, криво усміхнувшись до замітайла і кивнувши головою на його лантух, весело підтримав: – І електрики з мітлами! Ти, Гордійовичу, теж, бачу, професію поміняв?"

– Поміняв... Бо скільки ж можна ті лампочки – хай би їм баньки посліпило! – закручувати?!

А Пилип Матвійович подумав: "Бреше й дивиться – хоч би очі розплющив..." – і знову вмочив щіточку в банку із жовтою фарбою.

– Благоустрій! – звідки не візьмись, біля лавки виріс ще один, теж зодягнений у біле чоловік, схожий на цигана. Про таких, як він, кажуть: був кінь, та з'їздився. Кинувши прискаленим оком на маляра, він одразу ж розпустив губу:

– Це не унітаз "їжачком" пробивати... Тут пензликом, пензликом треба...

Всі зайшлися реготом. Навіть той, що працював у поліклініці невідомо ким – завгаром, сторожем чи, може, яку іншу посаду обіймав. Сьогодні йому випало вибирувати недопалки із бачків: круть-круть догори дном – і пусто!

– Пристає? – запитав він.

– Хто й до кого? – перепитав маляр, не глянувши на прийшлого, бо й так упізнав його голос: де треба й не треба – прилипає цей чоловік до людей так, що зі шкірою не відірвеш.

– Фарба, питаю, чи пристає?! Є ж для дерева, є для заліза...

– Ти, напевне, з ножівками переплутав... Вони теж – дивлячись для чого – бувають: і по дереву, і по металу, – кашлянув маляр і хіхікнув: – Як жінки...

– По собі знаю...

– То навіщо запитуєш?

– Моя теж... як пилочка...

Під нерозквітлим ще абрикосами було не до сміху. Навіть жіноче товариство, яке поралося на клумбі, здивувалося: а чого ж це вони, балакуни в кашкетах, позамовкали й почали розходитися? І сторож поліклініки Сидір Степанович, і, схожий на цигана, столяр Петро Самійлович. Тільки електрик Василь Гордійович, милуючись, як акуратненько й до ладу сантехнік виводив жовтим віхтиком, запитав:

– Другу половину синьою фарбуватимеш?

– Якби ж то вона, та синя, була, – зітхнув Пилип Матвійович. – Але нічого. Сказав начальник штабу, що й зеленою можна...

– Сказав – то й сказав! Хай буде зеленою, – погодився Василь Гордійович і, тричі стьобнувши березовою мітлою по сірому стовбурі нерозквітлого ще абрикоса, поволік свого лантуха глибше у скверик: там ще лежало чимало торішнього зопрілого листя.

А Пилип Матвійович, присівши на сухому краєчку лавки, знову став думати про своє: "От і благоустрій... Ніхто ж не давав команду закінчити роботу саме сьогодні? Не давав. Кольорами не перебирали? Не перебирали. То піду ввечері, поки лавка ще не зачинена, і сам куплю. Синьої як небо!.. А вдосвіта дофарбую..."

ЗАВУЧ І ЧЕРЕДА

– Люди подумують, чи не заїхав віз тобі до голови? Завуч – і корів пастиме! – Анжела Григорівна, з усього видно, розійшлася не на жарт, бо її очі аж вогниками заблискали, і важкі, від густої ретуші, вії заворушилися, мовби протягом обдало.

– Крім мене більше нікому. Ти ж знаєш, що матері важко: од вітру, дякувати Богу, ще не валиться, проте в колінах крутить так, що відразу й не скажеш, якої – правої, лівої чи обох ніг. Міг би замість мене брат приїхати, та з Харкова заради цього в таку далечінь пертися... До того ж, пише, роботи – по вуха.

– Знаю, знаю... І все ж... завуч корів пастиме! Люди засміють!

Максим Пилипович стояв на своєму: "Їхати! Завтра за пів дня доїду, в суботу відпасу, а в неділю зранку – назад, в місто..." Хоч відпроситися в директора школи на п'ятницю теж непросто. І не тому, що Віктор Петрович – городянин з діда-прадіда, який корів лишень по телевізору бачив і зеленого поняття не мав, що таке череда та як її відпасають. Максим Пилипович сам настільки втягнувся в завучівські клопоти, що без них уявити себе не міг.

Вчителі старшого віку називали його поколишньому: "Завпед", середнього – жартували:

"Диспетчер", молоді – по-теперішньому: "Менеджер". "А зарплата – як у міністра!" – реготали. Проте серйознішали і сходилися в одному: Максим Пилипович був їхнім безпосереднім керівником, всі працювали за розкладом уроків, складеним саме ним. А клопотів справді було щодня: хтось несподівано занедужував, то треба було знайти заміну, хтось на поважну науково-практичну конференцію збирався, то йому уроки на день наступний перенести, а вчителям-молодцям після весілля взагалі на тиждень "вікна" подарувати. А ще ж – провести свої уроки, побувати на "відкритих" в інших вчителів... Дружині – що: сиди вдома, Маринку заколисуй. Незабаром рочок крихітці виповниться.

На залізничний вокзал Максим Пилипович дістався, як і задумав, найпершим тролейбусом. Проте і в такий ранній час до приміської каси уже вишикувалася черга. З круглого віконця доносився писклявий голосок білявої панночки: "Кому на "київську"? Зачекайте! Спочатку – на Сарни...". І люди пожвавішали, попідходили ближче один до одного, загомоніли голосніше.

За розкладом дизельний поїзд мав вирушати на п'ятнадцять хвилин раніше, ніж електричка,

якою поїде Максим. Тож квапитися було нікуди, й він, пропустивши поперед себе "сарненців", вирішив послухати бодай кількох дійових осіб класичної комедії без назви у їхньому ж таки виконанні.

Жіночка перша, років тридцяти: "Від мене зараз дизель втече..."

Чоловік перший, сорок років: "То біжи, може вскочиш!.."

Жіночка перша: "Бачиш, який прудконогий!.."

Чоловік перший: "Такий, як ти, хвостата..."

Жіночка друга, однолітка першої: "А ти не напирай дуже! Силачка!.."

Жіночка третя, важко сказати, якого віку: "Тріпачка!.."

Чоловік перший: "Язиката Феська!.."

Жіночка друга: "Не було вдома з ким гризтися, що тут свою злість виливаєш?.."

Жіночка третя: "Я б на твоєму місці..."

Молодик перший, років зо двадцять: "Втихомиртеся!.."

Чоловік третій, не дядько й не дід: "І не спиться... Пускай я... дамою еду... А ви куди?.."

Жіночки, всі разом: "Куди, куди...!" Туди не їздять поїзди..."

Мати й без Максима знала, що він приїде неодмінно. Але сам. Бо скільки не просила, як не вмовляла, щоб навідалися всі, троє, – лишень обіцяли: "Підросте внучка, тоді..." Коли ж Максима Пилиповича призначили заступником директора школи, невістка як рогами вперлася: "Та в нього справ – хоч греблю гати!" День-два можна було б і погостювати... Але... Якби не череду пасти... Йому, завучеві? Нізащо!.."

Восени (не те, що посеред літа) череду на пасовисько випроводжували пізніше..

– Хіба вони напасуться, коли вже трава вигуляла? – сказала мати. – Отак, аби по хлівах не ревли. На весь куток їх, може, душ з десять і зосталося.

– Не "душ", мамо, а голів, – поправив Максим, причиняючи ворітця, звідки на вуличку впливла їхня Зірка.

– Хай буде по-твоєму, голів... – з погордою усміхнулася мати і подумала: "Грамотний!.. Не те, що я..."

Похитуючи головами, мовби вітаючи одна одну з новим днем, корови поволі збиралися до гурту. Не всі поки що, бо й рогатої Маньки ще не

було, й рябенької Лиски з телятком, і сліпої на одне око Стрілки з двору наприкінці вулички... Максим їх (а може, й матерів їхніх) знав ще зі студентських літ. Як і дорогу на пасовисько: заїзджену дерев'яними колісьми возів, порепану, вимиту дощовими водами, стоптану коров'ячими ратицями та кінськими копитами.

– Сьогодні будеш пастися по-вченому! – весело вигукнув до своєї рогатої Маньки завфермою Карпо Дощечка, чорновусий, з випуклими вилицями давній сусід. А Максимові похвалився: – Вона, звісно, могла б і без паші обійтися: жому – повна яма, сіна – на дві зими вистачить. Але, – хіхікнув, – якщо вже командувати чередою буде... завуч, то хай...

– Хіба їм не все одно, хто пастиме?

– Е, Максимку, – скривившись, що не так, мовляв, звернувся до нього, поправив себе господар і перейшов на "ви": – Я, Максиме, пробачте, Пилиповичу, про інше.. Вас же в педінституті не хвости коровам крутити вчили? Не хвости. То я б на вашому місці не те, щоб череду пасти, а й на свята не приїжджав би, – і скік-скік за свої високі залізні ворота.

– "На свята він, бачиш, не приїжджав би..!" – підслухавши цю розмову, кинула Карпові навздогін Уляна Сироїжка, приєднуючи до гурту і свою

Лиску з рябеньким телятком. Уляна працювала бухгалтеркою в сільському споживчому товаристві, тому із завфермою нічого спільного не мала. – Хто б його чекав тут? І без нього є кому святкувати.

Якраз нагодилася шкільна друкарка Ольга Ліщук з чорною, сліпою на одне око Стрілкою.

– Завуч – це таке... – засокоріла, – от якби директор... Уявляєте, якою щасливою з паші моя годувальниця прийшла б?! На друге бачити почала б!.. Хі-хі! Та ви, Максиме Пилиповичу, не вельми переймаєтесь: наступного приїзду вже директором будете... Ха-ха!

Зареготів і Максим Пилипович. А Стрілка лиш головою хитнула і зряче око прищулила: "Над ким ви насміхаєтесь?!"

Решта корів приєдналися до череди з подальших дворів. Усі, крім Карпової, котра ліниво похитуючи боками, переступала острівки ще зеленого споришу, дибали поважно й мирно, не заважаючи одна одній визбирувати де-не-де розкидані залишки осіннього наїдку.

Над пасовищем стояла тиша. Лише зрідка в безхмарному небі виписували прощальні кола останні перелітні птахи: звикли до цього краю, до землі цієї, а тут – відлітати треба. Обігнувши луг з

одного боку, повертали на інший, і навпаки – з правого крила перекладали журу свою на ліве, під серце, і зникали поза обрієм, потім знову з'являлися над Максимом, над чередою, над лугом...

А десь опівдні ні з того, ні сього почала виростати й виростати цяточка людської постаті. "Боженьку мій, – упізнав одразу Максим, – та це ж мати! Обідати, мабуть, несе..."

Захекана, з пасемцем срібного волосся, що виглядало з-під теплої хустки, мати підійшла ближче, важко зітхнула і мовила:

– Ти не переживай, сину, все гаразд. Тількино... приходила до нас листоноша, телеграму принесла, то щоб я розписалась...

– Від кого?

– Від кого ж іще? – дістала з кишені старенької сірої куфайчини папірець і протягнула його синові: – Від Анжели. Читай.

"Срочно приезжай заболела дочь" – розплився перед Максимом дрібненький рядочок слів, розпався на буквочки, від яких аж зарябіло в очах.

– Біжи, сину, – зітхнула мати, – бо ж електричка не ждатиме.. А я вже якось... сама допасу...

Того ж дня, в суботу, пізно ввечері Максим повернувся в місто. Заплативши таксистові більше,

ніж треба, за те, що швидше "підкинув" його із залізничного вокзалу додому, завуч похапцем вибіг на третій поверх і відмикнув двері. На порозі стояла усміхнена дружина.

– Що з Маринкою? – запитав.

– Нічого, спить, – кивнула Анжела на дитяче ліжечко.

– А телеграма?..

– То я вдарила просто так. Можна сказати, пожартувала.... Бо де ж це бачено: завуч – і корів пасе!..

"ЩО ЗА ЛЮДИ?.."

Розходилися мовчки, як з похорону. Ще й пронизливий вітер рясною мжичкою котився над Решнівкою, збираючи з почорнілих дерев останні зіжмакані червінці: за все належить платити...

Тільки він, учитель-мовник Решнівської середньої школи і робсількор районної газети "Шляхом Жовтня", затуляючи своє підборіддя комірцем куцого плащика, важко зітхав:

– Що за люди?!

Учора вранці Кіндрата Васильовича привітали з півстолітнім ювілеєм. Оскільки за причілком старої дерев'яної школи вже все перецвіло й пересохло, Ілля Ілліч Пересунько, багаторічний завуч, поїхав у Шепетівку. Вибрав там одного букета, але якого – поливати не треба. І купив. Ілля Ілліч був ще й незмінним (хоч звітно-виборні збори відбувалися щороку) секретарем учительського партосередку на громадських засадах. Тож було б зайвим нагадати йому, щоб не забув обв'язати воскові корінчики червоним шовковим бантиком, напис на якому гарним каліграфічним почерком вивів блідий хлопчина в сусідньому торговельному кіоску: "Погрібняку К.В. – 50!"

Зібралися в учительській. За традицією, започаткованою казна-коли й ким, вступне слово виголосив, звичайно ж, він, Ілля Ілліч. Зігриваючи теплим поглядом то іменинника, то колег, які прийшли привітати винуватця свята, парторг зауважив, що ювілей Кіндрата Васильовича майже збігся з 65-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції. Його відзначили позавчора, а сьогодні вшановують своє професійне свято радянські міліціонери, на честь яких відбудеться великий концерт у Москві... За дорученням райкому, наприкінці Ілля Ілліч сповістив таку новину: бюро ухвалило рішення визнати партійну організацію Решнівської середньої школи кращою в районі.

– А хто в ній найактивніший член? – натякнув парторг, дивлячись на розгубленого ювіляра. Запитав і сам собі відповів: – Погрібняк! Чи не те я кажу, Петре Петровичу? – звернувся до директора, запрошуючи його до слова.

– Те-те, – усміхнувся директор, математик за фахом. – Кіндрат Васильович і як педагог – вимогливий та принциповий, і як літератор – талановитий: про односельців у районній газеті пише з партійним підходом, так би мовити. Багатьом з нас він і вірші присвятив... Але то таке... Хто їх не присвячував... – І директор, подякувавши Кіндратові Васильовичу за підготовку переможців олім-

піади юних філологів, вручив іменинникові почесну грамоту обласного відділу народної освіти. А молоденька, цьогоріч прибула в Решнівку хімічка затулила широкоплечого ювіляра різнобарвним (одразу й не скажеш, що штучний) букетом, привезеним із Шепетівки. Редактор учнівської стінгазети Оксана Яворська прочитала власний вірш про нащадків великого Леніна. Наприкінці гуртом заспівали "Многая літа" і порозходилися по класах: робочий день як-не-як.

Неофіційно ж свій ювілей Кіндрат Васильович справляв увечері і вдома.

– Було б добре, якби душ зо двадцять прийшло, – лашився до дружини напередодні, коли та, відсунувши вбік купку зошитів з недоперевіреними диктантами, взялася складати список гостей..

– Вистачить і десять, – здивовано кліпала Марія Михайлівна. – Бо де ж ми їх порозсаджуюємо?! А пригощати чим? За ковбасою треба чергу займати ще вдосвіта. Звичайно, нам, у селі, простіше: хоч курку яку засмажимо. А крім неї що? – запитала й замовкла на якусь мить дружина Кіндрата Васильовича. – От політика! "Переломний", "вирішальний", "завершальний"... Який там ще?! І всюди – "виконуючи рішення", "під мудрим керівництвом ЦК", "Леоніда Ілліча особисто..."

– Марієчко, в тобі бабське радіо забалакало чи що?! – клав руку на плече дружини невдоволений ювіляр. – Хай би я вже... нерозумний... Записуй краще. Директор школи – раз, завуч і парторг в одній особі – два, вчителі – три, чотири, п'ять, покличу десятох, а скільки прийде – побачимо. Про голову сільради й так не забуду. Додай бібліотекарку, фельдшера, лісника, сусідів...

– Може кого з райкому? – перемикнула себе на іншу радіохвилю Марія Михайлівна.

– Та ні, звідти Пересуньком грамоту передадуть, якщо не забудуть.

– Отож бо! А ти мені: "Бабське радіо, бабське радіо..."

Прийшов – хто прийшов. На тих, що погордували, Кіндрат Васильович не ображатиметься. Хоч жаль, звичайно: там, де чарка – кожен рот на вагу золота.

– Теперечки жити можна, – щебетала в розпалі застілля розпашіла бібліотекарка. Софія Іванівна була жіночкою надвечірнього віку, з ледь помітним горбиком на спині, бо, як вона любить казати, два мільярди секунд над книжками просиділа. – Якби не Афганістан клятий, генсекові ціни не було б!..

– Що ви з тим Афганістаном, як дурень ступою, носитесь? Там уже стільки хлопців наших полягло, а по всіх газетах тільки й пишуть: "Виконуючи інтернаціональний обов'язок", – втрутився в розмову директор школи. – А гроші які на вітер викидають?!

– Генсек лиш губами плямкає: "Глибокоуважаемые товарищи!..", – підкинула Софія Іванівна і свою галузину хмизу в багаття, яке з кожною хвилиною ставало в учительській оселі тріскучішим і тріскучішим. – Думаєте, він ті книжки сам писав – і "Малу землю", й "Відродження", й "Цілину"? Якби не так. А премію дали йому. Толстой двадцятого століття...

– Хто там ті книжки писав – не важливо, біда, що їх читати ніхто не хоче, – прорік, кладучи на скибку хліба ложечку тертого хрону, борода-тенький фельдшер.

–Таке кажете, Борисе Гавриловичу, аж у носі закрутило, – скривився директор школи. – В нас же за так не нагороджують: зірочки, молоточки, серпики... Вже й не порахувати...

– Так ви ж, Петре Петровичу – математик, зареготав хтось.

– Петро Петрович – насамперед директор школи, – вхопив за рукав свого сусіда лісник. – А математика – то таке... Я, приміром, уже й з ліку

збився, скільки в моєму лісі дубів украдено... Міг би той генсек за дисципліну взятися? Міг би...

– Перестаньте! Понапивалися – й мелете казна-що! – намагався втихомирити лепетунів Борис Гаврилович.

А на кухні до самої півночі з маленького чорного ящичка, що висів над холодильником, безперервно звучала тиха музика. Коли всі, дружно випивши "на коня" та подякувавши господарям за гостинність, почали виходити на веранду, хтось із сусідів Кіндрата Васильовича, зіпершись на одвірок, оглянувся з порога, прислухався і вказав пальцем на "брехунця":

– Чуєте? Класика! Аж за серце хапає.

А лісник – як з конопель вискочив:

– Може, то концерт на замовлення.

На тому й порозходилися.

Перший, післяювілейний день педагогічної, робількорівської і поетичної діяльності Кіндрата Васильовича розпочався сумно: о десятій ранку "брехунець" повідомив, що після важкої довготривалої хвороби передчасно помер генсек.

Директор школи, який запросив Іллю Ілліча та Кіндрата Васильовича до себе в кабінет, були зодягнуті в однакового кольору темні костюми,

сірі сорочки з червоними краватками. Кіндрат Васильович тихо запитав:

– Чули?

– Мені тільки-но з райкому телефонували, – доповів секретар партосередку. – Доручено організувати жалобний мітинг... А де – не порадили.

– Звичайно, в спортзалі, – хотів, було, запропонувати Кіндрат Васильович, проте директор мав іншу думку:

– Краще на шкільному подвір'ї, бо народу, самі розумієте, зійдеться чимало. Це перше. А друге, не менш відповідальне: нам з вами треба визначити промовців. Самі вони, без шпаргалок, можуть лягнути казна-що, то...

– Про це з райкому теж попросили, – записав щось у своєму блокноті Ілля Ілліч. – Село наше велике, то хай виступить п'ятеро: три комуністи і двоє безпартійних. Від комуністів, значить, я: і головуючим буду, і від себе особисто пару слів скажу. Для мене виступ писати не треба. Потім – ви, Петре Петровичу.

– Треба ще когось, – задумався, на стіл директор школи. – Може, тракториста ... як його... – почухав потилицю: – Грицька Тимощука?

– А від безпартійних?

– Кого ж іще, як не Марусю Кравченю. Вона й доярка на всі руки, й активістка, до речі, своячка Софії Іванівні, нашій бібліотекарці.

–То хай і вона, Софія Іванівна, ще виступить.
Про книжки генсека скаже.

На тому й домовилися.

– А мене навіщо викликали? – тихенько поцікавився Кіндрат Васильович.

Петра Петровича виручив секретар партосередку:

– Добре, що запитали. Вважайте за надзвичайно важливе доручення: напишіть, будь ласка, по кілька речень тим людям, яким ми пропонуємо виступити на мітингу. Коротеньких, але таких, щоб сльоза потекла...

– Ніхто ж цього не зробить краще, – підхвалив Петро Петрович, згадавши, очевидно, свій вчорашній виступ у вчительській на віншуванні ювіляра. – Ви ж і педагог доброзичливий та принциповий, і про односельців у районній газеті пишете з партійним підходом, і вірші багатьом поприсвячували...

Кіндрат Васильович понаписував як міг. Аж сам просльозився, перечитуючи. Першим узяв до рук текст виступу директора школи, котрий, за сценарієм, мав проголошувати своє жалобне слово одразу після парторга. "Товариші! Непоправне горе спіткало нашу неосяжну державу цієї осінньої пори: після важкої і довготривалої хвороби помер дорогий Леонід Ілліч. Важко навіть уявити, як ми будемо

жити без нього – настільки глибоким болем відгукнулася ця печальна звістка в кожній родині, педагогічному та учнівському колективах, по всій країні. – Кіндрат Васильович зіщулив сумні очі, ще раз прочитав останнє речення й перед словами "педагогічному та учнівському" підписував: "кожному". Вийшло так: "глибоким болем відгукнулася ця печальна звістка в кожній родині, в кожному педагогічному та в кожному учнівському колективах". Кіндрат Васильович читав далі, уявляючи вологі очі й притишений голос директора школи: "Про осінню пору я сказав не випадково, бо, як мовиться в народі, всьому свій час: яблуні – квітнути, зеленіти, плодоносити, зодягатися в золото, помирати, людині – вчитися, працювати, за мир в усьому світі боротися... Адже незаслужених нагород у нашій країні не дають: генсек чесно служив рідній партії і народу. Земля йому пухом, товариші!" – вчитель ще раз пробіг очима по написаному та доповненому їй, витерши носовою хустинкою спітніле чоло, подумав: "Ніби правда все, але замало. Тут і на три хвилини не вистачить. Нічого, скажу Петрові Петровичу, що це лишень тези, бо ж він, директор, і сам знайде, що сказати..."

А Грицько Тимощук скаже: "Шановні односельці! Я живу на вулиці імені Миколи П'яскорського. Тож, мій батько не раз розповідав про подвиг

нашого вічно молодого земляка, сапера-інтернаціоналіста, який тридцять років тому, виявивши і знешкодивши 300 небезпечних мін, підірвався на одній з них в пустелях далекої африканської країни. Микола похований на нашому сільському цвинтарі. А мені, можна сказати, внукові героя Алжиру, пощастило: з Афганістану я повернувся живим. Хоч трьох моїх однокласників привезли в цинкових домовинах. Їх могло бути й більше, якби не мудре партійне керівництво нашої держави на чолі з генсеком та головнокомандувачем. Безсмертна інтернаціональна справа Леоніда Ілліча буде завжди в надійних наших руках!.."

Або доярка Маруся Кравченя: " Всі ви знаєте про виконання продовольчої програми, накресленої політбюром нашої рідної партії та особисто Леонідом Іллічем. Вона успішно втілюється в життя. Нещодавно я проводжала на черговий з'їзд першого секретаря нашого райкому. Він пообіцяв, що сам підійде до генсека й попросить прискорити автоматизацію тваринництва. Перший секретар дотримав свого слова: на нашій фермі уже встановлені доїльні апарати, надої молока невпинно почали зростати (в дужках олівцем помічено: доярка втирає сльозу й каже: – Невимовно жаль найдорожчої всім нам людини, земля їй пером!"

Останньою, для кого Кіндратові Васильовичу випало писати текст виступу, була Софія Іванівна, бібліотекарка. На стандартному аркуші їй надруковано: "Наведу лиш один приклад, шановні товариші, але свідчить він багато про що. В нашій сільській бібліотеці майже триста дорослих читачів. Запитайте, які книги найбільше вони люблять читати? Більшість з них відповість: "Мала земля", "Відродження" і "Цілина". За ними така вже черга, як... (далі було надруковано "за ковбасою", але чорним фломастером закреслено й від руки написано "до Мавзолею", з тим викреслено все речення). Тож, вічна пам'ять їх авторові, покійному Леонідові Іллічу!.."

Розходилися з траурного мітингу мовчки, як з похорону. Хоч генсека мали ховати біля кремлівської стіни, а не тут, у селі, де Погрібняк, затуляючи своє підборіддя комірцем куцого плащика, важко зітхав:

– Що за люди? Учора, зоп'яну, в зубах носили. Сьогодні ж, на тверезі голови, алілуя співали... І навіть я ті виступи писав?

РЕСТАВРАТОР

Про те, що це старе, заросле лапатими кле-
нами, кладовище можна обминути стороною,
знало все містечко. Воно й обходило. Але були й
такі (здебільшого приїжджі), що шпацірували
навпрошки. Хай по виямках, зате прямим і най-
коротшим шляхом. Одні дріботіли похапцем, не
дивлячись під ноги, другі – ступали широко, ніби
міряли його кроками, треті, задерши голови,
пострілювали очима по дзьобатих воронах, що,
каркаючи, вовтузилися на найвищих деревах. Були
й такі, що проходили так собі, аби прізвища, імена
та по батькові, дати народження прочитати і по-
думки прикинути, по скільки кожен, похований
тут, прожив на світі.

Чомусь найчастіше перехожі спинялися
навпроти маленької могилки, обкладеної голубою,
з небесними переливами, плиткою. Підійшов до
неї і середнього зросту пристаркуватий чоловік,
який, видно, був нетутешній, бо все навкруг роз-
дивлявся й роздивлявся, наче бачив уперше. А на
цю глянув і гадати не став: "Немовля. Бо ні року
народження, ні дати смерті. Лиш біла гіпсова ста-
туетка і прибрано – як до свята.

– Родичів у неї – пів містечка! – невідь-
звідки взялася незнайома жіночка з авоською в

руці. Вона була не тільки старшою за стрічного, але, як виявилось згодом, ще й набагато балакучішою, ніж він. Жіночка й собі прилипла очима до дитячої могилки, а прилипнувши, розпочала: – Хто тільки за нею не доглядав! Можна серіал знімати...

– Про кого? – не второпав стрічний і перепитав: – Про рідню чи про могилку?

– І про немовля, яке тут поховане, і про чужих людей, що ріднею йому поставали, – знайшла що сказати жіночка. – Але спершу... не знаю, як вас звати?

– Іваном...

– Спершу, Йване, – про тих, кому воно, ангелятко, з того світу дякує.

– За що? Наскільки мені відомо... – не став мовчати прохожий, – пробачте, я теж не знаю, як до вас звертатися...

– Софія.

– Наскільки мені відомо, Софіє, з того світу ще ніхто не дякував. Хоч є, кажете, за що...

Іван признався співрозмовниці, що за фахом він ніякий не режисер і не сценарист, отже серіалу не зніматиме, а вислухати вислухає.

– Якщо маєте вільну хвилину, то будь ласка, – погодилася Софія і запропонувала присісти на лавочку біля могилки. – Десь одразу по війні приби-

лася до нашого містечка одна красуня, як пишна ружа, казали. Прибилася не сама, а з немовлятком. Невдовзі воно померло. Підкошена горем, молода одиначка стала відтоді чи не кожного тижня сюди, на цвинтар, ходити. А що роботи ніякої не цуралася, то над могилкою щоразу длубалася й длубалася, мов лялечку у квіти вбирала.

Неподалік же часто поралася і Варка, моя сусідка, царство їй небесне. Вони бачилися тут роками, а як звати – одна в одній не запитували. Якогось дня все-таки розбалакалися.

"Чи роду немає, чи забули про вас? – поцікавилася Варка. – Все саменькі та саменькі над могилкою горбитесь..." – "А хто ж іще сюди прийде, як не я? Живу – голови ні до кого прихилити..." – "І скільки ж вам?" – "Не питай, дорогенька, – багато. Одною ногою стою на цім світі, а другою на тім... Чує душа, що помру скоро. А ти, бачу, мов сімнадцятка: як не з сапкою в руках, то з грабельками... Може б, разом і за моєю дитинкою приглянула: вона ж виглядатиме..."

Варвара послухалася. Відтоді, окрім своїх шести, ще й цю, сьому, стала багато років прибирати. А перед тим, як помирати, попросила доньку й зятя: "Не забувайте й про ту, дитячу – не чужа вона..."

Як було не послухатися? Попоравшись біля своїх, Катерина на ній то пирій – до найдрібнішого

кущика – висмикувала, то свіжого чорнозему на горбик насипала й півників насаджувала, рівчики з усіх боків пісочком притрушувала... "Не могила, а лялечка! – тішилися перехожі: – Мабуть, з рідні великої..."

Не сидів, склавши руки, й Степан, зять Варчин: спочатку вимурував надгробок, обклав його керамічною плиткою, обніс огранкою і лавочку ось цю змайстрував...

– Гіпсова статуетка – теж його рук діло? – запитав Іван.

– Як би вам сказати... – задумалася Софія. – Може, і його...

– То він часом не скульптор?

– "Скульптор"?! Степан простим слюсарем на цегельному заводі працює. Але я не про те. Хтось із містечкових начальників ("А чим я, мовляв, бідніший за інших?!") надумав поставити над могилою свого племінника дорогий гранітний пам'ятник. Куди ж подіти гіпсову статуетку, що стояла раніше, начальник не знав, то взяв цей, на його розум, "застарілий мистецький шедевр" та й викинув на смітник. І хтозна-скільки б ця фігурка там пролежала, якби не Степанове пильне око й золоті руки. Він приніс її додому і викупав у любистку (якби не з гіпсу – то й кучерики розчесав би). А вдосвіта, перед тим, як іти на роботу, сів на

велосипед і поїхав на цвинтар – статуетку ставити...

– Який же він слюсар?! Степан – реставратор! – зрадів Іван, думаючи, що нарешті вгадав професію Катерининою чоловіка. Підвівшись із насидженої лавочки, він підійшов ближче до гіпсової фігурки і легенько погладив білі кучерики. – Жаль тільки, що вчитися на неї тепер не хочуть...

НА ПЕРСПЕКТИВУ

Після довгої серпневої спеки, якій уже, здавалося, не буде кінця-краю, в неділю зранку нарешті захмарило, повіяв вітерець і закрапало.

– Бач, Степане, як листочки пооживали? Аж заворушилися?! – киваючи на яблуню, що звисала важким гіллям над перелазом, гукнув високий, з клинчиком рудої борідки чолов’яга припенсійного віку на прізвисько "Нафта". Вже років зо тридцять Петро Козачук живе й працює бурильником у Тюмені. На батьківську землю Нафта навідується у відпустку сам і, зазвичай, у серпні, коли до початку осені залишається тиждень-півтора. Востаннє всю сімейку тюменських Козачуків у Пашуках люди бачили ще тоді, коли вчився ходити перший і, як виявилось згодом, єдиний синочок, а його молодюсінька мати ніяк не могла натішитися, що так голосно він вередує. Давно те було, давно. А тепер... "Нельотна погода!" – любить приказувати поважний гість (він не просто бурильник, а – бригадир!). Дружині летіти в таку далечінь лікарі не радять, а те, що вередувало колись, вже роками по тайзі вештається – геолог..." Тож Нафта приїхав у Пашуки сам.

– Тому й заворушилися, що жити хочуть, – відгукнувся сусід і одноліток Петра, Степан. Вони в

дитинстві корів разом пасли. – То їм, листочкам, дощику дай, то сонця...

– Тільки не такого, як минулого тижня: дихати було нічим, – широко розчепіривши шкарубкі, темно-коричневі від нафти пальці, уточнив Петро. – Слава Богу, пішов...

– Хіба це дощ? – глянув на небо сусід. – Курам на сміх. Та й він, казало радіо, буде короткочасний.

Петро поважно погладив руду борідку, помовчав кілька секунд, затим, надламавши брову, запропонував:

– Оце збираюся могилки рідних провідати... То чи не склав би ти, Степане, мені компанію?

– За компанію, як той казав, і циган... Але ж як треба – то треба. Я й сам там давно був...

На цвинтар, що останнім часом глибоко вклинився в передбачливо незасіяне поле, Степан і справді ходив рідко. Частіше приїжджав. Бо майже стільки ж літ і зим, скільки Петро викачує нафту з тюменських родовищ, він шоферує на старенькому, з високими дерев'яними бортами, "газоні". А такий транспорт у Пашуках – на вагу золота. Окрім того, що привозив людям дров, брикету, сіна копицю, ще багато чого, – він і в горі підставляв їм своє плече: "Не везти ж усопшого раба Божого, на самосвалі..." Зранку обполіскував водою капот і

колеса, протирав сухою ганчіркою вітрове скло, вибирався з віником на кузов, підмітав його і вирушав. Підігнавши машину до двору, звідки мали винести хреста, віко й труну з покійником, Степан обережно, щоб не гупати, опускав борти. Спершу той, що над заднім номерним знаком, затим – по боках. Вистрибнувши на кузов, застеляв його різнобарвними ряднами і напинав на кабінку дорогий килим. Далі бралися за роботу далекі (близьким не можна) родичі й сусіди. Степанові залишалося лишень натискувати на гальма, щоб машиною не пересмикувало.

При вході на кладовище, коли шестеро міцних, як дуби, чоловіків, узявши на плечі домовину, несли її до свіжої ями, – Степан, щупленький і низенький (в армії танкістом служив) – навшпиньки ставав, щоб зрівнятися з ними. "Підростіть, дядьку!.." – пошепки відсторонювали його здоровані й несли самі. Пригнічений Степан хотів, було, вишкіритися на них, але передумав. Зробив кроків тридцять за вбитими горем людьми й, відставши, звернув убік, до могилок своїх рідних. Прийшов, поклонився. Всі поруч спочивають: від прадіда аж до матері, яку поховали недавно. "Може б то біля неї й для себе клаптик обгородити? – стрільнуло в голову. – На перспективу..." Проте, помовчавши трохи, перехрестився й попрошкував до свого старенького "газона" борти закривати.

Про все це Степан розказував давно, здається, ще тоді, коли Петро прилітав на похорон свого батька. Але сьогодні, йдучи на цвинтар, нагадав йому ще раз:

– Так і стрільнуло мені тоді в голову: на перспективу...

– На перспективу, кажеш? – перепитав Нафта, складаючи до купи чорну парасольку: прогноз синоптиків справдився і дощити перестало. – Якби ж то знати, яка вона, та перспектива?

– Поба-а-чимо, – сказав шофер, – вона вже недалечко.

– Моя – то аж у Тюмені. Вріжу дуба, напевне, там. А спеціального авіарейсу не замовлять, і машину в таку далечінь не захочуть гнати: дорого, – зітхнув Петро.

– "Вріжу дуба там"! "Дорого"! – розійшовся Степан. – Так у нафтовиків же грошей – кури не клюють!

– Тому й живемо як кури: що на домашньому сідалі, що в сусідських бур'янах – все одно де...

Степан закашлявся:

– Отямся, Петре! Твоя пуповина де закопана? Тут. Моя теж, до речі. То маємо в цю землю лягти, біля рідні, щоб не спілкуватися за тисячі кілометрів, а зблизька, як оце зараз ми з тобою, на

цвинтар ідучи... Я, скажімо, біля матері собі місце набачив...

– На перспективу?

– План такий... – протяжно зітхнув Петро. – Як у вас, нафтовиків: свердловин стільки то й стільки, нафти стільки...

– Її ще й продати має хтось вигідно, – додав Степан і подивився на свого однолітка так, ніби й справді був стурбований ціною тюменської нафти. – А для цього клепку в голові треба мати...

– І в душі...

...Спочатку обійшли могилки родичів Петра. Котрі бадиллям позаростали – з тих повисмикували, які позападали – трохи землі нагорнули, на кількох листочки бляшані порозгинали – щоб як живі зеленіли...

– Хрестів – як дерев у тайзі, – знову нагадав, з якого далекого краю приїхав у гості Петро. – Якби й хотів де собі притулилися, – зась: всі місця зайняті. Але я не печалюся, бо, як казав тобі по дорозі, навряд чи приїду сюди помирати. Мені байдуже, де поховують.

"Ти диви! – засвердлило в голові Степана. – Я думав, що Петро проситиме йому місце підходяще показати, а він – про тайгу почав..."

...Найдовше сиділи на лавочці біля могили Степанової матері. Шофер мовчав. Похмурий і неворушкий, він обміряв своїм поглядом хрести: з табличками чи без них, горбики обгороджені чи й так, обкопані неглибокими рівчачками. Думав про щось своє, думав. Нарешті сказав:

– Сумно й гірко мені, Петре. Здається, ніби ж учора був тут. Осьдечки, біля материної могили, на сухій землі пирій від спеоти жовкнув. А вже, бач, свіжа виросла: хтось випередив... От і спробуй вгадати, яка вона, перспектива...

СОЛО НА ШПИЛЬЦІ

"От би зустрітися!.. Живі вони там чи вже повмирали?" – щоразу, як тільки-но хтось заводив балачку про найближчих його кривняків у далекій, за тисячі кілометрів, Красносілці, колишній машиніст бурильних установок Микола Вовк починав палити себе без вогню. Хоч з першого погляду й не скажеш, що од вітру чоловік гнеться: і жили на в'язах ніби волячі, й кулаки – як у боксера, а пальці – чортам роги поскручувати могли б. Однак мали рацію місцеві (тюменські) мисливці, жартома чи всерйоз кепкуючи над Миколою Микитовичем: "Такому вовкові зайця вже не наздогнати: сиди собі на печі і не рипайся..."

Вовк оселився в тюменському краї давним-давно, ще тоді, коли одна місцева красуня Оленка куховарила бульдозеристам, а вискочила заміж за нього, Миколку-машиніста. Проте Оленка несподівано померла од запалення легенів, а син Петро, ще навчаючись на інженера-технолога, своєю сім'єю обзавівся й на третій тиждень після одруження на щебетливій бухгалтерці Настьоні сказав батькові так, щоб це й вона почула: "С мілой і в погребі харашо!" Так і зажили: Петро з Настьоною – окремо, Микола Микитович – сам. Обидві ж рідні сестри його – там, в Красносілці: Надії – вісімдесят два, Марійка – на п'ять років молодша за неї і на десять – за нього.

– Вам-то! В такую даль! С вашіми-то годамі?! – допекла своєму свекрові Настьона. – Вот ми с Петей вазьмьом отпуск і слетаєм в Україну отдохнуть немножко, всьо увідім своїмі глазами і раскажем обо всьом...

Микола Микитович аж з лица сполотнів, зачувши таке від невістки.

– Тут мають командувати не жінки, а спеціалістки, – сказав.

– А я хто по-вашему?

– Невістка – раз, Петрова дружина – два, мати мого внука – три... – Микола Микитович неквапно загинав свої скоцюрблені темно-коричневі, просякнуті липкою нафтою пальці – І, нарешті, – бухгалтер!

– Відіте! – розсердилася Настьона. – Женщина как спеціаліст у вас на последнем месте!

– Я тобі, невісточко, скажу: життя – не така уже й проста штука, щоби верховодити над чоловіками. Втім, я не про це. От ти кажеш, що з Петром, який тримається до труби ближче, бо вона годує, у відпустку збираєтесь. Чудово! І я з вами полетів би, адже хтозна-скільки років Красносілки не бачив... А там же... – старий примовкнув, одвернувся до вікна, за яким тихо похитувався гострий вершок високого дерева, схожого на тополь, і кінчиком хустинки втер сльозу. – Там рідня вся...

– Вся да не вся, – заперечила Настьона. – Вот ви, дедушка, гаваріте, что за родіной соскучілісь. Пожалуста, летіте! Так врачі не рекомандуют: сердце, мол. Пйотр же – наоборот: імеет возможность, желанія нету... Как я, он і родилса здесь, і вирос...Что єму Україна?

– "Что-что!".. Дві рідні тітки його, якщо, дай Боже, не повмирали, там живуть. Могилки прадідів теж там, напевне, бур'янами позаростали, – важко зітхнувши, сказав старий Вовк. – Твоя взяла, Настьоно: летіть, подивитесь, як воно там...Одне прохання до вас: познімаєте все і всіх на карточки...

Побаченим і почутим у Красносілці Настьона була підкошена наповал. Село – велике, в садки вбране, а хати – порожні, бо пороз'їджалися люди хто-куди: одні до дітей своїх по містах і містечках, інші – на заробітки в Європу. Треті – на той світ поперебиралися.

Сестри ж Миколи Микитовича – живі й здорові. Згадують, і самі собі не вірять, що все воно таки ж було. Було та – як мить – відгуло. Вечорами на лавочках сидять згорблені, як запитальні знаки, ні від кого відповіді не ждучи. От Надія. Ще ученицею десятого класу покаялася, водне хрещення

прийняла. А пізніше й долю свою зустріла – молоденького бригадира тракторної Сергія Бондарчука. Кандидатом у члени партії був, та щось не склалося – чи то з бригадирством, чи то з партією: збайдужів до всього і почав зібрання віруючих відвідувати. Теж покаявся, і на рушничок щастя з Надією стали...

В Марії інакше. Одразу за греблею, що рідким гребінцем розчісувала вранішню воду сільського ставка, школярка червоний галстук на шию зав'язувала і йшла, як усі діти. Поверталася, як і вранці, коли виходила з хати, – без нього, бо ховала біля тої ж таки греблі в портфелик. День при дні, рік за роком. З комсомольським значком було простіше: поприставали трохи та й утихомирилися. Перегодом, коли Марійка поволеньки почала дівувати, стрівся їй і хлопець толковий, що на міліціонера вивчився. Тільки не положено йому, казав, було одночасно в кашкеті з кокардою ходити і в Бога вірити. Так і вийшла Марійка заміж за того Степана, що в кашкеті з кокардою... На склозаводі працювала, він же – дільничним інспектором по довколишніх селах...

А про те, чи навідуються сестри одна до одної теперечки, чи збираються своїми родинами, Настьона й не запитала. Петро на таку забудькуватість дружини лишень рукою махнув:

– Не женского ума ето дело, в лічную жізнь вмешіваца...

– Ти б хоч мову рідну згадав! – дорікнула старша сестра.

– А зачѐм? – наступив на окурок Миколин син.

– Правільно, Пйотр, гаваріш... Какая різніца?!

І з тиждєнь побайдиковавши в Красносілці, поївши сальця з часничком та попивши свіжого молочка з медом, Петро і Настьона полетіли в Тюмень. Повернувшись додому, три дні розповідали про свою подорож в Україну. Микола Микитович слухав усе, на вус мотаючи, переглядав-передивлявся фотокартки, вірив і не вірив: Боже, як все змінилось! І село, і люди... А коли зайшлося про Миколине розбишакувате дитинство, покаяння і водне хрещення Надійки та про "кашкет з кокардою", що затуманив очі Марійці, старий Вовк не здивувався:

– Не хотілося, діти, вам голів морочити. Бо й сам грішник. Дєсь до класу п'ятого в нашій хаті щонеділі вранці і ввечері збиралися віруючі. Молитовного будинку в Красносілці ще не було, а якби й був, то на склад тодішня влада його переобладнавала б, як у сусідніх Пашуках. Вранці молюся з усіма, проповіді слухаю, піснєспіви всякі, а з вечірнього зібрання – гайда в садок за нашою хатою.

Беру шпильку, засилаю в її вушко капронову жилку з тоненькою резинкою (щоб вібрувала) і втикаю гострим кінчиком у віконну раму. Залігши під шипшиновим кущем, вичікую, поки в хаті перестануть співати. Значить, молитися почали. Я за жилку – смик-смик, жилка – бринь-бринь, шпилька об скло –дзінь-дзінь! Батько вискакує в горідчик: поночі, тихо. "Що за чудасія?! – розглядає довкруз. – Ніде нікого. Може, примарилося?" – і повертається до хати молитися далі. А я знову за жилку – смик-смик, жилка – бринь-бринь, шпилька – дінь-дзінь! Хай слухають! "Не зібрання, а концерт! – потираю долоньками. – Оце вам за все! І за те, що корову пас цілий тиждень без вихідних, і за те, що в школу з галстуком не дозволяєте ходити, і за те, що радівця мені не хочете купити..." Було таке...

– Артїст же ти, папа! – зареготав Петро. А Настьона ще й хмизу підкинула у вогонь:

– Музикант верующего театра...

– Однак ця музика грала недовго, – зата-рабанив пальцями по колінах старий машинїст. – Батько таки вистежив мене за кущем, вихопив жилку з рук і так "нааплодував" по сідницях, що дотепер синці не сходять..

Петро знову втрутився:

– Іскуство требует жертв!

– Преступленіє і наказаніє...

– Зі злочином усе зрозуміло, – пожвавішав Микола Микитович. – А з карою... Думаю так: перш за все – вона заслужена. Соло на шпильці витинав? Витинав. Деренчав нею об скло? Деренчав. По сідницях заробив? Заробив. От мені й кара. Далі – про Тюмень. Їхав сюди на рік? Може, й так. Ніхто ж не змушував назавжди тут зостатися? Сам вирішив. Вже стільки років у Красносілці не був і навряд чи буду... Це що, не кара? Кого Бог любить, того й карає...

– Зато здесь повстречались і поженілись ми! – Петро до дружини.

– І внучечка вам подарілі, – поцілувала русявого хлопчика щаслива Настьона. – Даже назвали ево в честь дедушкі...

– А це вже – дар Божий! – усміхнувся старий Вовк і підкинув малого Микольця ледь не до стелі. – Правда ж, онучку, ти колись полетиш до нашої Красносілки? І мене, старого машиніста, з собою візьмеш.

– На святого Миколая! – весело крикнув дідусевою мовою світлий, мов сонечко, внук.

ПРАКТИКА

– То вже теперечки безбожники з області перестали навідуватися в село, – дід непоквапом скидає зі своєї голови зношену кролячу шапку, кладе її збоку, поверх усякої всячини в сірій полотняній торбині. Як він уже встиг нам повідати, їхати дідові недалеко, до Моквина. То поспішати нікуди. А в дорозі мовчати йому – все одно, що води після оселедців не пити: – А раніше... Було це ще за часів Брежнева, царство йому небесне. Приїхали, значить, до нас два антихристи. Будинок культури в Моквині, може, ви знаєте, великий, "київського тіпа"... Вони, ті безбожники, тільки по таких і виступали.

Так-от. Чи тому, що була неділя, чи, вже й не пам'ятаю свято яке, – людей понасходилося душ... з п'ятдесят. Один із приїжджих, чоловік у чорному костюмі з блискучим ромбиком на лацкані, розпочинає: "Дорогі хлібороби й пенсіонери, а також представники інтелігенції! Всі ви, безумовно, знаєте, що таке релігія. А от атеїзм... Атеїзм – наука складніша. Втім, у цьому ви зараз переконаєтеся, відчуєте, так сказати, на собі, прослухавши лекцію кандидата наук Дорошенка". Товариш Дорошенко поволі викотився за високу трибуну, протер кінчиком хустинки окуляри, нею ж злегка

ковзнув по спітнілій лисині і завів, гейби артист перед сверцадлом (сверцадлом у нас називають дзеркало): "Шановні атеїсти!..." Далі булькотів, булькотів, а після каже: "Може, товариші, комусь неясно, то питайте..."

І вибухнуло з мене таким гарячим клубком, аж, дивлюся, представника з району пересіпнуло: "Так то так, – кажу, – а сила небесна на світі є! Не вірите? Докажу". Люди в залі зашуміли, як осокори на вітрі. А ті, що повсідалися "на передовій", то й загули: ти диви, мовляв, він же, крім пасіки своєї, нічого й не бачив, а тут..."

Чую, чоловічок з блискучим ромбиком на лацкані жбурляє до мене, мов з пригорщі: "Добре, батьку. Залишитесь після всього, то й поговоримо..."

...Наш поїздок, зупиняючись чи не біля кожного стовпа, то висипає із себе старих, то пасажирів нових визбирує, як бджіл у вулик. Людям байдуже до дідової оповіді: чи одного такого балакуна можна зустріти в дорозі?! Проте усім, хто сидить біля діда, слухати його стає все цікавіше й цікавіше.

– Поговоримо то поговоримо, – веде він своєї. – Пішли ми після лекції в бібліотеку, бо, як сказав представник з району, в клубі якось невдобно, а там – обстановка інтимна, ніхто не заважа-

тиме. Поврипувалися атеїсти в м'які крісла й мені табуретку запропонували: "То що, діду, видасте?" – запитав той, що в окулярах. – "От, – кажу, – ви не вірите в Бога. А хочете, щоб я вгадав, про що ви зараз думаете?" – Чоловічок в чорному спробував реготнути, проте тільки пискнув. Потім заговорив голосно: "Бачите, діду, і ви не циган, та й ми... кхикхи... на них начебто не схожі. До того ж, кандидатом наук не личить, як ви кажете, "гадати". Ми звикли по-вченому!.. Якщо той Бог десь є, то ви б його нам тее... показали чи що..." – "Е-е! – заворушився я, а лектори – мов карасі на пательні, почали підскакувати. – Це ж не жінку показати: відчинив у ванькирчик двері: дивіться, мовляв, он яка! А вона ще й очима, як вилами, може проткнути: "Хоч би предупридив, йолопе, то б перевділася..."

"Ну, так про що ми зараз думаємо?" – напосідають. – "Ага, – міркую, – скажу. Була не була! – Думаєте ви, голубчики, про те, чи є Бог, чи його немає." – "О даєте! – зайшовся кислуватим смішком один з атеїстів. – Знали б ми, діду, що ви такий "учений", то й часу даремно не гаяли б..."

– От я до того й веду, про що ви думаете! А думаете ви, де б оце повечеряти? І чи Бог вам допоможе? Звичайно, допоможе. То є, запитую, Бог, чи нема? Або таке. Чому це ви, наприклад, дітей своїх у Пилипівку не жените? Або чому,

пробачте, небіжчиків у землю кладете головами не на схід, а на захід? Сила небесна править. Не вірите? Тоді послухайте ще. Було це колись, давним-давно, коли парубкував я. Приходить одного разу до мого батька стривожений сусід Прокіп та й сон такий переказує: "Пасуться, значить, у ранковому лузі шість корів. Звідки не візьмися, раптом виходить до тих корів чорний бугай і землю під собою починає рити. Повергав-повергав та й подався хтозна-куди. З'явився потім сивий бугай. Сумирний. Походив-походив і теж поплентався геть. Аж тут на луг скоком-перескоком вигулькнув малесенький бичок і – до мене, давай долоню лизати... Тут я прокинувся." І сусід запитує: "Що б це віщувало?" Батько мій і повідав: "Шість корів – це шість років. Не віддавай, значить, стільки років дочку свою заміж. Захоче свататися вдівець, то хай не дає вона согласія, бо скоро той удівець руки на себе накладе. Потім з'явиться в селі пройдисвіт – теж хай відмовить в супружестві. Лише через рік-другий доля подарує їй хлопця молодого, гарного і доброго..." Так і збулося. Бо сила небесна є.

Потім і я сни став розгадувати. Проходив, розумієте, батьківську практику.

...Коли я розказав це, атеїсти – як води в роти понабирали. Правда, той, що без окулярів, почав доскіпуватися: "А що ви, діду, читаете, коли

такі вже грамотні?" – "Книжки ваші!" – кажу. – "Отож бо воно" – заспокоїлися врешті-решт лектори. Я ледь не пирскнув зо сміху, бо ж і газету толком не прочитаю. Тільки й грамоти, що від батька. Та ще – сила небесна допомагає.

– А ще я вам, людоньки, от що скажу, – дід починає лаштуватися до виходу, бо вже й Моквин скоро. Насунув на голову шапку, зібрав до купи густі, вже вицвілі брови, потім знову розпустив їх урзтіч. – Великої науки тут не треба. Я, приміром, розумію мову бджіл, навпрошки з ними, так сказати, балакаю. Ще узвари цілющі вмію готувати з усяких трав та різного квіту. І з'їжджаються до мене люди, як до прохвесора. А оце, – показав на свою торбину, – мотався до внука в Рівне, бо щось правнучка занедужала була. Поворожив, поворожив – як рукою познімало. Тож і їду, смиренний, у Моквин свій. Там бджоли вже польотами марять. Ага, ледве не забув! Історія з тими безбожниками закінчилася для мене і кепсько, й не зовсім. Другого дня після нашого "розговору" мене хотіли покласти в лікарню, самі знаєте, яку... Помолився і – на волі!.. Кажу ж вам, що проходжу практику.

КІНЬ МАЄ ПРАВДУ ЗНАТИ

Полишивши на вихідні свої міські клопоти, здається, не йдеш, а пливеш до давно осиротілого хутірця, що заблукав серед лісу в оточенні осені. Окрім тебе, про нього мало хто й знає. Проте вже років з двадцять щоввересня ти опиняєшся тут, вітаєшся, як з рідними, з присадкуватими причілками хатини, що вперлася в плече старечої груші, з глиняним хлівчиком, який ще й досі не порозгублював запахів свіжого молока і кінського поту. Навіть вітрячок, посічений за літо дощами, сіпнеться, зарипить на ліщиновій палиці, яку дід Григій увіткнув колись його на городі, аби кроти не бешкетували. Власне, город – уже не город, а так собі – смужечка рудої землі: відколи діда з бабою переселили звідси в село, ніхто тут не сіяв нічого й не садив. А вітрячок ще й ниньки не стовбичить без діла: повіє, бува, вітерець – то й він, ловець найменшого поруху, заторохтить стиха, а всьому довколишньому видається, що це десь іздалеку дідова підвода котиться...

Дід з бабою уже на тому світі, а хутірець – яким був, таким і зостався. Правда, з кожним твоїм прибуттям сюди, здається, що вікна хатини починають недобачати ні дерев довкруг себе, ні тебе, нечастого, але все-таки гостя. Колись же вони, ці

очі, впізнавали тебе ген-ген звідки – звідти, де кладочка над річкою горбить спину, де луг у свої долоні визбирує сонячні блискітки.

– Катю! – гукав Григір до баби, яка поралася над переспілими гарбузами. – Онде наш Грицикмищик на лісапеті несеться!

Тобі, малому, ставало світліше, затишніше на душі. Усі тебе частували: баба молоком – на вибір: свіжим чи кислим, або сметаною. Дід – грибами. Не скупилися й груші, які пригощали своїми солодкими, як мед, падалицями. А хата – завше усміхалася голубими озерцями вікон, показувала вишиті рушники на стінах, глечики-близнята на припічку і ще щось таке домашнє-домашнє, що й не переказати.

Особливо ти любив запрягати коня. Спочатку дід Григір давав тобі в руки пужалко: "Пильнуй, Грицику, за кінським рулем, а я піду по віжки та все інше реміняччя..." Тупцював до клуні, брав те "реміняччя", і ви удвох прошкували на луг, де кінь, метляючи ліниво хвостом, здобував собі нехитрий харч. Дід погладжував густу гриву Воронка, брав його за вуздечку і вів назад, на обійстя, до воза.

– Навіщо ви, дідуню, віжки на луг теребічите? – допитувався ти. – Віз же – на току.

– Е, Грицику, – ворушив дід вусами, – кінь має правду знати: чи працювати його кличуть, чи на бойню. Туди, де ріжуть, без упряжі ведуть.

І через хвилину-другу дідова підвода (а на ній і ти!) уже неслася до копиць.

Давно те було, давно. Але й досі ти чуєш дідове: "Кінь має правду знати!.." Чуєш і поскрипування воза, накопиченого пахучою отавою, і досі уявляєш себе на її верхівці. З неї було видно далеко-далеко. Але не бачилося осиротілого хутірця, до якого тягнутиме тебе щоосені. Приїжджатимеш сюди з дружиною, синами. Зупинитесь біля кладочки, перейдете на другий берег і помандруєте на узлісся, до хутірця.

Сини один поперед одного підстрибуватимуть: "Тату, як тут гарно!", дружина скиглитиме: "Така глухомань..." А ти мовчатимеш. Бо що зможеш сказати й лугам цим, і хутірцеві, й хатині з голубими, але вже затуманеними шибками, й цим розлогим грушам, котрі пригощали тебе медовими падалицями? Лише вітрячок від прохолодного осіннього подуву залепече на високій ліщиновій палиці. Прихилиш голову до причілка, заплющиш очі й прислухаєшся: здається, що дідова підвода сюди звідкілясь торохтить-котиться...

"СИМПАТІЯ"

Спекотного червневого дня (гай-гай, коли це було!) біля воріт навпроти Сергійкової хати, яка вигривала на сонечку боки, пригальмував старенький, зеленого кольору самоскид. "На Славу-ту!" – здогадувалися непосидливі хлопчачки, що гралися на споришевому горбочку. Старшенькі – певне, що не раз, а меншенькі, може, й уперше в житті чули про таке місто, проте поняття не мали, що за ним, десь у лісах, добувають наймасніший у світі пісок, по який і прямував цей самоскид.

Правив ним не старий, років, може, під тридцять, чоловік, а для малечі просто – дядько Геннадій. Розказували, що в селі його по-всякому колись прозивали: баламутом, в'юном, залетою... Лишень майбутня Сергійкова мати (вона тоді ще в дівках ходила і все наспівувала: "Біля мене хлопці в'ються...") загравала до Геннадія голубими очима, малювалася перед ним, високим та струнким. І тривало це доти, поки майбутній батько Сергійка, чорнявий Гаврило, стежки суперникові не перейшов. Яюсь провів дівчину до її хвіртки, а там – Геннадій стоїть. Дівчина й відрізала йому: "Вибий собі хвіст об тин і йди!.."

"От би в тій Славуті побувати, от би побачити, як той пісок у лісі росте! – вертілося в

Сергійковій голові. – Хіба дядькові важко й мене із собою прихопити?.."

І водій прихопив: "Узяв би всіх, – пояснив решті хлопчаків, – та з цим маленьким бешкетником (погладив Сергійка по голівці) – нас уже двоє, більше не дозволяється. Провезу іншим разом..."

Такого Сергійко тільки й чекав: перед носом постала дорога. Стріла – не дорога... Пообіч молоді дерева похитуються, а котрі старіші, то й так, не зрушивши з місця, щасливої дороги і благополучного повернення додому бажають...

– Що всипле, то всипле! – відразу найшло на хлопчика. Це він про матір. Вона йому вже не раз за всякі коники так березовим прутиком сідниці розмальовувала, що до вечора місця собі не знаходив. І було за що: то він тертку десь зникає, що пів дня разом шукають і знайти не можуть, то найбільші (на деруни!) картоплини, внесені звечора до хати, перепсує, а машинку, схожу на самоскид дядька Геннадія, все одно не виріже, то ще щось утне... Біда. Мати й сьогодні весь куток оббігає: "Сергійка не бачили? Де ж він подівся?" – "Не бачили... Не знаємо..." Лиш Сергійкові друзі, ображені тим, що шофер не взяв їх із собою, скажуть правду: "Якийсь дядько забрав..." – Ото всипле!..

А дядько тим часом тільки посвистує, на кермо руки поклавши:

– Може, й битиме. Тільки за що? Це ж не ти напросився, а я запропонував. Правда, варто було про це матері сказати. На те ж вона й мати. Але ти, Сергійку, не переймайся: вона добра, моя "сим..." – "симпатія", хотів сказати, проте передумав, бо хлопчик все одно не зрозуміє. – Так і скажеш: з дядьком Геннадієм по свіжий пісок їздив. Вона пробачить...

Того дня Сергійко в кабіні дядькової машини і в довжелезній черзі вперше висидів, і справжнього, а не іграшкового екскаватора побачив, як він свіжий пісок глибоким ковшем зачерпував, а потім в такі ж, як дядьків, самоскиди, з вершком насипав...

Мати ж у той час волосся на собі рвала: куди дитина запропастилася?

– Може, це твоя "симпатія" до такого додумалась: чужу дитину серед білого дня поцупити? Пропав, як Сірко на базарі, – палав розгніваними очима батько. Він щоразу, коли доходило до сварки, згадував про Геннадія.

– "Симпатія..." Вигадаєш таке, – не знала, що сказати Сергійкова мати. – Ну, жили на одній вулиці... Ну, бувало, додому мене проводив... Молодість...

Батько на матір гиркав би, може, й далі, якби не машина, що вигулькнула з-за повороту. Їхала-їхала й пригальмувала біля воріт. З кабіни виглянув розпашілий, мов доля губи маслом змастила, Сергійко:

– Оце ж і я! Не впізнаєте? – гукнув до батька й матері, які стояли біля хвіртки. Гукнув і повернув голову до Геннадія:

– Дякую вам, дядьку! Я знав, що ви добрий, але щоб такий... наче родич... Спасибі! – І зіскочив на землю.

Геннадій проводив його своїм теплим поглядом аж доти, поки хлопчик не схопився за мамину спідницю, а діждавшись цього, всім трьом усміхнувся:

– Це я все затіяв.

Найдужче ж він прилип зором до хлопчика: "І носик, і губки, й оченята – як у "симпатії"..."

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

Коли у дворі з'являлися Тарадаї, які жили (окремо, кожен у своїй хаті) по сусідству з Безгрішними, здавалося, й найдрібніші кленові листочки завмирали, замовкали горобці в небі: всім хотілося послухати.

– Думаєте, дядьку Василю, якщо я в церкву не ходжу, то безбожник? – не то запитував, не то хвалився Тарадай-молодший, Борис, смаглявий, як циганчук, з дротяними кучерами та довгим качиним носом. Востаннє його в церкві бачили ще тоді, коли мати до причастя водила. Водила то й водила. Всіх водять. Але ж, гаспид, став вередувати – ледь священика маленькими кулачками не відгамселив. І за що? Бачите, не ту проскурку дав, і ложечка замалою хлопчикові видалася. – Ви теж, знаю, ходите не щодня – по неділях, та й то – по святах найбільших, біблійних, так сказати.

– Бо маю роботу, – казав Безгрішний, – в тракторній бригаді на хліб заробляю.

– Насущний, – додавав Степан, Тарадай-старший. Він був дрібненький, як гороховий стручок у спекотливе літо. Степан уже років зо двадцять запалював і задмухував свічки на всіх богослужіннях, то добре знав односельців: і як часто вони приходили Господа славити, і в дні які... Ти ж хоч знаєш, скільки їх, свят?

– Як днів у році, – не довго роздумуючи, відповідав Борис. – Вибірайте, яке хочете...

– "Хочете – не хочете..." – передражнював Василь. – Це вам що – театр: коли сам, коли культ-походом... І до чого дійшли? Оце з Києва дочка написала, що її парафія – майдан: там і наслухається, і накричиться, і наспівається. А син з Одеси подзвонив, що в нього робота – не бий лежачого, він музику крутить у нічному клубі. Всеношну, реготів, править.

– Послухати вас – ніби й правду кажете, – перебирав свої кучері і чухав потилицю Тарадай-молодший. – І врем'я тепер не те, що колись, і люди не ті... Пощо їм церква? Вони й удома помоляться. Справа не в тому. Головне, свята всі знати...

– Для того, мабуть, ти й церковний календар щороку купуєш, – казав Безгрішний. – Він тобі – як настільна книга... на стіні почеплена...

– Я й вам подарую.

– В мене вже є...

– Он воно звідки, – потирав руки Тарадай-молодший і починав підхвалювати Безгрішного. – Ви теж – як ходяча енциклопедія: про всіх святих знаєте.

– Заший рота, – втихомирював сина Степан, – або підтакуй.

– Добре-добре, батьку, – слухався Борис і знову до Безгрішного: – Розкажіть, дядьку, далі.

– То сідайте ближче, люблю говорити у вічі, – запрошував Безгрішний. – Приєднуйся до гурту й ти, моя великомученице, – гукав до дружини. Вона якраз яблука терла на тертці.

– Біжу-біжу, святителю мій! – жартома відгукувалася Катерина. – Може, щось новеньке почую...

І всі четверо вмощувалися на лавці з широкої соснової дошки.

– Про Різдво, Великдень, Трійцю усі знають, – продовжував Безгрішний. – Колядуємо, значить, христосаємось, Отця, Сина й Духа святого славимо...

– Після чарки.

– Як же без неї, – Тарадай-молодший і тут вигулькнув як з конопель: – Це ж (і в Біблії сказано!) справжні, а не такі собі, присвятки, про які в церковному календарі найдрібнішими буквами написано: Пантелеймона, Петра й Павла, Іллі, Гавриїла, Михаїла, Андрія, Миколая, Василя...

– Василя, парубче, не чіпай, – заступалася за чоловіка Катерина. – Він у мене – святий.

– Як ти – великомучениця, – хіхікав у кулак Безгрішний.

А Тарадай-молодший правив далі:

– У церковному календарі, до речі, й жіночих імен згадано чимало, чи не на кожній сторінці:

Ольга, Анна, Віра, Надія, Любов, Софія, Варвара, Катерина...

Почувши ім'я "Катерина", Безгрішний і собі вигукував:

– Катерини не чіпай!

– Я не про вашу, а про великомученицю. Про неї стільки написано...

– То розкажи, – підігрівав Степан.

Тарадай-молодший аж очі від щастя заплющував.

– Це та, що, страшних мук зазнавши, за віру християнську голову свою під меч поклала. Про неї легенди й теперечки ходять. Інакше б не святкували. Дівчата цього дня вишневими гілочками ворожили: зранку зрізали одну і ставили її у воду аж до Меланки. Якщо гілочка до цього свята зацвітала, – добрий знак був, а як ні – навпаки. Між іншим, хлопці теж чаклували: гілочка зацвітала – значить жінка буде доброю та гарною...

– Схожою на тебе, Катерино, – прихвалював Тарадай-старший.

– Яка з мене дівка, – ніяковіла дружина Василя. А Тарадай-молодший продовжував:

– Ще про вечерю скажу. Варили борщ і пшеничну кашу, закутували все у вишитий рушник і закликали: "Доле, доле, йди до нас вечеряти!" Та, котру чули перші півні, та ще й заспівали, – в щасті купалася.

– Тоді й до криниці ми вранці гуртом бігали, – вривався терпець Катерини: як же промовчати? – Якщо вода йшла колами – заміж не скоро; коли ж тиха й спокійна стояла, – парубок уже збирається свататись.

– Може, то я був? – питав чи признавався Василь.

– А я ж то думав, чого це вода тоді й не ворухнулася... – згадувала свою молодість Катерина і важко зітхала: – Коли воно все було!

– Давно! Якого року – не скажу, але, пам’ятаю, за п’ять тижнів до Василя, – усміхався Безгрішний.

– Стривайте, стривайте! – почувши таке, знову ворушився Тарадай-молодший. – Я ж вам іще про нього не розказував.

– Що тут розказувати... – зітхав Безгрішний. – Ті, котрі жили за старим календарем, – один одного з Новим роком вітали, інші обходилися... А вранці хлопчачки сніговими заметами від хати до хати пробивалися. Був і я серед них:

*"Сію, вію, засіваю,
З Новим роком вас вітаю...
Роди, Боже, жито, пшеницю
І всяку пашницю.
Ось горох і чечевиця,*

*Щоб всміхались ваші лиця.
Принесли у вашу хату
Все, що можна лиш бажати..."*

– А про Василя, бачте, ні слова. Хоч його свято теж у числі, – тлумачив Борис. – Я б вам, дядьку, про цього святителя стільки розказав, стільки понаписував би, що в три календарі не вміститься...

– Навіщо?! – запитував Безгрішний. – Дай Бог, доживемо до неділі, підемо до церкви, помолимось...

– І піду! Й помолюся! – не на жарт заходився Тарадай-молодший. – Ох, як помолюся! Щоб знали! А церковний календар все одно читатиму...

"ГЕРОЇНЯ"

Коли над нашою, в десяток сільських дворів, кривенькою вуличкою вкотре мав здійснитися рейвах, то навіть корови, які поверталися з паші, розступалися, чухалися повними боками об штахети, щоб дати дорогу.

– Баба Настя йде! – лунало над садками, і ми, шестирічні, чи на рік-два старшенькі, "біляки" й "червоні", "кулеметники" та "кавалеристи", – розбігалися хто куди: Грицик Нечепа – за глиняний хлівчик на своєму току, Василько Марусик – до старого осокора, що ріс біля воріт Сергіяка Мордача. Я ж з братиком – під гостроверхий дашок жомової ями, змурованої з половинок цегли і вкритої ребристими шиферинами. "Якщо баба Настя й поженеться за нами, – думав я, – то все одно не наздожене, бо ж як не крути, – таки підтоптана: за щось та зачепиться. А якщо й не зачепиться, то в порожню яму (де той жом серед літа?) побоїться стрибнути, а коли й відважиться, то ми ляду за нею – клац-клац – і зачинимо: хай знає, як дітвору лякати!.." Хоч насправді баба Настя нас не лякала, а навпаки часто збирала довкруг себе, всякими оповідками смішила. Дітей вона страх як любила, а жила самотою.

– Баба Настя йде! – мчав казна-звідки на своєму старенькому велосипеді захеканий хлопчак. Здалеку, крізь куряву – то й ровера його не було видно, а як підкочувався ближче – можна було впізнати: Грицик. Одною рукою він тримав руля, наче вхопився за кінську гриву, другою – розмахував на всі боки. Напевне, уявляв себе відважним кінотником Будьонного. Про кого-кого, а про командарма Грицик наслухався стільки, що якби увічнити все на плівку, – на п'ять радіопередач вистачило б. Можна було б і кіно зняти. Про таке, наприклад.

Одного літнього дня Грицик скакав на своєму двоногому конику в сільську лавку по хліб. Аж тут, де не візьмися, – баба Настя прошкує. Груді – випнуті вперед і високо, плечі – птахи можуть сідати: широкі, розправлені, як крила; постава – смішно й бабою Настю назвати: струнка, мов тополя, впевнена, що навіть вихор найдужчий не зможе зламати: героїня! На кий біс їй, тверезій, той ціпок здався!

Коли ж Насті давав Бог напитись, та не давав проспатись, вона дріботіла, спираючись на паличку, вирізану з цупкої вишневої гілки. На п'яньеньку голову бабі ноги здавалися слабшими, а брехня – правдивішою.

Вона йшла-йшла, раптом – Грицик. Спинилася, глянула в небо і запитала хлопчика: "Чуєш, літак гуде? Це Будьонний летить. Колись, як була я ще дівкою, він до мене на коні засакаував, а теперки – на літаку..." – "Де ж він тут сяде? – зареготав Грицик. – Такі тільки у міжнародних аеропортах приземляються..." – "Нічого, він і на вигоні може. Як Будьонний розпорядиться, так і буде..." – "А якщо пілоти не послухаються командарма?" – "Хай спробують, – в баби Насті аж губи посохли, то помастила їх мокрим пальцем і заспівала:

*Ленту за лентой давай, давай, давай,
Красний пулемьотчик, в бою не отступай..."*

Не знаю (про це Грицик нам більше не розказував), чи послухалися командарма пілоти, які кермували тоді літаком, що проносився над нашим селом, чи ні, – зате Василько, наш однокласник, переконав, що баба Настя про "красного пулемьотчика" співала тоді не випадково: вельми дорогими були для неї і кулеметник, і червоний колір.

Якось вона допилася до того, що самотужки викарабкалася на крутий піщаний насип залізничної дороги, що бігла кудись, обминаючи село.

Ступивши на шпали, завмерла поміж рейками. Синьощока, яскраво-червона хустка на голові. Стояла-стояла, мовчала-мовчала, нарешті, примруживши очі, вигукнула сама до себе: "Їде!.."

Вдалині темніла маленька кругленька цятка, яка, наближаючись, з кожною секундою ставала все більшою та більшою. Настя, рвучко скинула з голови хустку і, розпатлана вітром, почала розмахувати нею над собою. Машиніст локомотива вже й сигналити почав, і руками з вікна показувати: зійдіть з колії! Де там! Змушений був натиснути на всі гальма, й поїзд таки зупинився. "Чи вам, бабо, жити надокучило?" – закричав. Баба Настя – теж голосно: "Вам Будьонний привіт передавав!" – "Навзаєм! І йому передайте" А помічник машиніста скік-скік на землю, швиденько вхопив бабу під руку, обережно, щоб не спіткнулася, перевів через рейки на узбіччя й сказав: "Спускайтеся так само, як і сюди вибиралися..." – "Та я ж полінякою покочуся!" – "За пирій тримайтеся!" – порадив розлючено. І посунулася, покотилася баба вниз, голову завертаючи догори, де щойно була: "Я Будьонному напишу, як ви привіт від нього прийняли, як подякували! Обов'язково напишу!.."

А тим часом поїзд, тричі просигналивши бабі на прощання, зрушив з місця й поволі погуркотів далі.

Такі придибенції з бабою Настею траплялися переважно в теплу пору року. На зиму вона, вже тоненька, як всохла за літо бадиллина, перебиралася в сільську лікарню.

Тільки-но випадав перший сніг, одразу сповіщала санітарочці:

– Будьонний приїхав! Колись, донечко, і я була такою, як ти оце, молодесенькою... Сам командарм до мене заскакував...

Однопалатники навіть частівку про стареньку придумали, але не співали ("Куди воно, в лікарні, годиться?"), а як віршик, вивчений напам'ять, декламували:

*Це не просто баба Настя,
Героїня наша,
Та немає в неї щастя –
Одна пісна каша...
Баба каже, що усе це
Віддала б задарма,
Щоб зігріти теплим серцем
Свого командарма...*

Одного сезону хтось бабу із старим Новим роком привітав. Але не очі в очі, а так, щоб вона здогадувалася. Він наклеїв на двері Настиної

палати, саморобну кольорову листівку з написом на зворотньому боці: "СЛАВА ГЕРОЇНІ!" Настя ніч не спала, думаючи, хто б це міг такого коника викинути: "Може, Будьонний?.." Недарма ж вона, як розказували потім хлопці, (не те, що я з братом), котрі безвиїзно живуть у нашому селі й давним-давно поставали Григорієм Івановичем, Василем Лук'яновичем та Сергієм Остаповичем, за тиждень-два до зимової "дислокації" марширувала по кривенькій вуличці і хвалилася, що не хто-небудь, а сам Будьонний про неї дбає: "Переживи морози в теплі й при харчах! Підлікуйся, а навесні чекай, згадаємо молодість..."

Тож зимувала Настя в теплі, при харчах, і не самотою: в палаті ліжок було багато. Як і довгих жіночих язиків: то про се, то про те... А перед денним сном "героїня" прогулювалася на засніженому подвір'ї. В яскраво-червоній хустці, пов'язаній до самісіньких брів, в короткій (зате шкіряній!) кожушанці поверх казенного байкового халата і в сірих битих валянках, – вона, твереза, човгала від одного корпусу до другого, затим поверталася, спираючись на нову, з коником на руків'ї, горіхову ковіньку.

- Будьонний подарував? – цікавилися стрічні.
- Сама купила, – казала правду баба Настя.

ХРЕСТИКИ

Крім Сергія Черниша, який, за його словами, кілька місяців недовчителював у сільській школі до свого двадцять сьомого дня народження, а, отже, позбувся броньованого щита від призову на строкову, віршів не писав ніхто. Зате блокнотики в нагрудних кишенях новеньких гімнастерок, носили майже всі. Всі – це курсанти навчального батальйону радіаційного та хімічного захисту, зведені з усіх усюд, щоб за пів року, здобувши сержантські звання, порозлітатися по різних військових частинах. Це й москвич Денис Малеев, який щовечора перед сном хвалився, що під одною парасолею із самою Аллою Пугачовою в Криму від сонця ховався, і Геннадій Михальюнок, колишній водій знаменитого білоруського академіка, й естонець Ендель Тильк, котрий до призову пів світу обплавав на риболовецькому судні, і вірмен Ашот – з першого разу й не вимовити – Мкртчян, неперевершений нащадок виноробів, і казах Азамат Ниясов, який ще зі школи знав напам'ять вірші Тараса Шевченка, написані на Косаралі, та ще енна кількість (військова таємниця, скільки саме) майбутніх бойових одиниць. З лискучими, ніби вмоченими в золото, монетками на чорних петлицях і поки що без личок (всі – рядові) на

погонах. Високі й плечисті – в закоротних і тіснуватих, низенькі – в задовгих (зате не куцях!) шинелях, нерозходжених кирзових чоботях, з брезентовими торбинами, що теліпалися по боках на с'як-так підігнаних ремінцях. "Сучасний хімік, – повчав старшина Самохвалов, – це протигаз плюс орієнтація всіх мізків... Інше додається..."

Орієнтація так орієнтація.. От наскільки правильна вона – в замполіта, капітана Светлова, треба запитати. Одного ранку, після того, що курсанти поснідали, перекурили, помарширували по плацу, знову перекурили, сходили в автопарк – познайомитися, як виглядає і на що спроможна броньована розвідувально-дозорна машина, ("Бардак"), вперше обмацали дозиметричні прилади ДП-5 і ДП-58, старший сержант Савчук завів їх у "червоний куток", де мало відбутися довгоочікуване заняття. Рівно через п'ять хвилин рішуче й поважно, як бувалий лектор, з коричневим портфеликом у руці зайшов капітан Светлов. Курсантові Чернишу він був ровесником, на рік, може, старшим, Малєєву, Михальонку й Тильку – за молоденького дядька зійшов би, а тим хлопчикам, котрих призвали одразу після закінчення десятирічки чи ПТУ, – в батьки годився. Переконавшись, що весь особовий склад готовий до "мирного бою", замполіт дістав червону, у твердій палітурці, книгу і розпочав:

– Товариші курсанти! Сьогодні поговоримо про патріотизм. Точніше сказати, це буде заняття на тему "Любов до великої Батьківщини в творчості видатних письменників сучасності".

– Може, візьмемо вужче: видатних поетів? – запропонував курсант Черниш.

– Поети – не письменники, – заперечив замполіт.

– А я, по-вашому хто? В мене теж є вірші на цю тему...

– Залишити розмови! – сказав як відрубав капітан. – Тут вам не будинок творчості. Коли демобілізуєтесь – будь ласка: Переделкино, Коктебель, Дубулти, Піцунда ...

– Ірпінь, – продовжив Черниш.

– Ірпінь – це таке... глуха провінція під Києвом, – козирнув знанням літературної географії замполіт. – Але ви, товаришу курсанте, будьте обережніші у своїх висловлюваннях: не забувайте, що там творили, делікатно кажучи, свої "безсмертні шедеври" й поети, котрі за український буржуазний націоналізм сидять. Василь Стус, наприклад.

– Ніколи він там не творив, – знову вихопився Черниш.

– Тепер хай у Пермському краї пише, – насміхнувся Малесєв.

– А хто він такий, Стус? – запитав Тильк.

– Потім розкажу, – відповів Черниш.

– "Хто-хто!" Бандерівець з Донбасу, хоч родом з Вінничини... – хотів було ще щось додати курсант Малеев, але, помітивши, якими очима дивиться на нього колишній рибалка з Єстонії, прикусив язика.

– У моїх руках нова книга, – підняв її над собою замполіт Светлов і повторив: – Нова книга одного з найвидатніших письменників сучасності про любов до великої Батьківщини....

– Що велика то велика! Шоста частина земної суші! – почулося з передостаннього ряду.

– Начебто не загарбники, а вже й до Афгану дісталися, – шепнув хтось із гальорки.

– Не доведи Господи, й нас пошлють: хіміки там теж потрібні, – ще тихіше прошепотів курсант Михальюнок. Замполіт, здається, його не почув чи, може, глухим прикинувся.

– Прочитаю лише декілька сторінок, – капітан взявся за тоненький папірець-закладку, акуратно висмикнув його з книги та поклав, уже розгорнуту, перед собою. Протерши хустинкою скельця окулярів, знову взяв книгу, підступив з нею ближче до вікна і, повернувшись боком до класу, почав уголос читати. Одні, підперши доло-

нями свої підборіддя, слухали уважно, другі щось малювали в своїх зошитах, вдаючи, що записували все, мовлене замполітом, треті дрімали. А курсант Черниш мляво постукував пучками своїх пальців по маленькому, кишеньковому календаріку.

– Хоч би на коліна поклав, щоб замполіт не помітив, – кивнув на календарик курсант Ніясов, незмінний сусід Черниша: і в шерензі на плацу (однакового росту вдалися), і в казармі (його ліжко на нижньому "ярусі", Анварове – на верхньому), і в їдальні (перші наїдалися, раніше за всіх "десерт" цигарковий в курилці ділили). Відставав Азамат лишень на марші:

– Ти б, Сергію, протигаз мені допоміг теребічити...

– Знайшов носія, – жартував Черниш. – В "діда" просить...

Хоч усім до "дембеля" було ще ого-го, "дідом" курсанта Черниша величав не тільки Ніясов. Але з найбільшою повагою – він. Особливо Азамат про Тараса Шевченка любив перед сном розказувати, його поезії, написані на Косаралі, читати двома – українською та казахською – мовами, щоразу чомусь закінчуючи рядочками з поеми "Царі":

*Бо де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.*

– Про яку це, "святую волю" ти розкажеш? – долетіло з протилежного, попід вікнами, ряду казарми. Але якого саме ліжка, сказати було важко – всі двоярусні, а питав один.

– Хіба в нас її нема? – здивувався ще хтось, теж з протилежного ряду.

– Де, в армії? – зареготав Азамат. – Не смішть...

– От "косаральці"! – почулося з навпроти.

– Ну, й "землячки"... Спіть! – примирив усіх "дід", а сам почав збиратися в каптерку до старшини Самофалова: продовження денного політзаняття курсанти вирішили провести ввечері, діждавшись, щоб капітан Светлов пішов додому. На "самопідготовку" походилися всі, хто бажав.

Наступного ранку замполіт викликав Черниша до себе й заходився:

– Ви думаєте, що капітан Светлов сліпий?! Не дочекаєтесь! Коли я вчора про любов до великої Батьківщини розказував, то ви замість того, щоб конспектувати, кишеньковим календариком бавилися.

– Товаришу капітане, то вам здалося!

– "Здалося!.." Я все бачив. І чув усе: як ви про шосту частину земної суші перешіптувалися, й про

Афганістан, і про Стуса... Та я про інше. Звідки це на вас така пошесть напала – щодня числа в календариках закреслювати? От учора в каптерці ...

– Товаришу капітане...

– Вовк тамбовський вам товариш.

– Тоді... товаришу замполіте...

– Оце вже за статутом! Як-не-як – офіцер перед вами...

– А звідки ви знаєте про те, що в каптерці вчора відбувалося? Вас же там не було.

– Світ не без добрих людей, допомогли, – глянув у вікно замполіт. – Хрестик до хрестика, хрестик до хрестика... Вас що – додому так тягне?

– А кому додому не хочеться? Навіть узбекам...

– Так то ж мусульмани. Вони хрестиків не ставлять – кружечками обводять...

– Нулики! Нічого путнього, мовляв, за день не навчилися? Теж неправда...

– Хай пташечки краще ставлять...

– Як у виборчих бюлетенях? – усміхнувся Черниш. – Товаришу замполіте, – що це ви про календарики та про календарики? Може, то зовсім і не хрестики, а плюсики...

Замполітові аж дух перехопило: ковтнув водички й заволав:

– Круго-ом! Можете йти, ви – вільні! – і докинув у спину: – Стус мені знайшовся... Все

одно ваші віршики ніхто не читатиме. Пишіть-пишіть...

Замполіт сказав, курсант послухався: увечері перед тим, як дістати з кишені свій календарик і відзначити в ньому ще один прожитий день, Сергій Черниш написав:

*...Щоби мене, крий Боже, до Афгану
Ніхто не запроторив, щоб гроза
Не гримнула на рід наш домотканий,
Якого чорно-білими нитками
Безглуздий вік наскрізно пронизав.
Ношу я із собою календарик,
Закреслючи хрестиками дні.
Та хтось -таки підгледів (не задарма!)
Й доніс, куди належить – мов ударив
Попід лопатку фінкою мені.
Покликав замполіт. Лише бровою
Несмішливо – туди-сюди: мовляв,
Ти кресли! Я пильную за тобою...
Ви до штрафбату підете...обоє –
І ти, і той, хто вухо підставляв.*

ВИЗВОЛЕННЯ

Василеві Качуру, чоловікові в літах, але не такому вже й німецькому та кволому, в котрого миша з рота кашу краде, все, що потрапляло на очі, було рідним. Крім плескатої, завбільшки з шоколадну плитку, металевої мильниці, подарованої внуком.

– Смартфон! – підсунувшись ближче до діда, по-діловому сказав Борис. – Це не останнє досягнення в розвитку сучасної комунікації, а все ж таки... річ необхідна. От, наприклад, батько чи мати подзвонять, а ти їм: "Чую прекрасно! Ніби в сусідній кімнаті сидите..." Вони тобі: "Й ми недалеко! Як на балконі, або в тітки Світлани..." Насправді ж вони, діду, де? Правильно – за кордоном, аж у Польщі.

– Це коли поїздом чи автобусом, – уточнив дід. – Якщо ж навпрошки, городами добиратися, то зовсім близенько. – І почав обдивлятися з усіх боків подарунок, гладити його, на кнопки всякі натискувати.

– Не засвічується.

– Бо новенький. Покажу, як вмикати – запрацює, – пообіцяв онук. Він навчався на курсах майбутніх програмістів, тому й почував себе майже так, як риба у воді.

Дід Василь і раніше помічав, що Борис має кебету до залізничця, але про те, що він надумав вивчитися на програміста, зізнавався рідко: дитячі забави, мовляв...

– Хочеш розсмішити Бога – розкажи йому про свої плани, – сказав якимось дідові. – Він зробить усе, але по-своєму...

Коли минулого літа Матвій з дружиною вирішили поїхати на заробітки, на кого zostавити старенького батька й свекра, – не подумали. Підказав друг Борисів: "Здайте в будинок для пристарілих: і в теплі житиме, й при харчах, і поспілкуватися буде з ким... Дарма що пенсію живими грішми не приносять – вони там не потрібні..."

Так і вчинили. Батька й свекра – в будинок для пристарілих, самі – в Польщу, а (щоб не жив самотою) старшу Матвієву сестру попросили на кілька місяців до себе племінника взяти, бо ж нічого, крім смажених яєць і товченої картоплі, приготувати, бідолаха, не вміє. До того ж, якраз молоду сім'ю вже десь напихали, щоб вільне житло Качурів у тимчасову оренду їй здати.

Тижнів через три внук, нагодований і зігрітий, випраний і випрасуваний (тітка Світлана ж бо – не чужа!), Борис вирішив відвідати діда Василя. Будинок для пристарілих видався йому ні

кращим, ні гіршим за тих, яких по телевізору десятки разів показували. Тільки дід, сидючи на казенному ліжку, був трохи іншим:

– І в теплі наче, й при харчах, і побалакати є з ким... Але... Забери мене звідси, Бориску! Забери! Тітці Світлані скажеш, що не пропадемо: ти – яечню, я – картоплю, ти – борщ, я – кашу... І нам, обом, буде воля, і тітка голови собі не морочитиме, чим би тебе, парубійка, прогодувати...

– Все на круги свої повертається, – тільки й мовив задоволений внук.

– На рідні, – додав дід Василь.

Коли було проведено всі перемовини з будинковим начальством, в діда аж очі посвітлішали, зморшки на чолі стали рідшати. Борис, подякувавши всім за гостинність і людяність, спакував нехитре дідове багатство до купи, вийшов із палати. За ним – і дід:

– Ти ж хоч батькам дав знати?

– Про що?

– Про визволення...

– А навіщо? Вони й так знають, що в гостях добре, а вдома – краще, – прикинувся великим філософом Борис і на radoщах забіг у крамницю, де продавали смартфони.

Після "визволення" діда Василя все й почалося.

– Урок перший, – попереджав онук. – Наберися терпимості.

– В мене й так нерви залізні, – хвалився дід.

– Урок другий, – оголошував Борис. – Матеріальна частина.

– Все одно, що трактор вивчаємо, – згадав про свою професію дід: він понад сорок років трактористом працював.

Онук доторкався пучками до кожної кнопочки й розказував, для чого вони.

– Навіщо їх стільки? – питав дід.

"Навіщо-навіщо"! Треба. Та – для звуку, та для світла, та взагалі тобі не потрібна. Але рухаємося далі. Урок третій: зарядка.

– Це ж не армія, – впирався дід, – щоб з фізкультури день починати. Так би й сказав: "зарядка батарейки"...

– Насамперед треба перевірити, чи вона хоч є. Натискаємо на цей гудзичок...

Дід натиснув: хоп!

– Світиться! – зраділи вголос обидва.

– Набираємо номер. Ну, приміром, друга мого... – Борис набрав і запитав: "Працює?" – Друг почув і відповів: "Железно!"

– От бачиш: не такий чорт страшний, як його малюють. Завтра повторимо, післязавтра – ще разочок, пройдемо, так би мовити, повний курс – і цей смартфон як своїх п'ять пальців знатимеш. – Борис вкотре глянув на залізячку, повертів нею в руці й поклав на підвіконня: – Якщо батьки подзвонять і запитають, де взяв, то похвалишся, що я тобі подарував... До речі, ти, діду, хоч знаєш, чому він так називається – смартфон?

– Й "смертфон" часом кажуть. А чому – не знаю, бо ж не вчуся, як... декотрі, – прискалив око старий.

– Зате я тобі скажу: з англійської по-нашому – це розумний телефон. Він нутром відчуває, хто його до вуха прикладає.

– Ти диви! Ніби то й залізне...

Через тижнів два Борисові таки зателефонували.

– Як там дід наш у будинку для пристарілих почувается? – запитали. – Мабуть, своїми забанками всю обслугу вимордував?

– Він давно вже вдома, – повідомив онук.

– А ти де? – запитали Бориса.

– "Де-де"! Теж удома.

– А молода сім'я? Що, так і не поселилася?

– Куди? В нашу квартиру? Мені й з дідом добре.

– А тітка Світлана що каже?

– "Живіть як знаєте... Племінник з воза – тітці легше, каже, менше клопоту..." Приїжджайте... – гукнув Борис і вимкнув.

Дід підійшов ближче до внука, взяв смартфон і, знизавши плечима, що, мовляв, не він розмовляв, а Борис, запитав:

– Ну, й що сказали?

– Та... – махнув рукою внук, – сказали, що затримаються в Польщі ще на пів року, зароблять більшу копійку і куплять нам новенький ноутбук – щоб ми їх, а вони нас могли не тільки чути, а й бачити...

– Може, вони й зовсім звідтіля не приїдуть? – уявив дід. – Тоді що? Доведеться назад в богадільню повертатися...

– А я навіщо?, – заокруглив очі Борис. – Дасть Бог, оженюся, будемо удвох вас доглядати.

НА СВОЮ ГОЛОВУ

По-всякому бувало. Але такого, щоб повернутися додому без корови, – ніколи.

Сергійко, зазвичай веселий і непосидючий пастушок із нашого кутка, стояв посеред свого двору, сумно кліпаючи чорними, як смола, оченятами, і мовчав.

– А де ж Лиска? – припнула його до себе тривожним поглядом Олена, мати.

– Не знаю, – мляво промимрив він і, шморгнувши носиком, додав: – Всі хлопці поприходили без корів. А в Сашка Непийводи ще й телятко пропало...

– Горенько ти моє, – погладила по голівці мати й запитала ще раз: – То де ж наша Лиска?

– Я ж вам сказав, що не знаю. Хай Володько Шуляк розкаже..

– Свою вину на чужого зверну?

– А хіба Володько чужий нам? Він же син дядька Павла, мого хрещеного батька. Можна сказати, родич, тільки на три класи старший. Лісячий хвіст, а не людина.

– О, про лиса... – почала, проте одразу й запнула мати. Потім поправила себе: – Промовка промовка, а він – тут як тут, ондечки хвірткою торгикає.

Володько й справді видавався схожим на лиса: очі – як жаринки, волосся – руде, носик – човником, вуха – мов лопушини з тоненькими рожевими прожилками. Хлопці, було, пильнують, аби котрась із корів у шкоду не забігла, – він і застерігав: "Як наскочить дядько Павло, голови всім поскручує..." А хтось із хлопчаків відповідав: "Не такі вони вже й дурні, наші голови, щоб у його руки потрапити..."

– Чи пасовиська не вистачає?! – злився дядько, – Ні, дай ще їм качанів! А ви куди дивились, "вартові" сплячі, таку-розтаку?! – і сирицею, і сирицею! Володьку свого – теж, тільки не з розмаху: – Думаєш, як син об'їждчика, то... – І ще раз по спині.

Наступного дня Володько – на правах пастуха старшого – розпорядився, чим мають зайнятися до полудня підпасичі, і подався казна-куди та наскільки. Але через годину повернувся. І не з порожніми руками, а з пригорщею гільз від патронів до німецького "шмайсера". Виклав їх на траву й сказав:

– Зробимо сигналізацію. Ти, – до Сергійка, – принесеш із дому капронову жилку, ти, Грицику, шайбочок у батька випросиш: мовляв, сідло на велосипеді розхиталось, то треба...

– А ми? – одночасно закліпали Сашко, Славко й Тарас, "молокососи", як назвав їх Володько. – Що в нас – непотребу вдома немає?

– Не приносьте нічого. Ваше завдання – пильнувати, щоб корови в кукурудзу не зайшли.

...Володько розтягнув довгу капронову жилку, поприв'язував до неї гільзи, понанизував шайбочки.

– А зараз – толока: ти, Сергію, з лівого кінця, Грицик, Славко й Тарас – посередині, Сашко – справа, а я, – сказав, вискочивши на горбочок, щоб було видніше, – буду диригувати. Й замахав руками:

– Віра! Майна! Віра! Ще віра! Майна! Харош! Прикручуйте...

– Сигналізацію підключено! – вигукнув Сашко Непийвода.

– Поживемо-почуємо, – хитрувато усміхнувся Сергійко.

Сам Володько й приймав "об'єкт": збіг з горбочка, підійшов до "конструкції" та смикнув за жилку. Спочатку легенько, потім – дужче і, настовбурчивши вуха, ще дужче:

– Чуєте? – запитав, задоволений: – І мертвого розбудить...

Гільзи й шайбочки – то таке... От коли Володько приволік круглого, як пательня, важкого диска з-під кулеметних набоїв, – було не до сміху.

– Дірочки зверху просвердлимо – попільниця буде, – сказав.

– Як друшляк, – знову посміхнувся Сергійко.

– Уявляєте, скільки недопалків можна в неї повпихати, ані бичка на суху траву не кинувши?! – це вже Володько.

І залізна пательня, що пролежала в землі, мабуть, ще з воєнних літ, поки її не знайшли, викопали, реставрували і модернізували золоті руки Володька, пригодились одразу. На свою голову син об'їждчика похвалився хлопцям, що такого ж літа, тільки п'ятнадцять років тому (Володька тоді ще й у проекті не було), в їхньому хлівчику заявило про свій прихід на світ Боже створіння, зване тепер "Білкою-годувальницею".

– Справимо ювілей, – вирішив Володько. – Хоч дата й не кругла, але ж...

І почали святкувати. Не чекаючи обідньої пори, а одразу, як тільки-но вгледіли, що корівки (в Сашка Непийводи – ще й телятко рябеньке) вже посходилися до озерця, щоб усе, наскубане й пережоване за пів дня, запити холодною водою та повлягатись одна біля одної перепочити.

– Поки вони дріматимуть, нам треба перекусити, – розпорядився Володько.

І вся весела братія, повсідавшись навколо чийогось сірого, з квіточками посередині, полотняного рушника, стала викладати, що матері понадавали: Сергійкова – дерунів горнятко, Грицева – кілька картоплин у "мундирах", Славкова – трійко яець варених, Тарасова – пирога з капустою, Сашкова – садовини всякої, а Володькова – четвертину сала й велику головку молодого часнику. Хліб і молоко були в кожного.

Не обід, а картина Перова. Щоправда, якби він, той художник, дожив дотепер, то замість мисливців намалював би пастухів. Уявляєте: бреше, аж зубами креше, не бувалий в бувальцях бородань, а Володько; його, ковтаючи кожне слово, слухає не парубок з неприкуреною цигаркою в руці, а Сашко Непийвода; і тільки Сергійко (решта пастушат взагалі на картину не потрапила б: замалі), лежачи на траві, регоче, бо не вірить нікому.

– Наостанок, хлопці, я вам сюрприз підготував, – блимнувши загадково-хитрими очима, сказав Володько й потягнувся рукою за свою спину, де лежала торбина. – Десерт, так би мовити.

– Дякуємо! Ми вже й так... понаїдалися, понапивалися...

– Не животи – а мішки з дустом...

– Ги-ги-ги!

– Ха-ха-ха!

– А хто за корівками наглядатиме?

– Вони й самі впораються – заспокоїли підпасичі. – Коли що – сигналізація дасть знати...

Запала тиша. Лиш коли-не-коли здалеку доносилося тоненьке сюрчання невсипущих коників-стрибунців, але в такий спекотний літній день до їхнього співу мало хто з пастушків і прислухався: вони святкували ювілей Білки.

– Є в мене три пачки "Прими", – похвалився Володько. – Щоправда, без фільтру, зате аж по десять цигарок на брата... Винагорода за пильність...

– Радиш у Володька запитати? – ніяк не могла вгамуватися Сергійкова мати. – Піду! І ти зі мною ходи. Почуємо, що той лис набреше.

Проте Володько не встиг ні набрехати, ні правду сказати. А якби й устиг, Сергійко все одно не повірив би, бо теж стояв як з хреста знятий: на подвір'я в'їхав дядько Василь. Зіскочивши звично з коня, він прив'язав його до стовпчика біля хвіртки, поплескав по своєму, за день насидженому в сідлі місці і взявся розминати ноги.

– Що, орли, докурились?! – засичав до хлопців і, не питаючи, чому в сусідки Олени такі сумні

очі, почав: – Об'їжджаю, значить, поле. Бадиляччя – коневі по гриву, на стеблах – не качани, а макогони! Їду-їду, аж тут – мамо рідна: хвости коров'ячі теліпаються! Придивився – і моя Білка зелену смакоту наминає! Я далі, а там – і ваша Лиска, й Зірка Сашка Непийводи з телятком, словом, вся худоба з нашого кутка... А пастушків, – об'їждчик хльоснув поглядом по обидвох, – нема. Я туди, я сюди – ані душі... Ну, думаю... Я їм... Три дні чухатимуть свої сідниці...

Раптом, – вів далі об'їждчик, – мій коник зупинився, сіпнув вухами і, зиркнувши в той бік, де росте стара груша, заіржав. Під нею на узгірку всі шестеро порозкладалися – і мій, і ваш, Олено, і Грицик, і Сашко, й Тарас, і Славко... Сплять, як після маку.

– То ми так ювілей Білки справляли, – намагався виправдатися перед дядьком Сергійко. – Понаїдалися, понापивалися, а поверх усього ще й понакурювалися так, що світ обертом пішов... То й поснули...

– Стражі смердючі, – зітхнув дядько Василь. Володькові вже й відступати було нікуди:

– Проснулись, а корів нема. Ми – до кукурудзи: ні сліду...

– І сигналізація не спрацювала, – забідкався Сергійко.

– Краще б вона в мізках ваших задзеленчала, – сплюнув дядько. – "Сигналізація..." Таких, як ви, вундеркіндів знаєте скільки на світі розвелосся? Хоч греблю гати. Але ж – хоч-не-хоч – доведеться штраф платити... І вам, Олено, й мені... За куриво, так би мовити...

– По десять цигарок на брата, – признався Сергійко.

– Вам би й по одній вистачило, щоб голови замакітрити, – скривився дядько. – А корів наших ніхто не покрав. Поки ця, очамріла серед білого дня, братія під грушею покотом спала, я їх у літній табір загнав, у заручниці, можна сказати, здав.

...Над подвір'ям Шуляків – ніби хмара випарувалася: сонячно стало й тепло, ні вітерця.

– Ти, Володьку, мені скажи, – не втихомирювався Сергійко, – чому ж наша сигналізація не спрацювала?

– Тому що в корів голови не соломкою набиті, – випнув груди Володько. – Вони перехитрили всіх – і сигналізацію, і нас: обійшли собі стороною і – наминай, скільки влізе: кукурудзяному лану ж – кінця-краю немає...

З М І С Т

Переселенці (повість)	3
Психлікарня в монастирі	37
Мільярдери	48
Сухостій	53
Пошесть	61
Середа	69
Нічні перезви	75
Уповноважений	80
Михайло Атомович	87
Благоустрій душі	93
Завуч і череда	100
"Що за люди?.."	108
Реставратор	119
На перспективу	124
Соло на шпильці	130
Практика	137
Кінь має правду знати	142
"Симпатія"	145
Церковний календар	149
"Героїня"	155
Хрестики	161
Визволення	169
На свою голову	175

Літературно-художнє видання

Береза Микола Павлович

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ

Повістина, новели

Редактор

Світлана Береза

Набір

Микола Береза

Технічний редактор

Віталій Власюк

Фото

Анатолій Похилюк

Підписано до друку 05.03.2020 р. Формат 70x100 1/32. Папір офсет.

Гарнітура "PT Serif". Друк офсет.

Ум. друк. арк. 7,48. Наклад 150 пр. Зам. 12.

Видавництво "Волинські обереги".

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва "Волинські обереги".